

İKTİSAT DERGİSİ

AYLIK DERGİ
EYLÜL 1981
SAYI 202
100 LİRA

EKONOMİNİN DIŞA AÇILMASI

Asaf Savaş Akat
Mehmet Betil
Mete Durdağ
Ertuğrul İbrahimoglu
Erdoğan Karakoyunlu
Gülten Kazgan
Vural Savaş
Osman Ulagay
Güngör Uras

BANKER KASTELLİ BÜYÜKLÜĞÜ

Kamu ve Özel
Bankalar sıralamasında
ONBİRİNCİ
Tasarruf mevduatı artışında
YEDİNCİ

Tasarruf Mevduatının Bankalar İtibariyle Dağılımı

(Milyon TL)

Sıra No	Bankalar	1979	1980	Mutlak Değer Artışı	% Artışı
1	T. İş Bankası	55.857,1	85.708,6	29.851,5	% 53,4
2	T.C. Ziraat Bankası	50.660,5			
3	Akbank	28.527,1	53.358,2	24.831,1	% 87,0
4	Yapı ve Kredi Bankası	25.672,8	40.253,3	14.580,5	% 56,8
5	T. Ticaret Bankası	12.949,6	22.943,7	9.994,1	% 77,2
6	T. Halk Bankası	9.761,1	14.219,4	4.458,3	% 46,0
7	T. Garanti Bankası	8.934,5	14.161,6	5.227,1	% 69,0
8	T. Emisak Kredi Bankası	7.581,5	11.738,3	4.156,8	% 54,8
9	T. Vakıflar Bankası	7.121,3	13.209,9	6.088,6	% 85,5
10	Pamukbank	5.159,2	15.149,9	9.990,7	% 193,6
11	BANKER KASTELLİ	578,7	7.245,5	6.666,8	% 1152,0
12	Osmanlı Bankası	4.287,9	7.105,0	2.817,1	% 65,7
13	Eti bank	2.900,1			
14	Şekerbank	2.796,4	4.025,1	1.228,7	% 43,9
15	İstanbul Bankası	2.643,2	6.186,8	3.543,6	% 134,1
16	T. Öğretmenler Bankası	2.400,8	4.534,9	2.134,1	% 88,9
17	Anadolu Bankası	2.276,5	3.989,9	1.713,4	% 75,0
18	İstanbul Emniyet Sandığı	1.633,8			
19	Denizcilik Bankası	1.002,9	1.493,7	490,8	% 48,9
20-38	Diğer 20 Banka	3.704,8			
BANKA SAYISI		38	38	—	—

Kaynak: 1979 Bankalar Birliği Yayımlı 1980 Resmi Gazeteleri

**BANKER
KASTELLİ**
Menkul Değerler Ticaret A.Ş.
"Sermaye piyasasında 21 yıl,

MERKEZ: 4. Vakıf Hanı; Asma Kat, No: 21 Bahçekapı Tel: 20 53 20 (5 Hat) 22 10 52-23 20 38-22 36 44

•Elmadağ •Bakırköy •Kadıköy •Ankara •İzmir •Bursa •Antalya •Eskişehir •Konya •Samsun •Frankfurt

İKTİSAT DERGİSİ

AYLIK DERGİ
EYLÜL 1981
SAYI 202
100 LİRA

I.Ü.İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

Yayın Yönetmeni
Alp Orçun

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Ahmet C. Özkan

Sahibi
İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti
Yönetim Kurulu Başkanı
Şeref Özgencil

ABONE KOŞULLARI
6 aylık 600 TL 1 yıllık 1200 TL
REKLAM TARİFESİ
Arka Kapak 25 bin TL
Kapak içleri 20 bin TL
İç sayfalar (tam) 15 bin TL
YÖNETİM YERİ
Cumhuriyet Cad. No: 27/6 Taksim
İstanbul
Tel: 49 89 03 - 44 04 36 - 45 17 52

Dergideki yazılar kaynak gösterilerek
yayınlanabilir.
Dizgi, film, montaj ve basım organizasyonu
SİSTEM OFSET
Baskı: Şenay Basımevi

İÇİNDEKİLER :

MULAKAT

ERDOĞAN KARAKOYUNLU
Dışa Açılma ve Yabancı Sermaye 7

AÇIK OTURUM

MEHMET BETİL

METE DURDAĞ

ERTUĞRUL İBRAHİMOĞLU

T. GÜNGÖR URAS 17

ASAF SAVAŞ AKAT

Türkiye'nin Dışa Açılması: Bir Not 31

GÜLTEN KAZGAN

Uluslararası Esnek Kur Sistemi ve
Türkiye'nin Dışa Açılması 37

VURAL SAVAŞ

Dış İlişkilerle İlgili Kavramlar ve
Türkiye 45

OSMAN ULAGAY

"Rastgele İthal İkamesi"nden 51

"Rastgele Dışa Açılma"ya mı? 55

KRONİK

KİTAPLAR 57

İ.F.M.C.'DEN den

Türkiye'nin en uzun geçmişe sahip sürekli yayınlarından biri olan İktisat Dergisi, elinizdeki sayısı ile yeni bir atılımı gerçekleştirme yoluna girmiş bulunmaktadır. Bu yeni dönemde, siz okuyucularımızın gereksinimlerini karşılamak heyecanı kadar, gene sizlerden yardım görmek ihtiyacı içinde de bulunduğumuzu belirtmek isteriz.

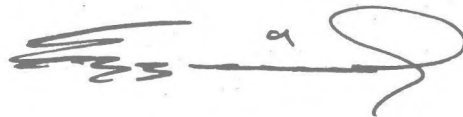
İktisadi olaylar, bugün Türkiye'nin gündeminde, geçmiş dönemlerde olmadığı kadar önemli bir yer almıştır. Giderek karmaşıklaşan ekonomik olayların yorumlanıp anlaşılabilmesi için gerekli bilgi donanımı da gün geçtikçe önem kazanmaktadır. İşte bu ihtiyacı tespit eden Cemiyetimiz, İktisat Dergisi'nin, daha pratik bir görev üstlenmesini kararlaştırmış bulunmaktadır. Bundan böyle İktisat Dergisi'nde, aktüel iktisadi gelişmelerin anlaşılmasını kolaylaştıracak, farklı teorik çözümlemeleri yansıtan haber, makale, açık oturum ve mülakatlar bulacaksınız.

Meslektaşımız Alp Orçun bu sayıdan itibaren derginin yayın yönetimini üstlenerek, bize yardımcı olmak için teşekküre değer bir çaba içine girmiş bulunmaktadır. Sizlerin Cemiyete ileteceğiniz eleştiri ve önerilerinizin kendisine yardımcı olacağına inanıyoruz.

Bu arada, derginin baskı kalitesinde gördüğünüz gelişmeyi ve telif ücretlerinde günün koşullarına uygun bir artışı sağlayabilmek için girdiğimiz mali külfet sizlerin abone olmak ve bulmak konusundaki gayretleri ile biraz olsun hafifleyecektir.

Saygılarımla

Şeref Özgencil

İKTİSAT DERGİSİ'NDEN

Değerli Okuyucular:

İktisadi olayların gün geçtikçe karmaşıklaşan görünümü, bunların kavranmasında, teorik çözümlemelerin önemini arttırmaktadır. Türkiye'de bu konuda verilen emekler, ne yazık ki, ya dar çevrelere seslenen dergilerde ya da günlük gazetelerin yüzlerce konuya yer ayıran sayfalarında yeterince değerlendirilememektedir. İKTİSAT DERGİSİ, bu durumun tesbitinden yola çıkarak, bu sayıdan itibaren, yapısında bu eksikliği giderme amacına dönük bir değişikliği başlatmaktadır. Derginin bu girişiminde Doç.Dr. Asaf Savaş Akat başkanlığında çalışan IFMC Araştırma Merkezi de aktif rol almaktadır.

Bu sayıdan başlayarak İKTİSAT DERGİSİ'nde her ay belirlenecek bir konunun haber, makale, açık oturum, mülakatlar şeklinde irdelenmesini izleyebileceksiniz. Burada amaç, aynı konuda düşünenler arasındaki iletişimi sağlamak kadar, ekonomik konularda politika belirlemek durumunda olanlara bir danışma hizmetini de verebilmektir. Bunu sağlamak için, ekonomik konularda politika belirlemek durumunda olanlara derginin ulaşması sağlanacaktır.

İKTİSAT DERGİSİ'nin görevinin 'danışmanlık'la sınırlanmış oluşunun yazarları açısından da bir sorumsuzluk değil ama bir rahatlık sağlayacağını umuyoruz. Böylece makale ya da mülakatları ile dergiye katkıda bulunanların, kendilerini "mutavassıt" görüşler savunmak zorunda hissetmemelerini bekliyoruz. Tersi savunulabilir görüşleri ortaya atanların, bunları telif ederek politikalar oluşturacaklara daha büyük hizmette bulunacaklarını düşünüyoruz.

Bu sayımızı "ekonominin dışa açılması" tartışmalarına ayırmış bulunuyoruz. Dergiye makale yazarak ya da sözlü katkıda bulunanlar arasında, saf haliyle "dışa açılma" görüşünün temsilcilerinin sayıca azlığının başlıca nedeni, bu görüşün resmi görüş haline gelmiş olması ve zaten yeteri kadar ifade ediliyor olmasıdır.

Ekim sayısından başlayarak açacağımız İLETİŞİ bölümünde, okuyucularımızın, dergide daha önce yayınlanmış yazılar başta olmak üzere, gerekli gördükleri her konuda düşüncelerini yayınlayacağız. Eğer bu yolla canlı ve ciddi bir polemik ortamı yaratabilirse, önemli bir görevi yerine getireceğimize inanıyoruz.

Yakın bir gelecekte, dergide yayınlanmak üzere gönderilecek ısmarlanmamış yazıların artması, bizim olduğu kadar iktisatçıların da bir başarısı olacaktır.

Saygılarımızla
Alp Orçun

İş günü

DÜNYA
EKONOMİ - POLİTİKA

ile başlar

Abone olmak için müracaat.

Narlıbahçe Sok. 15 Cağaloğlu - İSTANBUL Tel: 20 54 00 (4 hat)

EKONOMİNİN

DIŞA AÇILMASI TARTIŞMALARI

Osmanlı İmparatorluğu döneminde sanayileşememiş oluşunu dış rekabetin etkisine bağlayan Türkiye, Cumhuriyet'ten sonra kurulmaya başlanan sanayileri dış etkilere karşı koruma politikasını da kendiliğinden benimsedi.

Yeni kurulan sanayilerin ithalatta fizik sınırlamalar ve fazla değerlenmiş döviz kuru politikasıyla korunması dönemi, 1950-53 dönemindeki uygulama ve bunun sonucunda karşılaşılan güçlükler bir yana bırakılırsa, 1980 yılına kadar sürdü. Fiili olarak uygulanan bu politika planlı dönemde, ilan edilmiş bir politika haline geldi.

Türkiye'de uygulanan elli yıllık "ithal ikamesini teşvik" politikasının ardından 1979 yılı sonunda, ülke derin bir döviz kıtlığı yaşıyor, ithalatın GSYİH'ya oranı % 8,68 olurken ihracatın GSYİH'ya oranı % 3,69 olarak görünüyordu.

AKADEMİK VE SİYASİ TARTIŞMALAR

Türkiye'de 1923 yılından beri uygulanmakta olan "ithal ikamesi" politikasına karşı, birkaç kişiyi aşmayan ve "fantazi meraklısı" olarak görülen bir gurup dışında, önemli bir muhalefet ortaya çıkmadı. Bu dönemde Türkiye'ye "içe dönük ve kapalı ekonomiyi dışa açma" konusundaki telkinler genellikle Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, OECD gibi mihraklardan geldi. Bunlar, yurt içinde önemli bir yankı yapmadı.

Ancak 1976 yılından başlayarak döviz rezervlerinde görülen azalma ile birlikte "ithal ikamesi" politikasının ödemeler dengesi üzerindeki olumsuz etkileri, akademik ve politik tartışmaların gündemine girdi. Bu dönemin bir özelliği de Batı'nın İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllardan beri dış yardım ve kredileri en çok kısıtıldığı dönem olmasıydı. Dünya fon piyasalarında dolaşan kıymetler bu dönemde genellikle petrol gelirlerinden oluşuyor ve Batı ülkeleri dahi bunları kullanıyordu. Bu şartlarda, yardım ve kredilerin sürekli talibi Türkiye'ye uluslararası kredi kuruluşları tarafından önerilen çözüm gene, kendi döviz ihtiyacını kendisinin karşılaması oluyordu. Daha önce yankı bulmayan öneri, bu kez akademik çevrelerden başlayarak kabul görüyordu.

Henüz dar bir çevre tarafından benimsenen görüş, Türkiye'nin o güne kadar uygulanan biçimiyle ithal ikamesi politikası sonucu, döviz darlıklarına düştüğünü, oysa ihracatın teşvikini esas alan bir politika uygulanması halinde, bu tür sorunlarla karşılaşmayacağını savunuyordu. Bu haliyle "dışa açılma" görüşü, iş çevrelerinde pek kabul görmedi. İş çevreleri gümrük duvarlarının kaldırılması, döviz kurunun düşürülmesi, ithal sınırlarının yok olması ve yabancı sermaye girişinin kolaylaştırılması, anlamında bir dışa açılma içinde kendilerine düşen fonksiyonun ne olacağı merakı içindeydiler.

1978 yılı sonlarına kadar geçen dönemde, bir yandan artan döviz kıtlığı, bir yandan iş çevrelerine, ihracata yönelmiş bir sanayinin sahip olacağı avantajların kavratılması "dışa açılma" fikrinin yaygınlaşmasına yol açtı. Akademik plandaki "zafer", Kasım 1978 tarihinde, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti tarafından düzenlenen "Türk ekonomisinin Dışa Açılma Sorunları" konulu seminerde sağlandı. Türkiye'deki üniversitelerden birçok öğretim üyesinin yanı sıra toplantıda bir bildiri sunan Minnesota Üniversitesi'nden Prof. Anne O.Krueger, dış ticaretin düzenlenmesinde bütün miktar sınırlamalarının

kaldırılması ve satın alma gücü paritesine dayandırılan efektif kambiyo kuru uygulamasını öneriyordu. Buna göre 1978 Haziran ayında 25,25 lira olan 1 ABD dolarının Türkiye'deki fiyatının 63 lira olması (!) gerekiyordu. Toplantıda konuşanlar arasında dönemin İşletmeler Bakanı Kenan Bulutoğlu da bulunuyor ve "dışa açılma" amacıyla önerilen önlemlerin yerinde olduğunu, ancak eskimiş devlet düzeninin bu derece cesur uygulamaları güçleştirdiğini belirtiyordu.

1978 yılının ekonomi politikası gündeminde bir başka madde de Avrupa Ekonomik Topluluğuna tam üye olmak için başvuruda bulunulması sorunu idi. Bu da ekonominin dışa açılması tartışmaları ile birleşiyordu. Öne sürülen sav, Türkiye'nin ekonomik olarak dışa açılmasında AET ülkelerinin esas partneri oluşturmaları ve bunun için de Yunanistan'ın tam üyeliğinin gerçekleşmesinden önce bir veto ihtimalini ortadan kaldırmak için hemen başvuruda bulunulması idi.

Ecevit hükümeti, AET'ye tam üyelik için başvuruda bulunmadı ama, seçmen tabanının elverdiği ölçüde, "dışa açılmaya yönelik" bir tedbirler paketini yürürlüğe koydu. Esas ağırlık, döviz kuru politikasına verildi, işçi dövizleri için kısa süreli yüksek kur uygulandı. Bazı ihracatı özendirici önlemler alındı, ama sonuç başarılı olmadı.

24 OCAK KARARLARI

"Dışa açılma" görüşünün politik zaferi, 24 Ocak 1980 kararları ile oldu. Bu kararların "dışa açılma" ile ilgili olanları şöyle özetlenebilir: Büyük oranlı bir devalüasyon yapıldı. İhracatçı dövizlerin kullanımına önemli ölçüde serbestlik getirildi. Yabancı sermayeyi teşvik edici önlemler uygulanmaya başlandı. İhracat kredileri **ucuzlatıldı**.

Öte yandan 24 Ocak kararları ve onları izleyen bir grup uygulama, enflasyonla mücadele amacıyla "para musluklarının sıkılmasını" öngörüyordu. Banka faiz oranlarının serbest bırakılması da bunlar arasında yer alıyordu. Ancak, deflasyonist politikasının düşürdüğü talep hacmi ve yükselen girdi maliyetleri karşısında öz kaynakları zayıflayan sanayi kuruluşlarının yabancı kaynaklara bağımlılığının arttığı bir ortamda faiz oranlarının yükselmesi, üretimi olumsuz yönde etkiledi.

Bütün bu şartlar altında 1980 yılı, sanayide stokların büyümesi dönemi olarak geçti. 24 Ocak kararlarının öngördüğü "yurt içinde satılamayan malların ihraç edilmesi" olgusunun gerçekleşme olanağı olmadığı da bu arada anlaşılmış oldu. Bugünkü haliyle Türk sanayiinin maliyet yapısı ve ürün kalitesi, iç pazar için üretilmiş malların ihraç edilmesine olanak vermiyordu. Nitekim, 1980 yılı sonunda, bütün teşviklere rağmen Türkiye'nin toplam ihracat/ithalat oranı, 1979 yılının 44,6'lık düzeyinden yüzde 37,9'a düşmüştü. Toplam dış ticaret hacmi içinde ise, ithalatın payı yüzde 69,15'ten 72,50'ye yükselirken, ihracatın payı yüzde 30,85'ten yüzde 27,50'ye düşüyordu. Bütün bu rakkamlar, gerisinde sağlam bir sanayi yapısı bulunmadan, ihracatın ne kadar teşvik edilirse edilsin, artamayacağını gösteriyordu.

Özellikle ihracat kredilerinin ucuzluğu nedeniyle ortaya çıktığı kabul edilen bir gelişme 1981 yılında ortaya çıktı. Çoğunlukla bir yıl öncesinin stoklarını oluşturan bazı mallar, hemen hemen bütünüyle Ortadoğu ve Arap ülkelerine çok düşük fiyatlarla ihraç edilmeye başladı. Ancak, üretimdeki güçlüklerin, bugün yapılmakta olan ihracatın sürdürülmesine olanak vermeyeceğine ilişkin yorumlar da yaygınlık kazanıyor.

SANAYİDE YAPISAL DEĞİŞME İHTİYACI

Ekonominin dışa açılması konusundaki tartışmalarda gösterilen argümanların temelini, Türkiye'nin döviz ihtiyacının karşılanması gereği oluşturmaktadır. Bu ihtiyacın bugünkü sanayi yapısı ile gerçekleştirebilecek ihracatla karşılanması, son bir yılın deneyimlerinin ışığında, oldukça güç görünmektedir. Öte yandan, ihraç malları üretiminde ihtisaslaşmış sanayilerin kurulması, büyük inş çıkışlar gösteren dünya konjonktüründe, büyük riskler taşımaktadır. Türkiye'nin ihracat imkanı olan malları, uygun maliyet ve kalitede üretebilmesini sağlayacak bir yapısal değişme ise, sanayinin bugünkü gündeminde bulunmaktadır. Gene son bir yılın deneyimlerinin gösterdiği gibi kaynak dağılımını bozan devlet müdahaleciliğinin ve korumacılığın ortadan kalkmasının şartı, bunların gereksiz hale gelmesidir. Nitekim bugün güçlüklerle karşılaşan sanayi kollarının talebi hep daha fazla devlet desteği almakta ve tersi ilan edilmekle birlikte, devlet bu desteği, otomotiv ve inşaat dallarında olduğu gibi sağlamaktadır. Bu uygulama, ihracatın teşviki amacına da yönelik olsa, ekonomiye bir maliyet yüklemekte ve aynı yanlış uygulanan ithal ikamesi politikası gibi, kaynak dağılımının rasyonelleşmesini engellemektedir.

MÜLAKAT

DIŞA AÇILMA VE YABANCI SERMAYE

Erdoğan Karakoyunlu:

"ÜLKE EKONOMİSİNİN DIŞA AÇILMASINDA YABANCI SERMAYE VAZGEÇİLMEZ BİR ZARURETTİR"

Özellikle ülke ekonomisinin ihracat kapasitesini arttırmak anlamında "dışa açılma" ile yabancı sermayeli yatırımların ilişkisi konusunda, YASED (Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği) Başkan Vekili Erdoğan Karakoyunlu ile yapılmış bir görüşmeyi yayınlıyoruz. Karakoyunlu bu görüşmede, yabancı sermayenin "ihracatın teşviki" politikasının uygulamasındaki vazgeçilmez rolünü vurguluyor.

Alp Orçun — Ekonomisini daha fazla açmayı politik bir hedef olarak belirlemiş ülkeler için, yabancı sermaye girişini arttırmak, bir gereklilik midir? Türkiye açısından da böyle bir gereklilik var mıdır?

Erdoğan Karakoyunlu — Türkiye gelişmekte olan bir ülke, gerek ekonomik kaynaklar açısından gerek nüfus açısından ve gerekse coğrafi konumu itibarıyla büyük bir potansiyele sahip. Gelişmekte olması ve gelişmeye de kararlı olması, bunun için kendisini artık bir plan disiplini içerisinde belirli bir süreden beri bulundurması aç-

sından, yabancı sermayeyi, ekonomik gelişmenin unsurlarından bir tanesi olarak kabul etmek lazım. Bu, bence faydanın da ötesinde bir zaruret olarak mütalaa edilmek gerekir. Sebebine gelince, yabancı sermayeyi tahlil edince bunun sadece para olmadığını görüyoruz. Yabancı sermaye bir defa herşeyden önce döviz demektir, yabancı sermaye demek teknoloji demektir, yabancı sermaye demek yine bizde olmayan başka değerlerin aktarılması demektir. Kalkınmakta olan bir ülke olarak dövize ihtiyacımız var, teknolojiye ihtiyacımız var ve bunun dışındaki tekniklere ihtiyacımız var. Çünkü bunları belirli bir oranda tedarik etmeden bu gelişme yolunu katetmek veya hızlandırmak mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki yabancı sermayeye olan ihtiyacı bu şekilde bir zaruret olarak değerlendiriyorum. Nitekim biz ülke olarak, devlet olarak da bu teşhise varmışız. Bu teşhise varmakla kalmamışız çok münakaşa etmişiz. Çok münakaşa et-

tikten sonra da bu arzuyu, bu iradeyi bir kanun halinde ortaya koymuşuz. Onun dışında yabancı sermaye denilen unsurdan yararlanma arzumuzu, irademizi başka yollarla da ortaya koymuşuz. Mesela ciddi bir düzenleme olmamakla birlikte 17 sayılı kararda yer vermişiz, o çerçevede içerisinde bazı akımlar olmuş, Ereğli demişiz Ereğli olmuş, Petrol Kanunu demişiz Petrol Kanunu dolayısıyla olmuş. Ben yabancı sermayeyi biraz geniş anlamda almak lazım dediğim zaman bunu kastediyorum.

Zaruret dedim, zaruretin ne derece vazgeçilmez bir zaruret olduğunu bir misalle de ortaya koymak istiyorum. Bazı konularda başka alternatif yoktur. Misal petrol, petrolün teknolojisi halen bizde yok. Ama fevkalade önemli bir stratejik madde haline gelmiştir. Türkiye ekonomisine yön verecek bir maldır; Petrolün çıkarılması gerekir. Fakat bunu çıkaracak maddi imkana sahip olduğumuzu bir an için söylemeniz dahi teknolojisi yoktur. Bu teknoloji, Amerika'da var, başka ülkelerde var, Rusya'da var, Romanya'da var, ama bizde yok. Bu bakımdan bazı yerlerde tek seçenektir. Amma tekstil için tabii aynı şeyi söyleyemem. Bu bakımdan, 1954'den bu yana bunun tercihi yapılmış bunun münakaşası yapılmış, kararı alınmış, kanunlaştırılmış. Fakat fazla bir mesele aldığımız da söylenemez.

Alp Orçun — Ben aslında şunu öğrenmek istiyorum, dışa açılma denildiği zaman şu anda üzerinde esas olarak birleşilen nokta, ihracatın artırılması noktası. Bu açıdan iki meseleyi bir arada ele alırsak, ihracatın artırılması açısından yabancı sermaye nasıl bir rol oynayabilir?

Erdoğan Karakoyunlu — İhracatın önemini münakaşa dahi etmiyorum. Türkiye'nin ihracat yapmaya ihtiyacı vardır, ihracatını arttırmaya ihtiyacı vardır. Artık kendi yağımızla kavrulacak noktaya mutlaka gelmemiz lazım. Bunda hiçbir ekonomistin görüş ayrılığı içerisinde olduğunu zannetmiyorum, belki süresi tartışılabilir, ama hedef konusunda hiçbir görüş ayrılığının olduğunu zannetmiyorum. Şu sıralarda ihracatı az olan bir ülkeyiz. Dolayısıyla ihracatımızın artırılması da yine kaçınılmaz bir zarurettir. İşte son bir iki yıl içerisinde bu ateş yakılmıştır, epey gayret de var; fakat şunu da bilmek lazım ki ihracat aslında çok zor bir iştir.

Yani bir malımızın olması kafi değil, aynı zamanda da o malımızın ihrac edilebilir bir mal olması lazım. İhraç edilebilir bir mal olması lazım, derken aklıma hemen şu iki şey geliyor. Uygun fiyatta bir mal olması lazım, uygun kalitede bir mal olması lazım, ondan sonra da yine iki ülke arasında uygun bir ortamın olması lazım. Konumuz tarımsal mallar olsa mesele yok fakat biz mal derken hem tarımsal mal ihracatını, hem de sınai mal ihracatını düşünüyoruz. Fiyatını bir kenara bırakıyorum, o ekonomik çok çok ekonomik bir olaydır fakat kalite meselesi çok önemli. Kalite meselesi aynı zamanda teknoloji ile mümkün bir şey. Mesela Türkiye bu kadar senedir cumhuriyetten bu yana daha öncesini bırakıyorum, cumhuriyetten bu yana tarımsal ürün ihraç eder, fakat bir ambalaj sorununu çözemediğimiz. Bunu çözemediğimiz nedenleri çeşitlidir. Ama nedenlerinden bir tanesi, ambalaj teknolojisine gereken ehemmiyeti vermeyişimizdir. Türkiye olarak hala ciddi bir ambalaj, sağlam bir ambalaj, uygun bir ambalaj fikri yerleşmiş değil. Bunun da nedeni gayet basit, dışarıya fazla açılmamışız, bu ihtiyacı fazla hissetmemişiz. Ama bu içerisinde bulunduğumuz dönemde, ihracat kampanyası içerisinde çözülecektir. Zaman zaman duyuyorum, mal ihraç ediyoruz, karşı taraf reddediyor. Niçin? Konfeksiyonun astarı uygun değil. Tabii bu tecrübeleri yaşayacağız, ama bunun teknolojisini zamanında Batı standartlarını gözönünde tutarak yerine getirirsek, belki bu pahalı faturaları ödemekten vazgeçeriz. Çünkü biz de biliyoruz ki yabancı ülkelerde herhangî bir mal satın alındığı zaman onun kalitesi bizim uygulamakta olduğumuzdan farklıdır. Madem ki bu bilgi birikimi bizde yoktur. O halde alacağız.

Alp Orçun — Bu ambalaj örneği üzerine bir şey sormak istiyorum. Bu iş iki türlü sözkonusu olabilir. Bir entegre tesis içerisinde, yani yabancı sermaye ile ortaklık halinde kurulmuş bir entegre tesisin içerisinde, ambalaj ünitesi de olabilir, orada üretilen mamulün ambalajlanması da halledilir. Bir de sadece diyelim ambalaj sanayi sözkonusu olabilir. İkisi arasında ileriye doğru etkileri bakımından geriye doğru da tabii farklar var. Sizce hangisi önemlidir.

Erdoğan Karakoyunlu — Bence hepsini birlikte almak lazım. Çünkü bir entegre

ambalaj sanayii kurmak için o ambalaj sanayiinin kendisine yapılacak her türlü ihtiyaca cevap vermesi lazım. Bugün yurtdışının da ihraç edilmesi için ambalaja ihtiyacı vardır, buzdolabının da, kumaşın da vardır, buğdayın da vardır. Bütün bunlara bir tek tesisin cevap vereceğini sanmıyorum. Dolayısıyla sanıyorum, bu birinci söylemiş olduğunuz ağırlık kazancak, üretilen sınai malların cinsi, miktarı ve vasıfları birbirinden o kadar farklı ki... Herkes de kendi başının çaresine bakma felsefesi içerisinde.

Alp Orçun — Türkiye'ye gelecek yabancı sermayenin, hangi alanlarda yatırım yapması meselesinin bir unsuru olarak sordum bunu. Eğer yalnız başına bir ambalaj sanayii sözkonusu olursa, bu hafif sanayi denilebilecek tüketim malları sanayiinin bir parçasıdır. Yahut da ara malı sayılsa bile nihai ürününe çok yakın bir ara malıdır. Türkiye'ye gelecek yabancı sermayenin bunun ötesinde, Türkiye için daha kalıcı yararlar sağlayacak alanlarda yatırım yapmasını mümkün görüyor musunuz?

Erdoğan Karakoyunlu — Bu tabii, yabancı yatırımcı için bu sahanın cazip olması ile çok yakında ilişkilidir. Bütün mesele şurada. Şunu unutmamak lazım. Dünyada yabancı sermaye son derece bol aman ben nereye gideyim diye büyük bir arayış içerisinde olan birşey değil. Birçok ekonomik kaynaklar gibi yabancı sermaye de kıt kaynaktır. Kıt bir kaynak olduğu için bir yere giderken çok ince ve titiz araştırmalar sonucunda, verimlilik açısından politik istikrar bakımından, ekonomik istikrar bakımından, ömrü açısından değerlendirir ve herhangi bir yere gittiği zaman sağlayacağı sair teşvikleri, ekonomik avantajları, dezavantajları mütalaa ederek karar verir. Böyle olduğunda ortaya şu çıkıyor. Bir an için politik istikrar, ekonomik istikrar gibi konuların bütün ülkelerde standart olduğunu varsaysanız dahi ki hepsi eşit değildir, bütün bunların yabancı sermayeye tanıtılması, onun bilgisine sunulması lazımdır. Bunu yabancı sermayeyi cezbedebilmek için tanıtma faktörünün ne kadar önemli olduğunu belirtmek bakımından söylüyorum. Dünya bizleri yakından tanıyan, ihtiyaçlarımızı bilen, mikroskop altında her an inceleyen bir durumda değil. Dolayısıyla bizim gerçekleri onların görmesini bekle-

meden gözlerine sokma becerisini göstermemiz lazım. Bizim ülkemiz budur, bizim ülkemizin kaynakları bunlardır, bizim ülkemizin potansiyeli budur, işte şu sahalarımız pekala sizin için avantajlı olabilir vs. diye bütün bu etüdleri bizim yapmamız lazım.

Alp Orçun — Yani yabancı sermaye yeterli kadar bilgilendirilirse ve teşvik görürse Türkiye'de yatırım malları sanayiine de girebilir diyorsunuz.

Erdoğan Karakoyunlu — Yatırım mallarına da girebilir, ambalaja da girebilir. Tabii Türkiye'nin ihtiyaçları ile yabancı sermayenin beklentisine karşılıklı bir menfaat dengesi içerisinde cevap verebilecek bir durumun olması lazım.

Alp Orçun — Bugünkü dünya konjonktüründe aşağı giden bir konjonktür hala sürerken Türkiye'de yabancı sermayenin yatırım malları üretimi için yatırım yapabileceğini düşünüyor musunuz?

Erdoğan Karakoyunlu — Tabii

Alp Orçun — Türkiye'de yatırım yapacak yabancı sermayeli kuruluşların hedef pazarları sizce yurt içi mi yoksa yurt dışı mı olur?

Erdoğan Karakoyunlu — İhraç amaçlı doğrudan doğruya ihraç amaçlı alanlara yabancı sermayenin birinci planda yer vereceğini pek sanmıyorum. Çünkü eğer böyle bir şey olsa, yabancı sermaye olarak bir ülkeye gelip orasını merdiven olarak, atlama tahtası olarak kullanarak gitmesi, bana çok indirekt bir yol olarak geliyor.

Alp Orçun — Emegin ucuzluğu faktörü ile birlikte düşünülse de mi?

Erdoğan Karakoyunlu — Bu faktör, emegin ucuzluğu faktörü, tek başına yeterli değil. Muhakkak ki emegin ucuz veya pahalı olması, bir malın üretiminin yapılmasının ve yatırımın yapılıp yapılmamasındaki etkenlerden bir tanesidir. Ama tek başına yeterli değildir. Ben emegin ucuzluğunu da diğer faktörlerden ayrı bir neden olarak ele alamıyorum. Çünkü, yabancı sermayenin gelmesi için gereken şartlar, o kadar çeşitlidir ki, emegin ucuz olmasını tek bir neden olarak göremiyorum. Sonra kaldı ki Türkiye'de emek sadece kağıttaki rakamlar olarak baktığınız zaman belki ucuzdur, fakat bunun arkasında yatan rantabilite verimlilik meselesi ile bağdaştırdığımız zaman görüldüğü kadar cazip olmadığını da teşhis ediyoruz

Meseleyi sadece emeğin ucuzluğu ile değil onun yandaşı diğer faktörlerle bir arada değerlendirmek lazım.

Alp Orçun — Yani, emeğin ucuzluğu, Türkiye'de ihrac amaçlı, yabancı ortaklı yatırımların yapılması için bir neden olmuyor diyorsunuz.

Erdoğan Karakoyunlu — Tabii tek başına değil.

Alp Orçun — Bu durumda iç piyasayı esas alan, iç piyasaya mal satmayı esas alan, yatırımlar ağırlık kazanacaktır.

Erdoğan Karakoyunlu — Tabii, mutlaka bir iç piyasanın da bulunması lazım. Yabancı sermayenin çok çok özel şartlar hariç, gelip tamamen ihracat yapmak için bir ülkeyi seçmesi, çok özel nedenlere dayanır. Çok özel nedenleri bir kenara bırakırsak, yabancı sermayenin yüzde yüz ihracat yapmak için bir ülkeye gelmesini pek mümkün görmüyorum, örneği de yok.

Alp Orçun — Güneydoğu Asya söylediğinizin tersine bir örnek olabilir, sanıyorum.

Erdoğan Karakoyunlu — Yine de bir iç pazarı düşünmek lazım ve düşünülmüştür de. Yok, eğer doğrudan doğruya zaten bu kadar ihracat olanağı varsa, o ülke kendi imkanları ile bu işi yapar, bir de araya başka bir ülkeyi sokarak, ikinci bir aşama oluşturmaya lüzum yoktur. Bunun için pek yüzde yüz ihracata yönelik yabancı sermaye gelişinin yaygınlık kazanacağı görüşünde, inancında değilim.

Alp Orçun — Biraz önce karşılıklı menfaatlerin uzlaştırılmasından dengelenmesinden söz ettiniz. Bu hangi temellerde oluyor? Kendi ana ülkesi dışında yatırımlara giren şirketler yalnız bir tek ülkede girmiyor, birçok ülkelerde yatırımlara giriyor ve işte bu şekilde çok uluslu dedğimiz türden şirketler ortaya çıkıyor. Bu durumda çok unsurlu bir denge söz konusu oluyor. Dengeyi belirleyen faktörler artıyor. Böyle bir dengeyi Türkiye için hangi noktalarda görürsünüz. Yani dışa açılan, ekonomisini gerek ihracat, gerek sermaye kabulü olarak giderek daha fazla dışa açan bir Türkiye'nin bu tür dengelere ulaşması nasıl mümkün olabilir?

Erdoğan Karakoyunlu — Bu tür dengelere her yerde ulaşılabilir. Denge demek zaten bilinen 7, 8, 10, 20 topu alıp, bir yerde yere düşürmemek, ele yüze bulaştırmayarak, bir noktaya getirmek demektir. Dolayısıyla bu dengeler kurulabilir.

Türkiye de bu dengeleri kurabilir. Bu dengeleri kurmak için bugüne kadar fazla istekli olmamıştır. Bu fazla istekli olmayışının altında da istenilen atmosferi bulamayı, etkili olmuştur. Çünkü Türkiye, ne bileyim ben alalım yabancı sermayeyi alalım Petrol Kanununu, madenleri, bütün bunları, bu konuların ortaya atıldığı tarihten bu yana gündeminden münakaşa konusu olarak eksik etmemiştir. Yararlı mıdır, zararlı mıdır, efendim kimisi vatan hainliğine kadar çıkarmıştır bir parti müdafaası etmişse, yarının iktidar adayı olan parti tamamen tersini söylemiştir, programına almıştır.

Herşeyden önce şunu görmek lazım; bugün bir çok sorunlarımızı artık tabii kabul ediyoruz. İhracat yapılmıyor. İhracat yapılmasın, zararlıdır, sesi yok. Çünkü o geçmiş seneler ve geçmiş dönemlerde bir fikir ortaya atıldığı zaman, mutlaka karşı fikirler vardı, o fikrin aksinin mümkün olmamasına rağmen, efendim dışa açılmak diyoruz, dışa açılma bugün eskisi gibi pek fazla olumsuz gözle görülüyor. Mesela eskiden yabancı sermaye dediğimiz zaman, ama etkili olabilecek çok geniş bir zümre, olumlu bir düşünce olarak mütalaa etmiyordu. Şimdi böyle değil, dışa açılma bir zaruret olarak kabul ediliyor. Onun içindir ki karar mekanizmamızı bürokrasimizi de buna adapte etmek zorundayız. Dengeyi kurmak çok zor birşey değildir. Yeter ki bu dengeye inanalım. Çünkü o dengeye inanmazsanız, yaşadığımız güçlükleri karşı taraf hep izah ederek onun müsamahasına bırakacak olursanız, bu bir olur iki olur, arkası gelmez. Bu nedenle, uluslararası kurallara riayet ederek, bu oyunu oynamaktan başka çaremiz yoktur. Kurallar iyi bilinirse, kuralları uygulayacak olanlar buna inanırlarsa, ben dengenin kurulmasının çok büyük bir problem olacağına inanmıyorum.

Alp Orçun — Bu söylediğiniz türden "müzakereciler" diyelim günden güne artıyor. Yalnız onlar genellikle firma bazındaki avantajları kullanarak bu tür tartışmalara girebiliyorlar. Sizce Türkiye'nin makro olarak düşünersek, bu tür tartışmalarda esas avantajları nelerdir? Öne sürüleceği ve kendi şartlarını, bir ölçüde de olsa hakim kılmak için kullanabileceği esas avantajları nelerdir?

Erdoğan Karakoyunlu — Esas avantajımız tabii coğrafi konumumuzdur. Coğrafi

yerimizin önemini inkar etmek mümkün değildir. Çünkü aşağıımızda kalan ülkele-
rin büyük ölçüde petrol zenginlikleri mev-
cut, ama onun dışında bütün ihtiyaçlarını
ithalat yapmak suretiyle karşılıyorlar, bu
ithalat tabii çeşitli ülkelere yönelmiştir.
Bunun bir bölümünü, tamamını demiyo-
rum, Türkiye'ye kanalize edebilirsek, za-
ten problemimizin önemli bir kısmını
halletmiş oluruz. O bakımdan benim bi-
rinci planda önemli gördüğüm ihracatı-
mız ve yabancı sermaye açısından coğra-
fi konumumuzdur. Bir malın, mesela
Brezilya'dan Irak'a gelmesi başka bir
şeydir. Türkiye'den Irak'a gitmesi başka
bir şeydir. Petrol fiyatlarının gün geçtikçe
artması, bunu daha önemli kılıyor. Çünkü
nakliyeler geçmiş yıllarda olmayacak ka-
dar önem kazandı artık. İkincisi, yine
ben Arap ülkelerini dikkate alarak, şu
düşünceyi belirtmek istiyorum: Bugün
bir kısım komşumuz olan Arap ülkele-
rinde sermaye var; fakat teknoloji yok
beceri yok, herşeylerini hazır olarak ith-
al etmek durumundalar. Bir zamanlar
yani 1945 sonralarında bizim Türkiye'de
hakim olan psikolojinin o ülkelerde de
hakim olması tabiidir. Zannediyorum var-
dır da. Yani bunlar da kendi ülkelerinde
birşeyler yapmak istiyorlar. Paraları
vardır, teknolojileri yoktur. Bir zamanlar
biz ne yapıyorduk? Klasik montajcılıkla
başladık, sonraları bunu gerçek sanayiye
kadar da dönüştürdük. Küçük küçük mon-
tajdan başlayarak bazı parçaları bazı
malları yapar hale gelmek öyle zannedi-
yorum ki onların da gururunu okşayacaktır.
Bence bu ihmal edilmemesi gereken
bir olaydır.

Alp Orçun — Bunu Arap sermayesinin
Türkiye'ye gelmesi açısından mı yoksa bu
ülkeler ihracat açısından mı söylüyorsunuz?

Erdoğan Karakoyunlu — Arap serma-
yesinin celbi açısından konuyu getirdim.
Çok basit bir hesap makinasını bugün ya-
pacak teknolojileri yoktur. Ama isterlerse
en ileri mamulü parasını vererek yaptırı-
bilirler. Buna mukabil mesela bizde ge-
leşmiş bir teknoloji var.

Alp Orçun — Yani, Türkiye'de yalnız
Batı sermayesi değil, yabancı sermaye o-
larak düşündüğümüz zaman petrol zengini
Arap ülkelerinin sermayeleri ile, sonradan
onlara ihraç edilmek üzere ara malı üret-
mek mümkündür diyorsunuz...

Erdoğan Karakoyunlu — Bizim کافی
derecede gelişmiş bir sanayimiz vardır.
Bugün Irak'ı alın, Mısır'ı alın, Ürdün'ü alın
meseleye kendi kapasiteleri, kendi üretim-
leri açısından baktığınız zaman, bizim
teknolojimizin ileri olduğunu hemen gö-
rebilirsiniz. 24 Ocak kararlarından sonra
bunu gördük. Eskiden biz yabancı serma-
ye dendiği zaman tamamen Batı alemine
yönelik, yani dövizin yanında mutlaka
teknolojisi olan Türkiye'de yatırım yapa-
cak olan bir sermayedar düşünürdük. Bu-
güne kadarki tatbikatlara da baktığımız
zaman hep böyle olmuştur. Bundan do-
layı da 1980 sonlarına kadar Türkiye'de
portföy yatırımları görülmemiştir; hep
direkt yatırım görülmüştür. Yani yabancı
sermaye gelmiştir, kısmen döviz getir-
miştir, makina, teçhizat getirmiştir, bir
yatırım yapmıştır. Portföy yatırım hiç
yok. Bugün portföy yatırımları önem
kazanmaya başladı. Sebebine gelince
ekonomik kriz nedeniyle, fabrikalarımız
var, teknolojisi var, işçisi var, herşeyi var
pazar yok. Pazar olmadığı için de düşük
kapasite ile çalışıyor. Burada bizim özel-
likle atıl kapasite ile çalışan, teknolojisini
gelmiş, herşeyi ile artık oturmuş fabrika-
larda en çok ihtiyaç duyulan şey paradır,
işletme sermayesidir. Eğer bu işletme
sermayesini kısmen yabancı ülkelerin ki
akla ilk gelebilecek ülkeler yine Arap ülke-
leri oluyor, getireceği yatıracağı para ile
sağlamak mümkündür. Ortak olurlarsa,
yani klasik deyişle portföy yatırımına
girerlerse, hem Türkiye'de işletme serma-
yesi ihtiyacı giderilmiş olur, fabrikaları-
mızın daha yüksek kapasitelerde çalışma-
sı ve pahalı maliyetten kurtulmaları söz-
konusu olur, hem de bu pahalı maliyet
fikirinden belirli ölçüde uzaklaşmak su-
retiyle bu maliyet yapısıyla dış ülkelere
daha kolay açılmak imkanları da sağlan-
mış olur. O bakımdan bugüne kadar göz-
lerimiz hep teknolojisini de, yatırımını da
beraber getirecek, Batı kapitalinden bu-
gün ona ihtiyacımız devam etmekle ber-
aber, ikinci bir kaynak olarak, teknoloji ge-
tirmeyecek sadece ve sadece para getire-
cek ortaklıklara da yönelmemiz lazımdır.
Önümüzdeki senelerde bu konuda gelişme
olacağını ben şahsen tahmin ediyorum.
Çünkü bir kısım fabrikalarımız gerçekten
yabancıların özellikle Arap ülkelerini kas-
tediyorum, sadece para koymak suretiyle
ortaklıklarını rahatça sürdürebilecekleri

derecede iyi fabrikalardır. Biliyorsunuz Libya bir zamanlar Fiat'ın sadece hisse senetlerini almak suretiyle ortak oldu. Bu gibi teşebbüsler yabancı ülkelerde görülüyor. Bizde de tekerrür etmemesi için bir neden görmüyorum. Bu da bize iyi bir kaynak olur, gibime gelir. Bu konuyu da yine bizim işlememiz lazım. Bu ülkelerle olan temaslarımızda bunu ortaya koymak lazım, beraber yapalım, herşeyi bizden, parası da sizden olsun diye...

Alp Orçun — Bütün bunların sağlanabilmesi için herhalde bir kısım şimdi uygulanmakta olanlara ek olarak yeni teşvik önlemleri gereklidir; değil mi?

Erdoğan Karakoyunlu — Tabii, teşvik tedbirlerinin rolünü ihmal etmek mümkün değildir. Teşvik tedbirleri tanındığı ölçülerde kendi konusunda yararlı olur. Fakat ben burada birinci planda rolü teşvik tedbirlerinden ziyade, teşvik tedbirleri ile de takviye edilmiş bir tanıtmaya veriyorum. Çünkü bugün görüyoruz, dışa açılmamız, daha doğrusu dışa açılma konusunda ağırlıklı bir hamle yapmamız yenidir, özellikle bir seneden beridir. Bunda hükümetin liberal bir felsefeye yatkın olmasının rolü vardır, mevzuatın bu yönde geliştirilmiş olmasının büyük rolü vardır. Ekonominin kurtuluşunun ve çıkışının burada ve bu istikamette olmasının rolü vardır. Ama, tanıtım bence hepsinden daha önemli. Bu tanıtımı yapamadıkça, bu imkanı karşı tarafın bilgisine sunmadıkça onun değerlendirilmesi için elinin altında bulunmadığı sürece, potansiyelimizin bulunması bir mana taşımaz. Ama bütün bunlar söylediğim gibi ister portföy yatırımları olsun, ister klasik direkt yatırımlar olsun, muhtemelen yabancı sermayedarın incelemesine, ilgisine sunulmamış ise bizim orada fazla şansımız olmaz. Dolayısıyla ben önümüzdeki birkaç seneyi çok yoğun bir tanıtmaya politikasının başlı bir şekilde gerçekleştirilmesine bağlıyorum. Bunu da sadece devletten beklememiz doğru değildir. Devletin kendi ölçüsü içinde yapacağı şeyler vardır. Bunun dışında firmaların yapacağı şey vardır. Mesela bizler gibi, yabancı sermayeli ku-

ruluşların kendi çevrelerimiz vardır. Biz de faaliyetlerimizi organize edebiliriz. Kurmuş olduğumuz YASED (Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği) gibi kuruluşlar bu konuda aktif bir rol oynayabilirler.

Alp Orçun — Yine de şu sırada yabancı sermayeyi celbetmek için birinci sırada gelen yeni teşvikler neler olabilir, hangi yeni kolaylıkları sağlamak gerekir?

Erdoğan Karakoyunlu — Amerika'yı yeniden keşfetmeye gerek yoktur bu konudaki kurallar senelerden beri bilinmekte ve uygulanmaktadır. Yabancı sermayeyi ülkelere başarıyla celbetmiş ve onlardan karşılıklı yarar sağlamış olan ülkelerin tatbikatına bakmak kafidir ve bunların sayıları hayli fazladır. Burnumuzun dibinde komşumuz Yunanistan vardır. Yugoslavya bile örnek gösterilebilir. Daha başka örnekler, Brezilya vardır, Arjantin vardır. İngiltere'nin kuzeyinde küçük bir ülke İzlanda vardır. Şimdi büyük bir Çin var. Sadece onların bu konudaki uygulamalarını, mevzuatlarını tetkik etmek dahi yeni bazı imkanlar getirebilir. Mühim olan ilave teşvik tedbirlerinden ziyade, geleneksel kuralların iyi işlediğini emniyetli bir şekilde işlediğini, ortaya koymaktır. Yoksa geçmiş senelerde olduğu gibi yabancı sermayedara rantabiliteydi, istikrardı, bunları vermiyorsunuz, hiç bir ülkede olmayan teşvik tedbirlerini vermiyorsunuz. İltifat bu yöne gelmez. Önce genel kuralları içerisinde biz de yerimizi alacağız. Daima iniş çıkış yapan istikrarsız, bugün evet dediğine yarın hayır diyen bugün yaptığını yarın bozan ülke görünümünden çıkıp daha güvenli daha istikrarlı bir uygulama içine girsek, biz de günde geliriz, dosyada yer alırız da. O zaman kayma imkanlarını biraz daha fazlalaştıran ilave avantajları sağlarız. Ama bunları yapamazsak istediğimiz kadar teşvik tedbirleri alın, fazla etkili olmaz.

Alp Orçun — Yabancı sermayeli bir şirketin ve Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği'nin yöneticisi olarak, yabancı sermayenin Türkiye'ye ilişkin görüşlerini okuyucularımıza yansıtmaya olanağını bize verdığınız için teşekkür ederim.

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ

gelişimi, sorunları ve
çözüm yolları

KİTAP 100 TL

OSMAN NURİ TORUN, HAYDAR KAZGAN, ÖZTİN AKGÜÇ,
MUSTAFA A. AYSAN, GÜNDÜZ PAMUK,
SELAHADDİN BABÜROĞLU, A. AYDIN DÜNDAR
GÜNGÖR T. URAS

ATATÜRK DÖNEMİ İKTİSAT POLİTİKASI

KİTAP 100 TL

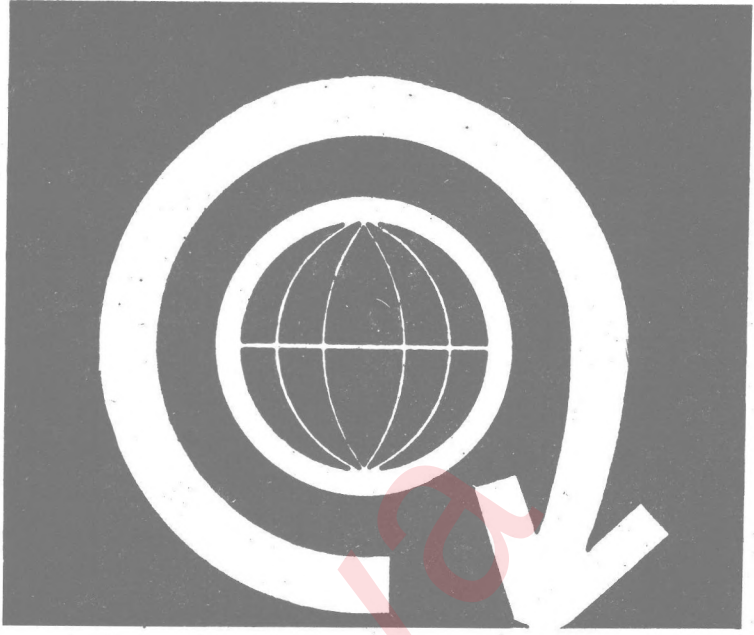
YÜKSEL ÜLKEN, TEVFİK ÇAVDAR, BİLSAY KURUÇ
ERDİNÇ TOKGÖZ, TURHAN OLCAYTU

İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ YAYINLARI

Cumhuriyet Cad. No: 27/6 Taksim / İSTANBUL

Not: Tek isteklerde kitap bedellerinin ve 10 TL posta giderinin
posta pulu olarak gönderilmesi

Türkiyede ve bütün dünyada

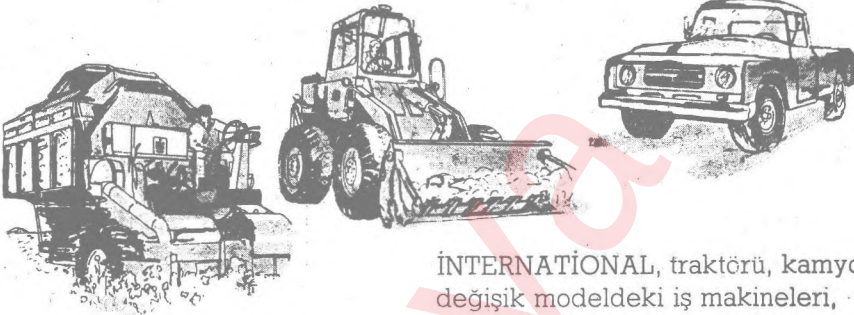
İhracat ve ithalât işlemlerinizi,
döviz, mevduat ve kredi hesaplarınız
ve diğer bütün bankacılık işleriniz için
Akbank'ı tercih ediniz.

Akbank, bütün dünyadaki birinci sınıf muhabirleri
ile işbirliği yapmak suretiyle emrinizdedir.

AKBANK

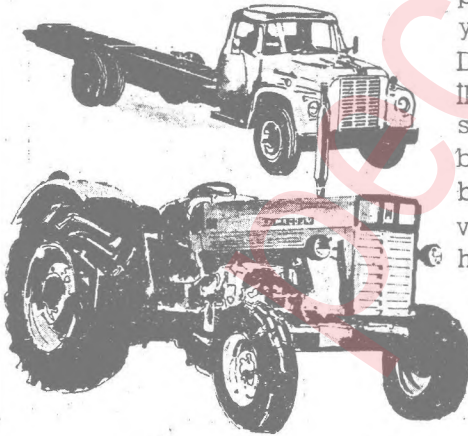
güçlü yatırım TİT International

Ajans incili

INTERNATIONAL, traktörü, kamyonu, değişik modeldeki iş makineleri, pamuk toplama makineleri, yükleyicileri ve çekicileri ile Dünyada ve Türkiyede önderdir.

INTERNATIONAL satış sonrasında da güler yüzle süren bakım ve onarım hizmetleri, bol orijinal yedek parça stokları, ve gezici servisleri ile her zaman, her yerde hizmetinizdedir.

International en güçlü yatırımdır
International alın
geleceğe güvenle bakın

İmalatçı firma

**TÜRK
OTOMOTİV
ENDÜSTRİLERİ A.Ş.**

TOE ve MAT Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) iştirakidir.

Türkiye Genel Distribütörü:

**MOTORLU
ARAÇLAR
TİCARET A.Ş.**

Merkez 4. Levent Tel. 64 49 90 - 91 - 92
Telex : 26239 İSTANBUL

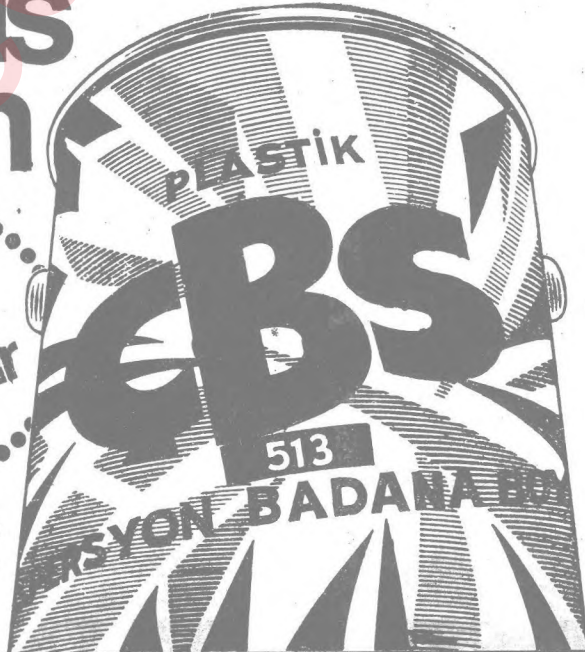
ÇBS PLÂSTİK BOYA duvarlarınıza kanat gersin...

Korusun duvarlarınızı
o emsalsiz gücüyle ÇBS Plâstik...
Aman vermesin zamana ve
onun yıpratıcı etkilerine...
Duvarlarınız en renkli
en gösterişli, en güzel

günlerini yaşasın
ÇBS Plâstik'in koruyucu
kanatları altında...
ÇBS Plâstik ile mutlu olsun
duvarlarınız, mutlu olun siz
ve yuvanız...

duvarlarınız yıllara göğüs gersin

daha
iyisi
yoktur

ÇBS BOYA-KİMYA SANAYİİ
ve TİCARETİ A.Ş.
Karabey, Karadipin Sok. No. 44/8 İstanbul
Telefon: 43 49 55

AÇIK OTURUM

KATILANLAR : Mehmet Betil *
Mete Durdağ **
Ertuğrul İbrahimoglu ***
T. Güngör Uras ****
YÖNETEN : Alp Orçun

DIŞA AÇILMA POLİTİKASININ EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Alp Orçun — Uzun yıllar "ithal ikamesi" adı altında izlenen sanayileşme politikasının, sanayide yolaçtığı yapısal bozukluklar ve döviz ihtiyacının yıldan yıla artması, bir yandan da uluslararası kuruluşlar adına danışmanlık yapan ünlü yabancı iktisatçıların telkinleri Türkiye'de özellikle 1977 yılından başlayarak "dışa açılma" fikrinin iktisatçıları arasında yayılmasına yol açtı. Döviz darlığının sıkıntısını çeken iş adamlarına da giderek çekici gelen bu politika değişikliğinin ilk uygulamaları 1980 yılı Ocak ayında açıklanan tedbirler paketinde yer aldı. Bugün bu politikanın temelleri konusunda bir tartışmayı yapmak için toplanmış bulunuyoruz.

Sayın Uras, siz, yaklaşık bir buçuk yıl öncesine kadar uygulanan ithal ikame-

si politikasının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

İthal ikamesi hatalı uygulandı

Güngör Uras — İthal ikamesi politikasının uygulanması, kaçınılmaz bir politikaydı. Türkiye'nin her halükarda ithal ikamesi uygulaması gerekiyordu. Fakat diğer kalkınma araçlarını kullanırken yapılan bilinçsizlik, ithal ikamesi politikasının uygulanmasında da görülmüştür. Bunun en çarpıcı göstergesi, ithal ikamesinde, sanayileşme için gerekli hammadde ve ara malların ikamesine ağırlık verilecek yerde, "zaten bu mal ithal edilseydi, Türk ekonomisine belli bir yük getirecekti"

şeklindeki yanıltıcı projelerin de büyük ağırlık kazandığı görülmüştür. Örneğin, Türkiye'de bugün gübre sanayii genel yapısı itibarıyla ham madde ve ara malı ithal edilerek, bunların Türkiye'de oldukça basit bir şekilde karıştırılması ve torbalanmasına dayanıyor. Halbuki, Türkiye'de bugüne kadar örneğin, gübre sanayiinde bu hammadde ve ara mallarının üretiminde ithal ikamesine gidilseydi herhalde önemli bir aşama ortaya çıkardı.

Şimdi, tabii bunun yanında çarpıcı bir misal olarak, her zaman verilen örnek vardır: Türkiye sanayileşme hamlesine başladığı zaman toplu iğnesini bile ithal edirdi. Bugün ise böyle bir durum yoktur. Bugün öyle bir aşamaya geldik ki kendi kendimize yeter bir sanayi aşamasına ulaştık. Acaba, Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu kısır döngünün ortaya çıkmasında sadece işte bu toplu iğne gibi, ve günlük ihtiyaç maddeleri, toplu iğneden hatta otomobile kadar uzanan, genel ihtiyaç maddeleri gibi, maddeler konusundaki ithal ikamesi politikası ve bu politikanın da çok himayeci bir gümrük duvarı arkasında gelişmemesi mi rol oynamıştır, sorusuna cevap aramak sorunu vardır. Şüphesiz deniliyor ki, bugün dış ticaret açığımız ve Türkiye'nin bütün çabalarına rağmen ihracatımız hala gayri safi milli hasılamız içindeki payı işte yüzde üç'ün ötesine çıkarılamadı, yüzde beşin üzerine çıkarılamadı.... Bu gösteriyor ki, biz daha ziyade Türkiye'de günü gün etmede kullanılan araçların, faktörlerin ithal ikamesine yahut piyasada koruma tedbirleri arkasında bunların üretimine ağırlık vermişiz. Halbuki, bugün ve hala sınai yatırımlarda döviz gereğinin, ithalat gereğinin, proje bedelinin yüzde kırkıdan aşağı düşmesi ve hatta artan döviz kurları karşısında daha da yüksek oranlara ulaşması, Türkiye'de örneğin yatırım alanındaki gerekli ithal ikamesinin sağlanamadığını ortaya koymaktadır. En acil sorunlardan biri olan otomotiv sanayiindeki fiyatlama hala çok sıkı koruma tedbirleri altındadır. Son olarak yayınlanan rakamlara göre bu sene otomotiv sanayinin, yüzde 50 kapasite ile çalışması halinde bile 350 milyon dolarlık doğrudan bir ithalat bedeli olduğu belirtilmektedir. Demek ki bu 350 milyon dolarlık doğrudan ithalat. Bir de otomotiv sanayinin dolaylı ithalat ge-

reksinmesi var. Sadece bir tek sanayi dalında bu kadar ithalat bedeli.... Türkiye'nin hala ne kadar dışa bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır. Şimdi bütün bunları toparlarsak, Türkiye ithalat ikamesi adı altında belli ölçüde, belli konularda, belli üretim alanlarında himaye politikası arkasında bazı sanayi dallarının gelişmesine imkan vermiştir. Bu sanayilerin gelişmesi Türkiye'ye tamamen zararlı mı olmuştur. Türkiye'de bu durum yararlı olur mu olmaz mı diye tartışmak yersizdir. Bizim tartışacağımız şey, niye hala her yıl dört yüz milyon dolarlık gübre hammaddesi ithal etmek zorundayız. Bizim tartışacağımız şey, neden hala imalat sanayinin çok ileri düzeydeki yatırımlarında bile yüzde kırk ithal girdisi kullanıyoruz.

Alp Orçun — Sayın Durdağ, siz Sayın Uras'ın anlattığı tabloyu yani Türkiye'de ortaya çıkan tabloyu, ithal ikamesi politikasının amaçlarına uygun buluyor musunuz? Aslında amaçlanan nedir?

İthal ikamesi, ihracatı önleyici bir politika değildir

Mete Durdağ — Planlı kalkınmamızın ithal ikamesine ağırlık vermesi, dışa açılmayı ihmal etmesi, özellikle dışsatımı teşvik etmeyi ihmal, genellikle bir tartışma konusudur. Türk iktisatçılarının bir iddiasıdır bu. Bunun sonucunda da sayın Uras'ın demin belirttiği gibi, dışa bağımlı bir sanayi yapısı oluşur. İthal ikamesi gerçekleşmediği gibi, ithalata bağımlılık artar. Bu bakımdan bu politikanın başarılı olmadığı ve hatta uygulanış tarzı bakımından sakıncalar arzettiği öne sürülerek kalkınmamızı bir darboğaza ittiği görüşü yaygındır. Benim bu konuda üzerinde durmak istediğim, vurgulamak istediğim nokta, kalkınma stratejimizin ithal ikamesine ağırlık vermesinin hatalı olduğu görüşüne katılmadığımdır. Katılmıyorum. Fakat, önemli olan, ithal ikamesi politikası değil, bunun için izlenen stratejidir. Demin de söylediğim gibi, hakikaten uygulanan bu strateji, sonunda dışsatımımızın gelişmesi ve kalkınmamız bakımından çok büyük bir engel teşkil etmiştir. Dışalım ikamesinin benimsenmesi, sayın Uras'ın da dediği gibi kaçınılmazdır.

Dolayısıyla böyle bir politakanın tenkit edilmesini ben yanlış buluyorum. Çünkü, bir ülkedeki sanayileşmenin, yapılacak yatırımların, üretimin, dış kaynaklar tarafından finanse edilmesi ara malları ve yatırım mallarını temin etme kapasitesi, ancak o ülkenin dışsatım kapasitesi ile çıkarılır. O halde dışsatım kapasitesinin bize tanıyacağı dışalım potansiyelinin ötesindeki dışalım ihtiyaçlarını biz haliyle ikame ederek karşılamak zorundayız. Bu kaçınılmaz bir gerçek. O halde dışalım ikamesini sağlayacak sanayilerin kurulmasına önem vermek, öncelik vermek bence, kaçınılmazdır, hatalı değildir. Gereklidir. Fakat bunu yaparken, dışsatımı kösteklemeyecek, dışsatımı artmasını da sağlayacak bir strateji izlemek gerekir. Ben zannediyorum ki, planlı kalkınma tecrübelerinde, bunların hazırlıkları sırasında, dışsatımı kösteklemek gibi, dışsatıma önem vermemek, ihmal etmek gibi bir amaç bulunmuyordu. İncelersek görürüz ki, dışsatımın devamlı iyiye gitmesi ve bu konuya önem verilmesi öngörülmektedir. O halde, biz de kalkınma modelimizin kalkınma stratejimizin amaçlarına ters düşen, bir uygulama olmuştur. Hata buradadır. Bunu biraz daha açayım. Dışalım ikamesi stratejisi, gümrük duvarları, ve yahut yüksek gümrük vergileri yoluyla belirli malların ithalatını pahalandırarak o malların içerideki üretimini dış rekabete kapamak yoluyla sağlanmaya çalışıldı. Bunu yaparken de izlenen döviz kuru politikası, dövizin devamlı olarak düşük değerlendirilmesi, dış satımcının zarara uğraması, cezaya çarptırılması, teşvik edilmemesi sonucunu verdi. 24 Ocak kararlarından sonra uygulanan gerçekçi esnek kur politikası daha önce uygulansaydı, zaten haliyle ithal ikamesi teşvik edecekti. Döviz kurunun yeteri kadar pahalandığı şartlarda ithal ikamesi kendiliğinden teşvik edilmiş olacaktı. Yeteri kadar pahalandığı derken kastım, dışsatım yoluyla ülkeye döviz arzını sağlayacak, dışsatıma kapasite sağlayacak, döviz talebinin şiddetiyle belirlenecek bir döviz kuru oluyor. O zaman, çarçur edilen rantlar dışsatımcıya bir uyarı bir teşvik sağlayacaktı. İthal ikamesi konusunda, genel olarak ortaya konulan görüşten ayrıldığım nokta bu. Özetlersem, dışalım ikamesinin yanlış bir politika ol-

madığını fakat bunun Türkiye'deki uygulanan tarzının yanlış olduğunu düşünüyorum.

Güngör Uras — Meseleye aydınlık getirmesi açısından iki açıklama getirmek istiyorum. Bir tanesi planlamanın bu konudaki sorumluluğu. Türkiye'de ithal ikamesi politikasının başarısız uygulanmış olmasından planlamanın sorumluluğu olduğuna inanıyorum. Başlangıçtan beri. Bir örnek vermek istiyorum: Otomotiv sanayii. Türkiye'de 1965'lerde veya 64'lerde ilk binek otomobili projesi verilirken planlamanın varsayımı Ereğli'nin sac üretiminde çok büyük artışlar olacağı yolundaydı. O zaman binek otomobili sanayiini devlet mi kursun, özel sektöre mi verelim, yoksa işçi kuruluşları mı bu işi yapsın diye tartışma sürüyordu. O sırada bir otomotiv projesi Devlet Planlama Teşkilatına geldi. Devlet Planlama Teşkilatı da, nasıl olsa Ereğli sacı yapıyor, çıkarıyor, bu sac da kullanılmayacak ortada kalacak diye ilk otomotiv projesine müsaade etti. Yıl 1964. Bugün 1981 yılındayız. Otomotiv sanayii, hala, dışarıdan ithal ettiği saca arabaların gövdesini üretmektedir. İki: Türkiye'de eğer otomotiv sanayii bir ithal ikamesi sanayii olarak kurulmuş olmasaydı bugünkü döviz kıtlığında her yıl yüzbin otomobil ithal edecek miydik?... Şimdi burada planlı olarak alternatif ne olabilirdi? Devlet Planlama Teşkilatı eğer 1964 yılında Türkiye'de binek otomobili sanayiine izin verecek yerde yığın bir şekilde ekonomik ölçekli ağır çekici projelerine önem verseydi, mesela traktör projesine önem verseydi... Türkiye'nin bırakınız kendi ihtiyacını karşılamasını; ihracat potansiyeli de olabilecekti. Bu ihracat potansiyeliyle belki binek otomobillerinin ithali imkanı olabilecekti. Bugün aynı şeyler olur mu, diyeceksiniz. Hayır, bugün olamaz. Çünkü Türkiye'nin o gün elinde olan şanslar, o günkü Avrupa ve Ortadoğu piyasasındaki boşluk, Türkiye'ye ağır çekici, kamyon ve traktör konusunda, ekonomik ölçekli yatırım yaparak, ihtisaslaşma ve ihracat imkanı veriyordu. Birinci misalim bu. İkincisi döviz kurunun ithal ikamesini teşvik etmesi noktasına değindiniz. Buna da inanıyorum. Bu konudaki size misal olarak döviz transferlerinin tamamen durduğu, Ecevit dönemindeki uygulamalardan bir misal vere-

yim. Türkiye'de çok özel bir kimyevi maddeyi üreten yabancı sermayeli firmaların sahibi geldi; dedi ki, "Bizim satışlarımız iki misli arttı bu iki ay içinde. Biz zannediyorduk ki, Türkiye'de artık satışların sonuna geldik. Çünkü küçük sanayiciler artık o hammaddeyi kullanmıyor. Fakat öğrendik ki bizim hammaddelerimiz şimdiye kadar başka prodüksiyon isimleri altında ithal edilip Türkiye'ye geliyormuş. Bizim fiyatımızdan hatta daha pahalı olarak bazı alıcılar alıyormuş." Senelerdir bir alışkanlık haline geldiği için, bu hammaddenin Türkiye'de üretilip üretilmediğini araştırma ihtiyacını bile duymuyorlarmış. Bu döviz sıkıntısı onları bu konuyu araştırmak zorunda bıraktı. Sonra, son duyduğuma göre, gene ithalat kolaylaştı diye bu çevler bu tür tedarikten vazgeçmiştir.

Alp Orçun — Sayın İbrahimioğlu, ithalatın ihracat geliri ile finansmanı konusu üzerinde duruyorduk. Türkiye'deki ithal ikamesi uygulamasının döviz giderlerini azaltmada başarılı olmadığını gördük. Siz de Türkiye'de uygulanan ithal ikamesi politikasının büyüme, ekonomik gelişme alanlarında ne gibi etkileri bulunduğunu söyleyebilir misiniz?

İhracat artışı ekonomik büyümeyle sağlanır

Ertuğrul İbrahimioğlu — Ben başlangıçta bir noktayı belirtmek istiyorum. Türkiye'de ithal ikamesinin sınırlı bir kalkınma stratejisi olarak uygulandığı kanısında değilim ben. Türkiye kendisini bu durumda bulmuştur. 1950'den sonra, 50'li yılların sonlarından itibaren, ödemeler dengesinde karşılaşılan güçlükler sonucu, ithalatımızı nasıl azaltırız düşüncesiyle Türkiye bu şartların içinde buldu kendini. Asya'da, Güney Afrika'da, Güney Amerika'da birçok azgelişmiş ülkede de aynı durum olmuştu. Baştan biz sanayileşme stratejisi olarak bunu seçeceğiz ve şu politikalarla bunu destekleyeceğiz diye bir düşünce olmamış. Eğer böyle düşünülseydi bu kambiyo politikası ve miktar kısıtlamaları ile sanayinin gelişmesi gerekirdi. O zaman Türkiye bunu şuurlu bir biçimde seçmemiş. Bunun en basit göster-

gesi de, başarılı bir ithal ikamesi politikası uygulanmış bir ülkede, sonunda büyüme, kendi kendini devam ettirir hale gelir. Bunun iki tane temel göstergesi vardır. Birincisi kaynak dağılımında verimli bir durum olmuş olması gerekir. İkincisi: Tasarruf olayı... Tasarruf açığı da olmaması gerekir. Türkiye ekonomisi 63-77 döneminde gerek gayri safi milli hasıla gerekse sınai ürünlerin artışı bakımından benzer ülkelerin ortalamalarından daha yüksek hızlar elde etmiş. Bu kanıtlarla gösterilebiliyor. Bu bir başarıdır denilebilir. Fakat ekonominin yapısını gösteren diğer göstergelerin karşılaştırılmasına gidildiğinde, Türkiye'de özel bir durum olduğu anlaşıyor. Şu aşağıdaki üç alanda ortalamalardan sapma var: Bir tanesi ihracatın payının azlığı, ihracatın gayri safi milli hasılaya oranla azlığı, buna karşın ithalatın normal oluşu... Yani diğer ülkelerle aynı oluşu. İkincisi, yatırımların payının yüksekliği, buna karşın yurtiçi tasarruflarının payının düşüklüğü. En büyük sapma burada. Üçüncü büyük sapma da, istihdamın tarım sektöründe yüksekliği, sanayi sektöründe düşüklüğü. 1974 yılına kadar oldukça iyi bir performans göstermiş olan bu gayri safi milli hasılaya oranla ihracat, yatırım payları ve diğer oranlar hızında 74'ten sonraki gerçekleştirmelerin, bu tasarruf açığı nedeni ile dış kaynaklar hanesinde netleştiği ortaya çıkıyor. Türkiye bu süre içinde yurt dışı tasarrufunu artıramamış.

Bugün de son üç yılda büyümenin bu kadar ekşiye düşmesinin temel nedeni bence bu. Demek ki diyorum, kendi kendine devam ettirilen büyüme, sağlayamamış ithal ikamesi. Bunun için de başarısız bulunmuştur. İthal ikamesinin kendisine benim bir itirazım yok. Türkiye'de uygulanması bunun bir kalkınma stratejisi olarak düşünülmeyeceğini gösteriyor. Eğer böyle düşünülse idi, bu sonuca varamazdık. O zaman Türkiye'nin bu duruma düşmesinin temel nedeni, tasarruf açığı ve bu tasarruf açığının halledilmemesi. Buna bağlı olarak da her türlü alt yapı yetersizliğinin son yıllarda ortaya çıkması. O zaman sorunun çözümü için benim düşüncem, Türkiye'de kendi kendini devam ettiren büyümenin sağlanabilmesi, iç tasarrufun yükseltilmesine ve bununla da alt yapı yatırımlarının kamu tarafından yapı-

Alp Orçun — Sayın Betil, Sayın İbrahim oğlu tasarrufların artması ile ithal ikamesi politikasının ilişkisi üzerinde durdular. Türkiye'de uygulanmış olan ithal ikamesi politikası tasarruflarla ne türden bir ilişki içinde olmuştur? Destekleyici ya da önleyici ne gibi sonuçları olduğunu söyler misiniz?

Mehmet Betil — İthal ikamesinin uygulanışındaki hata konusunda tartışmacılar birleşmiş durumdalar. Ben de aynı görüşleri paylaşıyorum. Sorunuza yanıt vermeden önce bir iki noktayı daha belirtmek istiyorum. Ben ithal ikamesini ikiye ayırıyorum. Bir, gerçek ithal ikamesi, iki sahte ithal ikamesi. Gerçek ithal ikamesinden de esas olarak şunu anlıyorum, bir labilmesine bağlı. Hem de verim yüksek sektörlerde yatırım yapılabilmesine bağlı. Dolayısıyla temel sorun ihracat artışı veya döviz girişinin artışı değil, ekonomimizin tekrar diri otama kavuşması. Biz yalnız ihracat artışıyla döviz girişi artışına ithal finansmanı olayı olarak bakarsak, bununla belirli malı ithal etmeye kalkarsak, aynı yanılgıya düşmüş olacağız. İthal ikamesinde düşülen yanılgı da buydu. Sonunda ithalatın artık düşmediği bu politikanın ithalatın düşmesini sağlamadığını aksine artırdığını gördük. Fakat, amacı da bu olmamak gerekirdi zaten. Bence ancak büyüyen bir ekonominin ihracatını sürekli artırması mümkün. Bizim için mümkün değil.

iktisatçı olarak. Bu bir kere katma değeri yüksek ürünler üretebilmek, düşük katma değerli veya eksi katma değerli ürünler üretmemek. Bu tabii gerçek olmayan ithal ikamesinde kendisini gösteriyor. İkincisi yerli kaynakların seferber edilmesine hizmet eden ikamelere gerçek ithal ikamesi diyorum. Yabancı kaynaklara bel bağlayan ithal ikamesine de gerçek olmayan ithal ikamesi diyorum. Üçüncüsü, tabii bütün bunlara bağlı olarak dünya pazarlarında rekabet edebilmek imkanına sahip ürünlerin üretilmesi gerçek ithal ikamesinde söz konusu olabilir. Aksi, dünya pazarlarına karşı kendisini gümrük duvarlarıyla korumayı gerektirir. Dördüncüsü sermaye birikimine hizmet: Eğer ithal ikamesi gerçek bir ithal ikamesi ise, bunun sermaye birikimine hizmet etmesi, birikimi hızlandırması ve adım adım yabancı kaynaklara olan ihtiyacı azaltması gerekir. Eğer tersi

olursa, bu bir gerçek ithal ikamesi değildir. Gerçek olmayan ithal ikamesidir. Şimdi, incelemek lazım. Uygulanan ithal ikamesi politikası Türkiye'de sermaye birikimine nasıl etki yaptı? Sermaye birikimini hızlandırdı mı yoksa azalmasına mı yol açtı? Böyle bir çalışma henüz Türkiye'de yapılmış değil. Yapmakta yarar var. Özel alanlara bakarak ancak bir sonuca gitmek mümkün olabiliyor. Bugün Türkiye'de sanayi kesiminde üretilen malların Türkiye fiyatı var, bir de dünya fiyatları var. Türkiye fiyatları ile dünya fiyatlarını kıyasladığımız takdirde Türkiye içinde yapılan üretimin esas olarak birçok alanda sermaye birikimine hizmet etmediği ortaya çıkıyor. Tarım kesiminden sağlanan tasarrufların ve sermayenin yurt dışına aktarılmasına hizmet ettiğini görmek mümkün. Örnek vermek gerekirse, mesela, bir buzdolabı bugün Türkiye dışına 180-190 dolara ihraç ediliyor. Türkiye içine 45 ile 50 bin lira bir fiyatla satılıyor. Burada sermaye birikimine hizmetten söz etmek mümkün değildir. Aynı şey otomotiv sektörü için de söz konusudur. Bir Renault otomobil bugün yurt dışında 3500-4000 dolar civarında. Türkiye'deki satış fiyatı bir milyon. Dolayısıyla burada reel anlamda sermaye birikimine hizmet eden bir sektörden söz etmek mümkün değil. Ama sanayi kesiminde gerçek ithal ikamesine de verebileceğimiz örnekler var. Mesela görebildiğim kadarıyla cam sektörü bugün çeşitli bakımlardan gerçek ithal ikamesine iyi bir örnek ve sermaye birikimine olumlu katkıda bulunan bir sektör.

Alp Orçun — Bir de 78 döviz darlığı ortamında ortaya çıkmış ithal ikamesi örnekleri var. Onlar da zannediyorum gerçek anlamdaki bir ithal ikamesinin örneklerini oluşturuyorlar. Eskişehir bu faaliyeti yoğunlaştığı bir merkez olarak görülüyor.

Mehmet Betil — Şimdi ona geleceğim. Yani, ilk dönemde, Türkiye ithal ikamesi, tırnak içinde ithal ikamesi politikasına başvurduğunda, esas olarak birinci sektöre yani tüketim mallarına önem verdi; ikinci sektöre yani ara ve yatırım mallarına önem vermedi. Bu açıdan dengeli bir ithal ikamesi politikası izleyemedi. Şimdi ise gündeme gelen, esas olarak bu. Biraz önce Sayın Uras'ın belirttiği gibi, gübrede ithal

ikamesine gitti, gübre hammaddesinde ithal ikamesine gitmedi. O da çok iyi bir örnek değil. Çünkü Türkiye'de gübre sanayii kuruldu, azot sanayii kuruldu, fosfat vs... üretimi var. Bir kademe belki geriye gitme durumu var fakat burada yeterli kaynağa dayandırmak söz konusu olamadı.

Güngör Uras — Ben müsaade ederseniz bir noktaya değineyim. Gaziantep ve Eskişehir örneğinden bahsettiler. Bu örnekler şaşırtıcı olabilir bazen. Dışarıdan bu durum pek belli olmuyor. Kayseri'de nasıl yapılıyor. Mesela şimdi, ithal ikamesinde önemli olan Sayın Betil'in konuşmasında da değindiği gibi ekonomik ölçek ile ekonomik fiyat ile rekabet edebilir kalitede mal vermek... Yani geçici ithal sıkıntısı nedeni ile bir dışlinin Türkiye'de yapılması ve bunu yapma becerisinin, işte bakın biz burada ithal ikamesi yapıyoruz, şeklinde değerlendirilmesi bizi yanıltıyor. İşte bu yönden Gaziantep ve Eskişehir örneklerinde, küçük sanayi işletmelerindeki bu başarıları, kendi içlerinde değerlendirmek gerekir. Yoksa bunlar ekonomik ölçek ile üretim değildir. Bize ancak bu konudaki teknik başarılarımız yönünden belki bir teşvik verebilir.

Alp Orçun — Anlıyorum. Aslında bu Gaziantep, özellikle Eskişehir'de sürdürülen genel ithal ikamesi faaliyetinin bir gereği oluyor. Yani, ithal ikamesi amacı ile kurulan bir sanayinin yatırım mali ihtiyacı çıktığı zaman ortaya, hakikaten çok küçük ölçeklerde ve o mala özgü olmak üzere bu yatırım malının önce yerli olarak üretilip üretilmeyeceği araştırılıyor. Genellikle de yapılabileceği ortaya çıkıyor. Yani ithal ikamesi biraz da bir anlayış yaklaşım tarzı meselesi. Döviz darlığı bu anlayışı ortaya çıkarıyor. Bu anlayış içinde küçük ölçekli de olsa, bazı malların ithatının ikamesi yoluna gidilebiliyor.

Önemli olan potansiyeli harekete geçirmek

Mehmet Betil — Ben bir şey daha ilave etmek istiyorum. Şimdi, Eskişehir'de olsun Gaziantep'te olsun, Türkiye'nin bir

başka yerinde olsun, hakikaten çok büyük potansiyel var. Ama bence bu büyük potansiyeli harekete geçirebilecek politikalar yok. İhracatı yönlendirmek amacıyla hangi politikaların, nasıl uygulandığını da göreceğiz. Bunun nasıl ikameleri artırdığını göreceğiz. Benzer politikalar bu kesimi, bu sektörü geliştirmek için kullanılırsa böyle bir potansiyel hakikaten çok esaslı bir şekilde harekete geçirilebilir. Ben ölçek konusunda da o kadar kötümser değilim. Ölçek başlı başına bir olay değil. Etkili olduğu alanlar hakikaten ekonomide var. Ama özellikle makina imalat sektöründe ölçeğin çok büyük rol aynadığı kanısında değilim. Makina imalat sektöründe ki, bugün Türkiye'nin gündeminde olan ithal ikamesi alanlarının mühim olan bir tanesidir, bu rada esas mesele insan gücündeki kalitelerin gelişmiş olması. Yani, bir çizim, bir makinenin önce dizaynı ondan sonra bunun endüstriyel olarak ne şekilde yapılacağını gösteren araştırmalar, vesaire gibi şeyler çok önemli. Yani gelişmiş insan gücü, bunun niteliği, makine imalat sanayiinde ithal ikamesinin başarıya ulaşabilmesi için önde gelen unsurlar.... Ölçeği son derece tali bir unsur olarak görüyorum. Ve zaten dünyadaki uygulamalar da bunu gösteriyor.

Alp Orçun — Teşekkür ederim Sayın Betil,

Ertuğrul İbrahimoglu — Bir ilave yapabilir miyim?

Alp Orçun — Buyrun.

Ertuğrul İbrahimoglu — Arkadaşlar bir şeye yeteri kadar önem vermediler galiba. Bu ithal ikamesinin ikili bir yönü var. Türkiye'de bir olay daha var ki ithal ikamesine paralel olarak yürütülür, enflasyon politikasının bir ürünü. İthal ikamesinin Türkiye'deki kullanış şekliyle, kendi mantığı gereğince, biz bütün malları üretirsek, ondan sonra da bunları kapama imkanımız yoksa, devamlı hammadde ithal edip bunları piyasaya arzedeceksiniz. Dolayısıyla toplum bu tüketim maddelerini sürekli olarak talep etmek durumunda olacak. Tasarruf için neden olmayacak. Türkiye'de ithal ikamesinin başlangıçta sırf tüketim mallarının üretimi ile yapılması tasarrufu olumsuz yönde etkilemiştir bence.

Alp Orçun — Teşekkür ederim.

Yatırım malları üretimi artmadan, tasarruf artmaz

Mete Durdağ — Bir saplama yapmak istiyorum. Sayın İbrahimoglu son bir noktaya değinirken, galiba benim söylemek istediğimi söylüyor diye düşünüyordum ama, önemlice bir ayrılık var yine, tasarruf ile ithal ikamesi arasındaki ilişki konusunda. Bir ülkede tasarrufların seviyesi kapalı bir ekonomi düşünürsek, o ülkede yatırım malı üretme kapasitesi ile ilgilidir. Yatırım malı ne kadar üretilirse o kadar tasarruf yapılır. Çünkü yatırım malı ürettiğinden daha fazla tasarruf yapmasına imkan yok. Ekspost olarak bu gerçekleşmeyecektir. O halde yatırım malları üretiminin gelişmediği bir ekonomide, tasarrufun artmasına olanak yok. İthal ikamesi eğer üçüncü planın öngördüğü ağır sanayi, yatırım malları sanayinin gerçekleştirmesi gerçekleştirebilseydi, tasarrufların yatırıma dönüşmesi gözlemlenirdi. Dışa bağımlılığımız ve dış tasarrufa ihtiyacımız azalmış olacaktı. Dolayısıyla, dış tasarrufların artması ithal ikamesi zorunluluğundan doğuyor, diye düşünmek bence soruna ters bakmak oluyor. Ve bu nedenle de belki biz ithal ikamesi politikamızda yanlış oluyoruz. Çünkü, dış tasarruf, yatırım malı ve aramalı şeklinde girdikçe Türkiye'ye yatırım malı sanayinin gelişmesi engelleniyor, dolayısıyla bizim iç tasarrufların gelişmesine de olanak kalmıyor. Bu uzun dönemde kaçınılmaz bence.

Ertuğrul İbrahimoglu— Fakat şöyle olmaz mıydı? Şayet benim belirttiğim şekilde, ihracat tamamen bertaraf edilmiyip, ihracatı güçlendiren önlemler alınsaydı, politikalar uygulansaydı, ki bu durum ithal ikamesine tamamen ters bir durum değil, bu kanalla siz yatırım malları ithalini yapsaydınız, yatırımı sürdürebilirdiniz.

Mete Durdağ— Evet ama burada tasarrufu, iç tasarrufu artıramazdınız. Çünkü toplam yatırımınız aynıydı. Yani milli gelirin yüzde 18'i toplam yatırım. İhracatı istediğiniz kadar artırın, bu ihracat artışı ile siz eğer ithalat artışınızı karşılıyorsanız, ithalat eksiği ile ihracat arasındaki fark, bize dış tasarrufları vereceğine göre,

bu açığı aynı tuttuğun sürece, ihracatı artırmayı bırakın, ithalatı da arttırın aynı ölçüde. Dış tasarruf, dış kaynak meblağı aynı kalıyor. Bu da ne demektir. Ben iç tasarrufunu milli gelirin bir oranı olarak dışa döndürecekisin demektir. Bu son uygulanan stagnation politikasının bence kendisinin içinde büyük bir çelişki var. Faiz oranlarını yükseltirken tasarruflar artacak diye, bir yandan da yatırımlar kısılıyor, bir yandan da dış kaynak bulmak için bütün dünyayı dolaşıyorlar. Büyük bir çaba sarfediyorlar bu iş için. Hem yatırımları düşürecekisin, veya hiç olmazsa aynı tutacaksın, (kamu yatırımları düşürüldü, özel yatırımlarda durum farklı işte aynı şey yapılamıyor orada), bir yandan milli gelirin bir oranı olan yatırımlar aynı kalacak veya düşecek. En iyi ihtimalle aynı kalacak. Bir yandan dış kaynağı artıracaksın. Bir yandan iç tasarrufu teşvik edeceksin. Olmaz! Yani bir yandan faiz oranlarını iç tasarruf için teşvik ederken, hükümet karar vermiş, ben bunun etkisini bertaraf edeceğim diyor. Olumsuz olarak bertaraf edeceğim, faiz oranlarının yükselmesini bertaraf edeceğim demiş. Eğer böyle bir bilinçli polisliğe özeniyorsa.

Güngör Uras— Acaba Türkiye'de bankalarda mevduatın artması tasarrufların. tasarruf eğiliminin, tasarruf oranının yükselmesi anlamına geliyor mu? Yani böyle söyleyebilir misiniz? Sorunun birincisi bu. İkincisi hani bize eskiden tasarruf eşittir yatırım derlerdi. Yani burada o ne oluyor? Nasıl açıklarsınız bu durumu?

Mete Durdağ— Şimdi birincisi, mevduat artışının bir tasarruf artışı olarak yorumlanamayacağı. Bu kesin olarak, hesap olarak ortada. Çünkü özel sektör tasarruflarının 1981'de düşüş gösterdiği istatistik olarak belirleniyor. Burada şirketlerin dağıtılmamış kâr şeklinde yapılmış tasarruflarının 1980 yılında yapılmış olan stabilizasyon politikası nedeniyle ve artan kredi maliyetleri nedeniyle daha fazla iç finansman, kullandıklarını varsayarsak, demek ki, özel sektördeki kişisel düşüş toplam özel sektördeki düşüştən daha fazla imiş. Oysa ki faiz oranlarındaki yükselmenin en fazla teşvik etmesi beklenecek olan tasarruf türü, kişisel tasarruflar olmalıdır. Fakat öte yandan iktisat teorisi mantığını düşündüğünüz zaman, faiz oranlarının artışının tasarruf artışını teşvik etmesi gerekir, dememiz gerek. Demek ki

şu şekilde bir sonuca varmak gerekiyor. Özel sektör içindeki bazı grupların tasarruf eğilimini teşvik etmiş olsa bile faiz oranlarının yükselmesinden evvel, diğer bazı kişilerin, yatırımcıların, yatırımlarını caydırıcı bir etkisi olduğu için ve yalnız faiz politikası değil diğer başka nedenlerden dolayı yatırımlar sınırlandırıldığı, azaltıldığı için, bu artan tasarruf eğiliminin gerçek tasarrufa dönüşme olanağı kalmıyor. Demek istediğim, Sayın Uras, önemli olan bazı kişilerin faiz oranları ile birlikte artan tasarruf eğiliminin yükselmesi değil. Olmuş olabilir. Ama tüm ekonomi bakımından tasarrufların artmadığı bir gerçek. Bu, kısmen, artan faizlerin gerçek yatırımların artmasını engellemesinden, kısmen de başka nedenlerden ileri geliyor. Bu bir sonuç. Yatırım ve tasarruf artışı ancak bir ölçüde beraber gittiği zaman gerçek yatırım ve tasarruf artışından söz edebiliriz.

Alp Orçun— Şimdi üzerinde fikir birliğine varılan konu, bugüne kadar uygulanan biçimiyle ithal ikamesi politikasının Türkiye için başarılı bir politika olmadığı. Bu noktada bir fikir birliği doğdu. Şimdi, asıl konumuz olan dışa açılmaya geliyoruz. Türk ekonomisinin dışa açılmasına, 80 Ocakından itibaren uygulanmakta olan politikanın özü, düşük döviz kuru, ihracatın çeşitli sübvansiyonlarla teşviki, bir de ihracat amaçlı sanayinin kurulmasının teşviki. Bu arada, yabancı sermayenin girişinin kolaylaştırılması da politikanın ana unsurlarından biri. Özü bu olan bir dışa açılma politikasını Türkiye'nin ihtiyaçları açısından değerlendirir misiniz, Sayın Uras?

Sanayiye yapısal değişme gerekiyor

Güngör Uras— Efendim, Türkiye'nin bir kere dışa açılması lazımdır. Bu bir. Dışa açılmayı ben bir politika olarak kabul ediyorum. Dışa açılmak koruma önlemlerinin kaldırılması, ekonomik bütünleşme hareketlerine katılmak ve nihayet Türkiye'nin ihracatını artımasıdır. Türk ekonomisi devam edecekse her halükarda bunu yapmak zorundayız. Yoksa bugünkü gibi gayri safi milli hasılanın yüzde 3'ünü

ihracat ederek bizim idame-i hayat etmemize imkan yoktur. Muhakkak dışa açılacağız. Şu veya bu şekilde. Mühim olan en kısa zamanda, en akıllı biçimde dışa açılmaktır. Fakat dışa açılma hareketimizi etkileyen birçok faktör de var. Bunlardan bir tanesi bizim dünya üzerinde yerimizi hâlâ tayin edemememiz faktörü. Bence Türkiye artık yerini belli etmelidir dünya üzerinde. Biz kimden yanayız? Yani biz kim ile dost olacağız? Ortadoğu ülkeleri ile mi dost olacağız, bütün yatırımlarımızı İslam ülkelerinde mi yapacağız? Sosyalist blok ile mi dost olacağız? Yoksa Batı Avrupa topluluğu içinde mi yer alacağız? Çünkü, her gün değişen bir dış politika, maalesef bizim ekonomi politikamızı da altüst ediyor. Ve ekonomi politikamızın da mâceralar peşinde koşmasına neden oluyor. Bu birinci nokta. İkinci nokta, Türkiye'nin günlük, günü gün etme politikasındaki döviz ihtiyacı da bizim dış politikamızı, dışa açılma politikamızı engelliyor, veyahut saptırıyor. Örnek olarak son beş yıldır Türkiye, her gün otomobillerini yürütecek benzini bulma uğruna girdiği ekonomik ilişkileri ayarlar ve ihracat ilişkilerini de buna göre düzenler olmuştur. Bence bu çok önemli. Çünkü bence bizim ilk olarak hangi pazarı kendimize hedef aldığımızı, dışa açılma bakımından tespit etmemiz lazım ki, bu pazara uygun olarak mal üretilim. Yok efendim, yoksa biz herşeyi düzeltiriz, dünyada nasıl olsa talep var, diyerek bizim gibi ülkelerin, dış pazarlarda yer tutmasına, dışa açılmasına imkan yoktur. İkincisi, bu konuda geç kalmak, bizim dışa açılmamızı hergün güçleştiriyor. Önceki konuşmamda, kamyon misalinden bahsetmiştim. Eğer biz kamyon piyasasına bundan on yıl on beş yıl önce girebilseydik belki etrafımızdaki bazı pazarları tutabilirdik, bugün ise çok geç. Çünkü başkaları da, herkes de aynı konuyu yapıyor.

Bizim gibi kalkınma arzusunda olan ülkeler de aynı şeyi yapıyorlar. Çünkü onlar da pazarlara girmeye çalışıyorlar. Dolayısıyla bizim girebileceğimiz pazarlar, geç kalmışa nedeniyle, çoktan kapanmış oluyor. Türkiye'nin muhakkak ihracatta başarı göstermesi lazımdır dedim. O zaman bunu iki aşamada ele almalıyız: Bir, hemen ihracat edebileceğimiz malları tespit etmeliyiz ve buralarda fazla hayalci olmadan gayet selektif davranmalıyız. İki, orta

vadede ve uzun vadede Türk sanayiinin yapısal değişimini tespit ederken, ihracat hedefine yönelmeliyiz.

Konunun biraz dışına taşacağım. Bu gün Türk sanayiinin yapısal bir değişime ihtiyacı olduğuna inanıyorum.

Biz bir sanayi yapısı kurduk, şimdi ondan şikayet ediyoruz. Bu yapısal değişimi gerçekleştirirken, öncelikle dışa açılmaya imkan verecek yapısal değişikliklere imkan tanımak gerekecek. Fakat, bütün bu saydığım, kısa vadede de, uzun vadede de dışa açılma böyle el yordamıyla olmaz. Bir plana bağlı olması lazım. Maalesef Türkiye'de son zamanlarda en fazla ihtiyaç duyduğumuz şey de bu. Yani bizim politikamız nedir? Biz hangi pazara mal satmayı düşünüyoruz? Kısa vadede hangi mallara öncelik vereceğimizi tespit ettik: bu malları satacağız. Orta ve uzun vadede hangi sanayi mallarına ağırlık veriyoruz. Hangilerinde kendimizi emsalleriyle rekabet edebilecek bir güç olarak görüyoruz? Bunun mümkün olduğunu zannediyorum. Örnek olarak vereyim: Eğer bugün mesela kısa vadede donmuş sebze ve meyve piyasasına Avrupa'da gireceksek, kendimize Avrupa'da rekabet şansımız olan üç-dört malı tespit edip, sadece o üç-dört malla bile piyasaya girmek, Türkiye'ye tahmin edilmeyecek kadar önemli bir potansiyel sağlayabilir. Sınai Kalkınma Bankası'nın yaptığı bazı çalışmalara göre, ikinci aşamada, biz her şey satarız. Buz dolabı da satarız araba da satarız. Fiat da satarız demek çok komik bir şey. Biz ihracat konusunda, ağır sanayi veya makine sanayii alanında neleri satabiliriz, nelerde rekabet imkanımız var? Bunları tespit edelim. Bu konulara ağırlık verelim. Yani, görülüyor ki bir, ihracat yapmaya mecburuz, bunun başka alternatifi yoktur, bugünkü ihracat seviyesi ile yaşayamayız. İki, kısa vadede ihraç edebileceğimiz ürünler vardır, bunlar için pazar araştırması yapmak ve gayretlerimizi onlar üzerinde yoğunlaştırmamız lazım. Üç, orta ve uzun vadeli malları da tespit etmemiz lazım. Özetlersem, herşeyi satabilirim hayalini bir yana atıp, neleri satabileceğimizi tespit edip, bu mallarda da pazara girmemizin gerekli olduğuna inanıyorum.

Alp Orçun— Teşekkür ederim Sayın Uras. Sayın Durdağ sizden de, Sayın Uras'ın başlattığı şekilde, dışa açılmadan ne anladığınızı ve bunu Türkiye için bir zaru-

ret olarak görüp görmediğinizi öğrenmek istiyorum.

Mete Durdağ — Sayın Uras'ı dinlerken, kendisiyle tamamen aynı fikirde olduğumu düşünüyordum. Fakat, acaba, bu fikirlerin, benim de paylaştığımı belirttiğim fikirlerin sonucu olacak olan politikalar bizi nereye götürecektir? Acaba Sayın Uras da bunları belirtti mi bilmiyorum. Başlangıç noktası olarak aynı görüşleri paylaşıyoruz gördüğüm kadarıyla. Dışa açılmak, dışsatımı artırmak bakımından, zorunludur, diye düşünüyorum. Yalnız burada, daha önce öne sürülen noktaya değinmek istiyorum. Yeni bir nokta olarak. Bunu biz dünya Bankasından ve diğer bazı kurumların yaptığı gibi, ihracatın milli gelir ve ithalatın milli gelir içindeki oranlarını alıp diğer ülkelerinkine göre kıyaslayıp, sonra da biz onların neresine geliyoruz, onlardan nerede ayrılıyorz filan şeklinde ele almamalıyız. Bir ülkenin kendi yapısı bakımından ihracatının milli gelir içindeki payı düşük olduğu halde, o orandaki bir dışsatımın pekala o ülke için yeterli, kendi kendine bir kalkınma sürecini sürdürebilmesi için yeterli olması mümkündür. Bugün çeşitli ülkelerin bu konudaki durumlarına baktığımız zaman çok çeşitli durumlar görüyoruz.

Güngör Uras— Bir saplama yapabilir miyim? Ama ona göre de ithalat gereğinin de milli gelire oranına bakmak lazım... Yani ben illa da ihracat yüzde üç demiyorum. İthalat da yüzde üç ise mesele yok. Ama ithalat yüzde 30, ihracat yüzde 3 ise büyük bir fark meydana gelir değil mi Sayın Durdağ?

Gerçekçi kur politikası, ihracatın artmasında yeterli olabilir

Mete Durdağ— Evet. Burada da tabii söyle bir sorun doğuyor. Dışsatım ile kazanılan döviz, yani dış alım kapasitesi oranında zaten bir alım yapılabilir. Ancak dış yardımlar sayesinde bunun ötesine çıkmak mümkündür ki, bu da ancak yine uzun vadede dışsatım kapasitesi ile sınırlıdır. Eğer gerçekçi bir kur politikası izlenebilse, zaten ülkenin dışalım ihtiyacı

dışsatımı zorlayacaktır. Kendi gerektirdiği seviyesini bulması için. Kendi yapısına uygun olan dışsatım düzeyini bulması için, dışalım ihtiyacı zorlayacaktır. Uzun vadede bu amaca ulaşacaktır. Burada, tamamen katıldığım görüşlerin gerçekleştirilmesi için uygulanacak politikalar önemlidir. Özellikle planlamanın önemi burada çok büyük ağırlık kazanıyor. Serbest piyasa ekonomisine geçiyoruz, geçmenin yararları vardır ve bu dışsatımı teşvik edecektir, düşünceleri ile, plana artık ihtiyaç kalmamıştır, biz istikrar programı uyguluyoruz, arada bir de plana bakıyoruz, gerektiği zaman, şeklinde bugünkü uygulayıcıların izledikleri politikalar bence, hatalı. Çünkü eğer hakikaten dış satımı teşvik etmek istiyorsak, Sayın Uras'ın belirttiği gibi bunun çok iyi bir çalışma yapmak gerekir. Hangi pazarlara açılacağı, hem hangi mallara ağırlık verileceğini, çok daha önemlisi, teşvik tedbirlerinin maliyetinin ne olduğunu bilmemiz gerekir. Bunun hesaplanması ve ona göre teşvik politikalarını belirlemek gerekir.

Bize yurtdışından yapılan önerilerde, ithal ikamesinin maliyetinin yüksekliği belirtilmektedir. Aynı görüşün simetrisi, ihracat teşviklerinin maliyetleri konusunda da geçerlidir. İthal ikamesinin maliyeti ile ihracat teşvikinin bir ülkeye olan maliyetinin hesaplanması lazımdır. Tabii bu maliyetin hesaplanması sırasında dövizin kıtlığı nedeniyle, döviz kurunun çok daha üstünde bugün bir gölge fiyatı olduğu düşünülebilir, bu teşvik tedbirlerinin bayağı yüksek bir maliyete varıncaya kadar kabul edilebilir olduğu düşünülebilir. Ama bunun bir hesabını bilmemiz lazım. Neye mal oluyor? Hangi sektörde neye mal oluyor? Bu arada katma değeri yüksek olan sahalarda belki önceki tedbirlerimizin önemi daha da iyi ortaya çıkmış olacaktır. Bu arada bugünkü ihracat politikalarının ihracatı hızla arttırdığı sevinçli haber olarak ortaya konulmaktadır.

İhracat artışı, ithalatın artışına bağlı

İhracattaki, özellikle sanayi malları ihracatındaki artışın sevindirici olduğunu düşünmeden önce, bunun hangi maddelerden kaynaklandığını bilmemiz gerekir.

Mesela petrol ürünleri satıyoruz, kimyasal maddeler satıyoruz, otomotiv endüstrisi ürünleri satıyoruz. Bu arada bir otomobili iki yüz bin lira zarar ederek satıyoruz. Maliyetinin altında satıyoruz. Bunun karşısında elde edilen döviz kazancını tamamen ihracat artışı şeklinde sevinçle karşılamadan önce, bunun doğurduğu çok daha yüksek ithal gereği olduğunu bilmemiz gerekir. Bunun da ötesinde bu ihracatı elde etmek için kullanılan iç kaynakların maliyetine baktığımız zaman, çok daha yüksek olduğunu göreceğiz. Bu gibi hesapları yapmak zorunluluğu, planlamanın önemini kat kat arttırıyor. Bunun dışında, diğer bir önemli sorun, bence vergi reformu. Çünkü eğer biz serbest piyasa ekonomisine geçeceksek, kamunun bizzat ekonomik faaliyete katılmasını, üretim yoluyla dağıtım yoluyla katılmasını sınırlayacaksa, o zaman kamunun yönlendirme görevini ancak maliye ve para politikaları yoluyla yapması mümkün olacak. Bu politikaların uygulanmasında kullanılacak tedbirler, yatırım teşvikleri, vergi muafiyeti gibi tedbirler olacaktır.

Bu çeşit teşvikler, ancak vergiyi ekonomiye etkin bir şekilde yaymışsak, belirli kesimlere tanıyacağımız ayrıcalıklarla yönlendirilebilir. Ama bizim tanıdığımız ayrıcalıklar, onu zaten olmayan bir vergi ağırlığından muaf tutuyorsa, bence önemli bir yönlendirme aracından mahrum buluyoruz, demektir.

Alp Orçun— Sayın İbrahimoglu, siz de dışa açılmadan ne anladığınızı ve böyle bir politika değişikliğini gerekli görüp görmediğinizi anlatır mısınız?

İhracattan yalnız döviz beklenirse, başarı sağlanamaz

Ertuğrul İbrahimoglu— Gerçekten Türkiye'nin temel bir strateji değişikliğine gittiğini ve şimdiye kadar uyguladığı politikalardan vazgeçip dışa dönük bir sanayileşme stratejisi uygulayacağı kanısında değilim. Bu laf olarak söyleniyor ama, ben sadece ihracatı artırma çabası olarak görüyorum. Bu da olumlu bir şey bence. Geçmişte unutulmuş bir politikanın gündeme

gelmesinde yarar var. Birkaç yıl geçtikten sonra göreceğiz tahmin ediyorum, Türkiye eskiden yürüttüğü politikayı daha rasyonel bir şekilde güdecek. İhracat artışının sürekli olmadığını göreceğiz. Sürekli olması mümkün değil, çünkü büyümüyor Türkiye. Dolayısıyla sürekli bir ihracat artışı olanağı göremiyorum. Yalnız bu ihracat ile büyüme ilişkisi üzerinde bir yerde durmak istiyorum. Sırf döviz kazandırıcı muamele olması bence yeterli değil. Teorik olarak yeterli değil, sadece döviz kazandırıcı muameleler, büyümenin devamı için. Burada bir şey var; verimlilik artışı dediğimiz bir olay var. Biz Türkiye'de ilk plan döneminde talebeydik. Sonra iktisatçı olduk, çeşitli kuruluşlarda çalışmaya başladık, hep büyümenin fiziki yatırımlarla sağlanacağını düşündük. Bunun bir de başka yanı var. Uzun boylu incelemeler sonucu, Batı Avrupa'da, gelişmiş dediğimiz Amerika'da, büyümenin önemli ölçülerde verimlilik artışı yoluyla sağlandığını anladık. Yani fiziki yatırım yapılmadan da, organizasyon, verimliliğin artırılması, teknolojik gelişme, eğitim ve bilgi seviyelerindeki artışla büyüme sağlanabiliyor. Bunun önemi giderek anlaşılıyor. Türkiye'nin de yavaş yavaş bu konuda düşünüp tedbir almaya yönelmesi gerekiyor. Sırf yatırım yaparak bu sağlanamıyor. Yani, bugünkü düzeyde dahi, bu yönde gelişmeler olursa sabit yatırımı arttırmadan milli gelirimizi arttırma olanağımız var. İhracatın bunda katkısı ne olacak? Ben bu açıdan bir şey görüyorum, bir avantaj.. İhracat kendi başına büyümeye katkıda bulunacak bazı niteliklere sahip. Bunlardan biri, statik nitelikte diyebileceğimiz, kaynak dağılımını olumlu yönde etkileme katkısıdır. Kapalı ve gümrüklerle tamamen korunmuş bir ekonomide kaynak dağılımının bozulduğunu bildiğimiz için, bunu söylüyoruz. İkincisi, dinamik nitelikte diyebileceğimiz bazı etkiler var. Örneğin, dış rekabetin verimlilik artışına yol açması, ölçek ekonomilerinden yararlanma olanağının ortaya çıkması, gibi... Üçüncü etki de teknoloji ithali ve bunun fabrika düzeyinde verimlilik artışına yolaçması. Dolayısıyla ihracat ve büyüme ilişkilerini ben böyle görüyorum. Türkiye'de ihracat büyümeye katkıda bulunacaksa, uzun vadede bu anlamda bulunacak. Yoksa, dar anlamıyla bir döviz girişini arttıracacağız, bunlarla yatırım mali

ve hammadde ithal edeceğiz, bunlarla fabrika kuracağız ya da mevcut fabrikalarda kapasite kullanımını arttıracacağız, sonunda da büyümeyi devam ettireceğiz görüşü, ithal ikamesiyle aynı kapıya çıkar. On sene sonra bu tedbirlerin hiç bir işe yaramadığını görürüz.

Ciddi bir araştırmaya dayalı olarak, yatırım mallarına öncelik veren bir planlamaya gerek var. Ama, geçmişte tüketim mallarında olduğu gibi, burada da her üretilen mal aynı politikayla korunursa, sonuç aynı olur. Üstelik bunun yatırım düzeyi çok daha yüksek.

Alp Orçun— Sayın Betil, siz dışa açılmayı nasıl anlıyorsunuz ve böyle bir politika değişikliği konusunda neler düşünüyorsunuz?

İthal ikamesindeki hatalar ihracatın teşvikinde de yapılmamalı

Mehmet Betil— Sayın İbrahimoğlu'nun söylediklerine tamamen katılıyorum. İthal ikamesinde olduğu gibi, ihracatın da iki türü var. Bir gerçek ihracat var bir de sahte-ihracat var. Bunları birbirinden ayırmak gerekiyor. Biraz önce sayın Durdağ belirttiler; Türkiye ithal ikamesini hakikaten muazzam korumalarla yaptı. Bugün ihracatını da muazzam teşviklerle gerçekleştireyor. Şöyle bir basit hesap yapıldığında, mesela bugün maliyeti 100 lira olan bir şeyin ihrac fiyatı 70 liraysa, ilk bakışta bunun muazzam zararlarla yol açabilecek bir girişim olduğu sonucuna varılıyor. Ama, ihracat genel olarak teşvik edildiğinden bu zarar ortaya çıkmıyor. Bir kere vergi iadesi var. İkincisi transfer önceliği; ki akreditifin faizinden önemli bir yarar sağlıyor. Üçüncüsü, ucuz kredi, yüzde 70'lerle kredi kullanan bir sanayi sektöründe yüzde 22 ile kredi kullanmak önemli bir avantaj oluyor.

İhraç gelirinin yüzde 50'si ile hammadde ithal imkanının sağlanması ve bu hammaddenin iç piyasada yüksek fiyatla satılabilme imkanı da bir başka avantaj oluyor. Beşincisi ve belki de en önemlisi, son çıkan kararname ile kurumlar vergisi matrahından ihraç gelirinin yüzde 20'sinin düşülmesi. Bütün bunlar hesaba katıldığı za-

man, 70 liralık ihrac fiyatıyla gelir 140 liraya kadar yükselebiliyor. Bu teşvikler müteşebbise çok büyük kârlar sağlayabiliyor. Bence, reel anlamda bu yine kaynakların, ithal ikamesi politikası uygulandığı zamanki gibi çar çur edilmesine yol açıyor. Bugünkü buhranı aşabilmek için bir araç olarak ihracat da düşünülebilir. Reel anlamda katma değeri yüksek, dış girdi ihtiyacı düşük, sermaye birikimine olumlu katkı yapan yerli hammadde, girdi ve insan gücünü geliştiren bir ihracat, Türkiye'nin iktisadi buhrandan çıkmasına ve bugünkü düşük refah seviyesinin ileride yükselmesine hizmet edebilir.

Ama bugün Türkiye'de uygulanan ihracat politikasının bu niteliklere sahip olduğunu söylemek güç. Öyle bir sınav yapı var ki, bir taraftan katma değeri düşük öbür taraftan ithal girdi oranı yüksek. İhracat arttıkça daha büyük oranda ithalat yapmak gerekli. Dünya şartları da malum. Bir taraftan Türkiye'nin ihrac ettiği malların fiyatları nisbi olarak gerilerken bir yandan da ithal ettiği malların fiyatları yükseliyor. Açık sürekli olarak büyüyor. Açığın sürekli olarak büyümesi döviz kazancının veya döviz eşdeğerli sermaye birikiminin kaybına yol açıyor. Burada da sayın Durdağ'ın verdiği bazı sonuçlara katılıyorum. İthal ikamesinde yapılmış olan hatalar, benzer bir şekilde burada da yapılıyor. Farklı kavramlarla aynı hata ihracatta da yapılıyor.

Alp Orçun— Sayın Uras, ihracatın teşviki politikasında da, örneğin yatırım mallarında ve ara mallarında dışa bağımlılığın önlenememesi türünden hataların tekrarlanabileceği gibi kuşkuyla konuşmacılar tarafından dile getirildi. Öte yandan, Türkiye'nin üretiminde maliyet avantajına sahip olabileceği malların genel olarak talebi konjonktürdeki hareketlerden fazlaca etkilenen mallar olduğu da biliniyor. Bu şartlarda, Türkiye'nin nasıl bir dışa açılma ve ihracatı artırma politikası gütmesi gerektiğini düşünüyorsunuz?

Güngör Uras— Ben tekrar Türkiye'nin pazar hedefi olması gerektiğini düşünüyorum. Fakat daha fazla mal alanındaki seçimlere geçmeden önce benden önce Sayın Durdağ ve Sayın Betil'in değindiği iki noktaya değinmek istiyorum müsaade ederseniz. Sayın Durdağ, bugüne kadar tartışmalarda gözden kaçan bir noktaya

geldi. Sanayi ürünleri ihracatımız artıyor dendiği zaman biz neyi ihrac ediyoruz ve bu ihracatın karşılığında ne elde ediyoruz? Yani biz brüt ihracat gelirini alıyoruz. Net ihracat geliri nedir? Bunu sayın Betil'in bundan üç yıl önce yaptığı bir çalışma ile bağlamak istiyorum. Türkiye bugün binek otomobili ihrac ediyor. İki yüz tane, üç yüz tane, beş yüz tane, bin tane binek otomobili ihrac ediyor. Sayın Betil'in bir çalışması var bu konuda. O zaman iki bin dolara ihrac edilen bir binek otomobilinde üç bin yedi yüz dolarlık döviz girdisi olduğu, yani otomobil başına bin yedi yüz dolar, şimdi çalışmanın tam rakamlarını hatırlamıyorum, ama kabaca, Türkiye'nin, Türk ekonomisinin otomobil başına bin yedi yüz dolar döviz kaybına uğradığı belirtiliyordu bu çalışmada.

Şimdi aynı noktaya geliyoruz. Türkiye neyi ihrac ediyor? Bu ihracat ile ne kadar devam edebiliriz? Türk ekonomisi bu ihracata nasıl güvenebilir? Mühim olan, ben bu ihracatta ne kazanıyorum sorusudur. Belki Türkiye şu anda bir arayış içindedir. Mazur görülebilir bu. Ama uzun dönemde, neyi ihrac edeceğimizi bilmemiz lazım. Tekrar, pazarlardaki değişimlere, pazar değişimlerine uyma vs. konularına geliyorum. Yani Türkiye, geçici bir süre komşularının siyasi krizlerine yahut da geçici ihtiyaçlarına güvenerek bir ihracat sanayii kurmaya kalkarsa, ya da sanayide büyük yatırımlara yönelirse, ihracatta çok büyük hüsrana uğrayabilir. Onun için ihracat hedefi, pazar hedefi iyi belirlenmelidir. Ve istikrarlı pazarlara yönelmenin şart olduğunu söylüyorum. Örneğin biz Batı Avrupa pazarlarındaki bir donmuş karnibahar piyasasını hedef alırsak ve bu donmuş karnibahar piyasasına uygun çok uzun dönemli bir projeksiyona girersek, burada tekrar yanlış bir anlamaya yol açmamak için belirtiyim, sadece tarım ürünü ihrac edelim demiyorum, ama örnek olarak kısa dönemde ihrac için aklıma gelen bir maddeyi söylüyorum, daha istikrarlı bir piyasa, daha istikrarlı bir alıcı ve büyüyen piyasaya göre de daha büyük bir uyum kabiliyeti olabileceğine inanıyorum. Aynı şekilde ben makina sanayiinde belli başlı büyük uluslararası kuruluşlar ile işbirliği halinde belli büyük parçaların, belli büyük kısımların Türkiye'de yapılması konusunda geliştirilebilecek

anlaşmaların uzun dönemde Türkiye'ye daha istikrarlı bir pazar imkanı verebileceğine inanıyorum. Yoksa, tekrar ediyorum, geçici konjonktürel şartlara güvenilecek yapacağımız yatırım ve düzenlemelerin Türkiye'ye ağır faturalar getireceğine dikkat çekmek istiyorum.

Alp Orçun— Sayın Durdağ, sizce ekonomiyi dışa daha fazla açarken üzerinde durulması gereken noktalar nelerdir?

Mete Durdağ— Bütün ekonominin çok etraflı bir şekilde incelenmesi ve alternatif maliyetlerin hesaplanması gerekiyor. İhracata kapasitesi olan sektörler ile ithal ikamesi olanağı yüksek olan sektörlerin teşvikinin alternatif maliyetleri hesaplanmalı. Aksi takdirde, bu araştırma yapılmadan, el yordamıyla tespit edilecek politikalar, mutlaka yeni yanlışlara yol açacaktır.

Alp Orçun— Peki böyle bir tespitin kriterleri ne olmalı?

Mete Durdağ— Uluslararası kuruluşların, belli ülkelere yaptıkları, ihracatta belli mallara ağırlık verilmesi önerilerini duyuyoruz. Kimine tekstil, kimine tarım ürünleri ihracatı öneriyorlar. Fakat sorunu tüm dünya ekonomisi açısından düşünürsek ortaya farklı bir tablo çıkıyor. Ben, kendim, böyle bir uluslararası kuruluştaki çalışırken, üzerinde çalıştığım ülkelere aynı tavsiyelerde bulunuyordum. Sonra o kuruluştaki öyle bir yere geldim ki, söz konusu ülkelerin programlarını incelemek durumunda oldum. Baktım ki, her ülkeye aynı tavsiyede bulunuyoruz. Her ülkeye, gıda maddeleri ve tekstil ürünleri ihracatı artırma tavsiyesinde bulunuyoruz. O zaman dedik ki, bizim yaptığımız projeksiyonları toplarsak, dünya ticareti **afallar**. Tabii bunu tek tek ülkeler üzerinde düşünen ekonomistler düşünemiyorlar.

Türkiye için bu çok hayati bir sorun. Acaba yöneleceğimiz piyasalara yönelme eğiliminde olan tek ülke biz miyiz? Dışsatımda hangi mallarda ne gibi avantajlara sahibiz sorusunu cevaplandırırken optimist olmamak, gerçekçi davranmak zorundayız. O zaman, bu malların üretimine tesis edeceğimiz kaynakların maliyetini daha ciddi bir şekilde hesaplamak zorunda olacağız.

Şu sıradaki ihracat artışı, büyük ölçüde, elimizdeki stokları eritmek çabasıyla ileri gelyor. Maliyetlere bakılmıyor,

o malı ilk alanlar da ucuz fiyatlar karşısında pek kaliteye bakmıyorlar.

Alp Orçun— Sayın İbrahimoglu, dışa açılma politikasının bugüne kadar görülen, bir model oluşturan örneklerine baktığımızda, sırf ihraç amaçlı bazı sanayi dallarının kurulduğunu görüyoruz. Entegre sanayi hedefinin dışındaki bir yönelişle yürütülen böyle bir ihracatı artırma politikasının Türkiye'deki sonuçları neler olabilir?

Ertuğrul İbrahimoglu— Ben, firma seviyesinde ihracat planı yapılacağı kanısında değilim. Yapınca büyük riski var. Bir kere girişimci rahat olabilir mi? Üretimnin yüzde 50 veya 60'ı dış pazara yönelik yatırımlar yapmaya razı olur mu? Sanmıyorum. Türkiye için geçerli olan yol, girişimcinin Türkiye içinde üretilmekte olan malın, fiyat, döviz kuru ve teşviklerin yararlı olduğu **durumlarda**, yüzde 10'unun ya da 20'sinin her ne kadar ise, dış pazara satılması olabilir.

Alp Orçun— Yani, böyle olmalıdır diyorsunuz.

Sadece dış pazarı hedef alan yatırımlar büyük risk getirir

Ertuğrul İbrahimoglu— Olacağı bu zaten. Kendi bünyemize uygun bir yapıyı oluşturmaya çaba gösterirsek, uzun vadede verimlilik artışı sayesinde maliyetleri düşürebiliriz. İthal ikamesi politikası güdülebilirse, doğru bir yönetimle, enflasyonist bir politika güdülmese ve faiz hadleri devamlı allak bullak edilmezse, sonuçta bazı sektörler kendiliğinden dışsattım olanaklarına kavuşacaklardır.

Bugün de suni olarak dışsattım olanaklarına kavuşmuş bazı sektörler vardır. Deminden beri örnek verilen otomobil sektörü mesela, bugün suni olarak mal ihraç ediyor. Doğru. Fakat bu olay özendirici politikalar sonucu oluyor. Bir iki temel politika güdülse göreceğimiz ki otomobil sektörü ihracat yapamayacak. Yapmasının anlamı yok. Ama siz ona elde ettiği dövizle ithalat hakkı vererseniz, adam yaşamak için zorunlu olarak ihracat yapar görünecektir.

Mehmet Betil— Kısaca bir noktaya değinmek istiyorum. Bugün dünyanın siyasi durumunu tahlil etmeden, dünyadaki iktisadi gelişmeleri tahlil etmeden ihracata bel bağlamak, tüm kaynakları o alanda harekete geçirmek, gerekçe olarak da Türkiye'nin kalkınması için dövize ihtiyaç olduğunu söylemek, bana iktisatçı olarak bir şey ifade etmiyor. Esas olan iktisadi büyüme ve refah artışıdır. Bunun yolu da bugün ithal ikamesinin bu amaca yönelik olarak yapılmasıdır. Böyle bir politika ile Türkiye büyüme imkanına kavuşacak ve bir sonraki dönemde ihracat şansına sahip olacaktır.

Alp Orçun— Buraya kadar konuşulanlarda üzerinde birleşilen noktalar, Türkiye'nin 1980 yılı başına kadar sürdürdüğü ithal ikamesi politikasının, uygulamadaki hatalar nedeniyle, kendi kendine büyüme-yi sağlamaktan uzak kaldığı ve bugün sanayide bir yapısal değişme ihtiyacının bulunduğu, oldu.

Sayın Uras, Türkiye'nin esas olarak dış ticaret bilançosundaki dengesizlikten ileri gelen bir zorunluluk nedeniyle, dışa açılması gerektiğini savundu. Dışa açılma-

yı sanayideki koruma önlemlerinin kaldırılması, uluslararası ekonomik bütünleşme hareketlerine katılmak ve ihracatı artırıcı politikalar gütmek olan tarif eden Sayın Uras, bu konuda temel şartın dünya üzerindeki gruplaşmalar arasındaki tercihin vakit geçirilmeden yapılması olduğunu belirtti.

Sayın Durdağ, Sayın İbrahimoglu ve Sayın Betil ise, dışa açılmayı esas olarak ihracatın artırılması için gerekli politikaların izlenmesi olarak tarif ettiler ve böyle bir uygulamanın ancak teşviklerle mümkün olabileceğini belirttiler. Bu teşviklerin ekonomiye maliyeti ile, ana sektörlerle yönelmiş bir ithal ikamesi politikasının maliyetlerini karşılaştırma gereği üzerinde duran tartışmacılar, bunun için ciddi araştırmalar yapılması gerektiğini, belirttiler. Bu arada, ihracata yönelirken, belli sektörlerde sadece dış piyasayı hedef alan yatırımların getireceği risk, bütün tartışmacılar tarafından dile getirildi.

Sonuçları bu şekilde özetlenebilecek olan bu tartışmaya katıldığınız için hepinize teşekkür ederim.

TÜRKİYE'NİN 'DIŞA AÇILMASI' : BİR NOT

Asaf Savaş Akat*

Türkiye ekonomisinin dış dünya ile ilişkilerinin nasıl düzenlenmesi gerektiği, bir süredir iktisat politikası tartışmalarının odak noktasını oluşturuyor. 1980 (24 Ocak) istikrar paketinin uygulamaya sokulmasından bu yana, Türk ekonomisinin 'dışa açılması' üstüne çok şey söylendi ve yazıldı: istikrar paketinin sorumluları ve destekleyenleri getirdikleri tedbirlerle ekonomiye dışa açtıklarını iddia ediyorlar; uygulanan iktisat politikasını eleştirenler tarafından da bu sav kabul ediliyor. Doğallıkla, bir taraf 'dışa açılmanın' "iyi, yararlı vs." diğer taraf ise "kötü, zararlı vs." olduğu kanısında. Ancak tartışmalarda 'dışa açılma' ifadesinin bu kadar yoğun kullanım alanı bulmasına rağmen gerek 'dışa açılmadan' ne kastedildiği, gerekse son 18 ayda Türkiye ekonomisinde 'dışa açılma' eğilimleri olup olmadığı konusu hala muğlak. Bu koşullarda bundan sonra ne yapılabileceği ya da ne yapılması gerektiği yönündeki tartışmalarda inanılmaz bir kavram kargaşası ile karşılaşmamız şaşırtıcı değil. Halbuki yukarıdaki iki sorudan hareketle geçen dönemin gerçekçe bir değerlendirmesi yapılabileceği gibi, önümüzdeki dönemde beklenecek gelişmeler ve sonuçları hakkında da çok yararlı ipuçları elde etmek mümkündür.

Türkiye'nin dış ticareti üstüne bir başka çalışmamda(1) 'açık' ya da 'kapalı' ekonomi gibi ifadelerin ancak nisbi bir anlam taşıdıklarını belirtmiş ve söz konusu kavramları nicel ölçme olanaklarını araştırmıştım. Bulgular, Türkiye'nin (1976 yılı için) ihracat açısından ele alınan örnekteki en kapalı ülke olduğunu, ithalatta ise en kapalı 5 ülke gurubuna girdiğini göstermişti. Ancak, Türkiye'nin bu özgül durumunu açıklayacak hipotezlere kısaca işaret etmekle yetinerek, iktisat politikaları düzeyinde daha genel bir tanım yapmaktan kaçınmıştım. Şimdi, bu tür bir tanımla işe başlamak istiyorum.

Soruna iktisat politikaları açısından bakınca nitel tanımların genel zorlukları ile karşılaşırız. Bu nedenle, önce 'dışa açık ekonomi' kategorisinin gerekli koşullarını belirleyerek geniş anlamda dışa açıklığı, bilahare buna bir dizi yeterli koşul ekleyerek dar anlamda dışa açıklığı saptamaya çalışacağız.

* İ.U. İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi

Geniş anlamda dışa açıklık, ülkenin dış dünya ile mal ve para akımlarını düzenleyen politikalarca tanımlanacaktır: 1) Koruma politikası 2) Döviz politikası 3) Bütçe ve para politikaları.

Doğallıkla, bunlardan en önemlisi ithalat ve ihracatta uygulanan koruma politikasıdır. Dışa açık ekonomilerde, ihracatın şu ya da bu şekilde engellenmemesine büyük özen gösterilirken, iç üretimin iç piyasada sınırlı oranda korunmasına izin verilir. Ülkeden ülkeye farklılıklar vardır; tarım kesimi genellikle en çok korunun sektör olarak karşımıza çıkar; dış rekabetten çok etkilenen bazı sektörlerde bazı ülkeler geçici olarak yüksek gümrük duvarları kullanırlar. Ancak genel ilke, özellikle sanayi mallarında koruma oranlarının düşüklüğüdür.

Dışa açık ülkelerin ikinci özelliği, dış dünya ile para akımlarına mal akımlarından daha az tahdit konmasıdır. Konvertibilite, ülke parasından diğer ülke paralarına geçişin nisbeten kolayca gerçekleşmesi anlamına gelir. Gene ülkeler arasında farklılıklar vardır; bazı ülkelerde başta turizm, bireysel para transferlerine sınırlar getirilir; diğerlerinde belirli bir büyüklüğün üstündeki mali transferler için kamu otoritelerinin onayını almak gerekir; diğerlerinde ise her tür döviz alım ve satımı serbest bırakılmıştır.

Yukarıdaki iki ilkenin zorunlu bir çıkarsaması, ülkede uygulanan bütçe ve para (faiz ve döviz kuru) politikalarının ekonominin dış dünya ile ilişkilerinin damgasını taşımasıdır. Örneğin, açık bir ekonomide döviz kuru ve faiz haddini sabit tutarken büyük bütçe açıkları aracılığı ile genişleyici (enflasyonist) politikalar olanaksızdır; bir yandan ithalattaki hızlı artış, diğer yandan tasarrufların diğer ülke paralarına kayması kısa sürede çok ciddi bir ödemeler bilançosu buhranına yol açarak ekonomiyi kilitler. Gene, başta ülkenin büyüklüğü bir dizi etken kısa dönemde politik otoritelerin bu tahditlerden bazılarından kurtulmalarına olanak verecek şartları oluştururlar.

Dikkat edilirse, yukarıda verilen dışa açıklık tanımı, gelişmiş kapitalist ülkelerin adeta tümü için geçerli genel karakteristiklerden ibarettir. Hatta, bazı sosyalist ülkelerin de bu yönde ciddi adımlar attıkları izlenmektedir; Örneğin Yugoslavya ve Macaristan. Ancak bu anlama dışa açık ülkelere baktığımızda, aralarında dış ticaretin nicel ve nitel önemi açısından büyük farklılıklar olduğunu görüyoruz. Örneğin, ekonomik ve toplumsal kriterlere göre birbirine çok benzeyen iki ülkeyi Fransa ve Almanya'yı alırsak, ilkinde ihracatın Gsmh'ya oranının % 16, ikincisinden % 24 olduğunu görürüz; aradaki farkın mutlaka açıklanması gerekmektedir.

Bu da bizi az önce dar anlamı ile dışa açıklık dediğimiz kategoriye getiriyor. Gelişme sorunları ile ilgilenen literatürde 'ihracata-yönelik büyüme' (export-led growth) şeklinde adlandırılan sürecin temel özelliklerini uygulanan koruma politikasında bulmak mümkündür.

Liberal düşüncenin ona karşı olanlara bile zorlayabildiği yanılgılarından belki de en önemlisi, bir ülkenin iç üretimini sadece iç piyasada koruyabileceğidir. Halbuki bu tür koruma, almasıklardan sadece birisidir. Bir diğeri ise, iç üretimin dış piyasalarda korunmasıdır. Koruma politikasında vurgunun bu şekilde iç piyasadaki dış piyasaya kaymasının dinamik etkileri sanıldığından çok daha büyüktür. Büyüme sürecinde ihracatı etkin bir biçimde kullanabilen ekonomilerin tümü, şu ya da bu yöntemle koruma politikalarında bu dönüşümü gerçekleştirebilenlerdir. Doğallıkla, ülkeden ülkeye kullanılan yöntem değişecektir. Salt piyasa mekanizmasını kullanan saf liberalizmde, döviz kurunun mümkün olduğu ölçüde düşük-değerli tutulması tek (ve en emin) politika (Almanya): bu durumda, gümrük duvarları da gereksiz olduğundan, aslında iç üretim sadece dış piyasalarda ciddi bir şekilde korunmaktadır. Piyasa mekanizmasının merkantilist eğilimlerle birleştiği hallerde, başta gümrük duvarları, iç piyasayı koruyan tedbirler sürdürülürken, ilave politikalarla etkin sanayilerin dış piyasada korunması temin edilir; ılımlı (ve demokrasi ile) merkantilizm örneği olarak Japonya, uç (ve paternalist) merkantilizm örneği olarak Güney Kore gösterilebilir.

Saniyorum ki Türkiye'deki tartışmalarda raslanılan kavram kargaşasının temel nedenlerinden biri, tarafların dışa açılmanın geniş ya da dar anlamı ile yukarıda verilen bu iki tanı-

mından hangisini kasdettiklerinin belirsiz olmasıdır. Bu koşullarda, özellikle dar anlamı ile dışa açılmanın az gelişmiş ülkelerdeki örneklerinin şu ya da bu biçimde diktatörlük rejimleri olmaları, soruna daha duygusal bir politik boyut getirerek iktisat politikası tartışmalarından bekleyeceğimiz serinkanlı rasyonelliğin ikinci planda (hatta daha da geride) kalmasına yol açmıştır.

* * *

Türkiye'de 24 Ocak 1980 tarihinden bu yana uygulanan iktisat politikalarını yukarıdaki çerçeve içinde değerlendirdiğimiz zaman, ekonominin neden dışa açıldığını anlamak çok zordur. Koruma politikasında, özellikle iç üretimin iç piyasada korunma biçimleri açısından hiç bir değişiklik yoktur. Türk sanayi 24 Ocak öncesinde de sonrasında da ithal yasakları aracılığı ile mutlak olarak korunmaktadır. Tarım kesiminde koruma hala negatiftir.(2) Para akımlarına konan tahditlerde herhangi bir azalma yoktur. Demek ki halen uygulanmakta olan iktisat politikasının Türkiye'nin dış ticaret rejiminde yapısal (ya da köklü) bir değişmeye yol açtığı önerisi kesinlikle geçersizdir. Ancak 24 Ocak kararları yapısal bir değişmeye tekabül etmese de bazı şeylerin değiştiği de ortadadır. Bunların anlaşılması, ekonominin bundan sonra nasıl seyredeceğinin tahmin edilmesinde de çok yararlı olacaktır.

Bu noktada, Türkiye ekonomisinin 1973-79 arasındaki seyrini belirleyen üç ana politikayı hatırlamakta yarar var; fazlasıyla aşırı-değerli döviz kuru; yüksek negatif faiz hadleri; büyük bir kamu kesimi (bütçe ve KİT'ler) finans açığı. Her üç politika Türkiye'nin döviz gelirlerini azaltıcı, döviz giderlerini yükseltici etki yapmıştır. Fazlasıyla aşırı-değerli döviz kurları ihracatçının cezalandırılması, ithalatçının mükafatlandırılması anlamını taşımaktadır. Negatif faiz hadleri, tasarruflarını TL cinsinden tutanların büyük kayıplara uğramasına yol açarken döviz tutanların kazanmasını temin etmiştir. Nihayet, kamu kesimi finans ağırlıklarının Merkez Bankası matbaası aracılığı ile karşılanması, iç üretimin karşılayamayacağı kadar yüksek bir iç talep yaratmıştır.

İşte, 24 Ocak'ta değişen bunlardır: para (döviz kuru ve faiz haddi) ile maliye (bütçe ve kamu kesimi finansman) politikaları. Bu anlama, uygulanan politikalar, döviz kurunun fazlasıyla aşırı-değerli faiz hadlerinin çok negatif olmadığı ve kamu kesiminin Merkez Bankası matbaası aracılığı ile yapılan finansmanının nisbeten önemsiz olduğu 1973 öncesi döneme bir dönüşten ibarettir. Şu farkla ki, arada geçen 8 yılda Türkiye ekonomisi bir kat büyümüş dış dünya olumlu bir konjonktürden 1945 sonrasında en ciddi bunalımına girmiş ve petrol fiyatlarındaki artışlar Türkiye'nin dış ticaret hadlerinde hatırı sayılır bir bozulmaya neden olmuştur. Uygulanan politikaya yöneltilecek suçlama, başta dış dünya ile ilişkiler, Türkiye ekonomisinin yapısında köklü bir değişmeyi gerçekleştirmesi değil, tam tersine gerçekleştirememesidir. 24 Ocak istikrar paketinin en zayıf halkası budur.(3)

Şu halde, Türkiye'nin ihracat gelirlerinde 1980 yılında görülen küçük, 1981 yılında görülen nisbeten daha büyük artışın nasıl tefsir edileceği önem kazanmaktadır. Türkiye'de ihracatın döviz kuruna ve iç talep baskısına (enflasyonist baskı) esnekliğini nicel olarak saptayan ampirik araştırmaların yokluğu kesin bir yargıya ulaşmamızı engellese de satın alma gücüne göre düzeltilmiş efektif döviz kuru hesapları Türk lirasının hala aşırı-değerli niteliğini (eskiye kıyasla az da olsa) sürdürdüğünü gösterdiğinden, ihracat artışındaki esas etkenin

(2) Buğday fiyatları ile ilgili son gelişmeler (uluslararası fiyatı 30 TL olan buğdayın Türkiye'de 16-18 TL'den TMO'ne satılması) bunun çok iyi bir örneğidir.

(3) Bu noktada bir parantez açarak, neden bu paketin uygulanıp başka bir paketin uygulanmadığı konusundaki görüşlerimi kısaca belirtmek istiyorum. Türkiye'de, toplumsal olayların tümünü 'büyük komplolarla' açıklama eğilimleri çok yüksek olduğundan, esas nedenler sık sık gözden kaçırılır. Bence, halen uygulanan politika kümesinin 'özü' bırakıp 'görüntüyle' uğraşmasının önemli bir nedeni de mimarının kendi özgül tarihidir: 1965-71 arasında kendince -bence de- başarılı bir politika uygulayan sorumlunun, 10 yıl sonra eline fırsat geçince geçmişte tekrarlamaya çalışması çok şaşırtıcı değil. Türkiye, benzer örnekleri daha önce de yaşadı: 1950-53 arasında 1958-60'da tekrarlamaya çalışan Menderes ve 1973-74'ü 1978-79'da tekrarlayacağını sanan Ecevit hükümetleri hemen akla gelenler. Bunları, başta Uluslararası Para Fonu (IMF), dünya finans sisteminin ve uluslararası kapitalizmin getirdiği çok ciddi tahditleri hafifletmek için değil, neden dış dünyadan gelen bazı önerilerin dinlenip diğerlerinin kulakarkası edildiğine ışık tutmak için söylüyorum.

iç piyasadaki daralma olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim, Türkiye'nin 1980-81 yıllarında bir ihracat patlaması yapmadığının en ilginç kanıtlarından biri 1964-73 arası ihracat trendini 1981'e uzatınca bulduğumuz değerdir; 4.7 milyar dolar. Halen 1981 yılı için iyimser tahminlerle 4.5 milyar dolar ihracat beklendiğine göre 24 Ocak istikrar paketi 2 yıllık bir uygulama ile sadece Türkiye'yi 1964-73 trendine yeniden oturtabilmiştir.(4)

Özetlersek, gerek uygulanan politikaların nitel analizi, gerek bu politikaların sonuçlarının ampirik değerlendirilmesi, 1980 ve 1981 yıllarında Türkiye'nin dış dünya ile ilişkilerinde geniş ya da dar anlamı ile bir açılmadan söz etmeye olanak vermemektedir. Olsa olsa, büyüme hızının sıfıra düşmesi ve ekonominin tarihinin en büyük durgunluğunu yaşaması pahasına, 1973-79 arasındaki yanlış politikaların ihracata olumsuz etkileri bertaraf edilmiştir. Ne var ki Türkiye ekonomisinin 1981 yılındaki yapısı ve ihtiyaçları 1960'ların sonundan ya da 70'lerin başından çok farklıdır.

* * *

İhracat artışı ve ithalatın (nisbi) azalışını tümüyle durgunluk aracılığı ile gerçekleştiren bir iktisat politikası kümesinin kısa sürede ciddi sorunlarla karşılaşması kaçınılmazdır. Nitekim, 1981 yılı sonbaharında, Türkiye'nin gündeminde dış ticaret politikasını yakından ilgilendiren sorunlar vardır. Önümüzdeki günlerde, üç alternatiften biri arasında seçim yapma zorunluluğu hissedilecek ve büyük bir olasılıkla yılbaşından evvel bunlardan biri seçilecektir

İlk alması, iş aleminin önemli bir bölümünün de desteklediği genişleyici politikalara geri dönülmesidir. Faiz haddi gene serbest kalsa da devlet harcamalarında hızlı bir artış beraberinde döviz kurunun az çok sabit tutulması ile iç piyasayı tekrar canlı hale getirerek ihracatı hızla düşürecek, ithalat talebini ise yükseltecektir. Genişletici politikanın döviz kurunun sürekli devalüasyonlarla düşürülmesi ile desteklenmesi de mümkündür; ancak bu takdirde enflasyonun daha da hızlanması engellenemez. Bir anlamda 24 Ocak kararlarının terzyüz edilmesi şeklinde kabul edebileceğimiz bu alması'nın gerçekleşmesinde en büyük engel, askeri yönetimin bir yandan bütçe ve KİT açıklarına, diğer yandan da enflasyona karşı aşırı hassas davranmasıdır. Gene de iş aleminin boy boy sözcülerinin her gün bitmez tükenmez çığlıkları karşısında reel politika, ilkeleri teslim alabilir; bu takdirde, 6 ile 9 ay içinde ekonomi 1979 yılı sonuna geri dönecektir.

İkinci alması, mevcut politikaların hiç değişmeden sürdürülmesidir. Sanayinin önemli bir bölümü mevcut döviz kurunda dış pazarlarda rekabet edememekte, iç pazarda ise kemerleri sıkma politikasının doğal bir sonucu olarak talep bulamamaktadır. Bu koşullarda bugüne kadar direnmeyi başarabilen firmalar arasında hızla iflaslar başgösterecektir. İflasların zaten son derece sağlıksız olan finans kuruluşlarına sığması ihtimali çok yüksektir; bankerlik sisteminin plase ettiği tahvilleri çıkartan büyük firmalardan bir tanesinin gümrüklü bir şekilde çökmesi bile paniğin finans kesimine yaygınlaşmasına ve buradan bütün ekonomiyi etkisi altına almasına yetecektir. Bu tür kapitalist krizlere alışık olmayan Türk kamuoyunun tepkisini öngörmek zorsa da ilk alması'ya bu yoldan geçilmesi ihtimali de mevcuttur.

Üçüncü alması, başta IMF, uluslararası kuruluşların bir süredir önerdikleri gibi TL'sinde ciddi bir devalüasyon yapılarak mal ve para akımlarına konan tahditlerin bir bölümünün gevşetilmesidir. Devalüasyonun tek seferde yapılması kadar, birkaç aya günlük para ayarlamaları şeklinde yayılması beklenebilir. Bu alması'nın seçilmesi halinde, yılbaşında uluslararası piyasada mevcut paritesini koruması halinde doların 160 TL (DM'nin 65 TL)ye yük-

(4) 1981 yılı için cari fiyatlarla trend ihracat tahminini, reel ihracatın (1950 fiyatları ile) 1964-73 dönem trendini veren

$$\text{Log } X_t = 2,5505 + 0,03124 t$$

denklemini $t = 18$ 'e göre çözüp 1981 yılı ihracat fiyat endeksi ile (1950 = 100 için 1981 = 362) çarparak bulduk. Elimizde kesin fiyat rakamları 1979 için vardı: 1980'de %15, 1981'de ise %10 ihracat fiyat artışı tahmin ettik. Sanıyorum ki bunlar nisbeten muhafazakar tahminlerdir; ancak, fiili fiyat artışlarının daha yüksek olması sonucu sadece güçlendirecektir.

selmesi normaldir. Doğallıkla, devalüasyon maliyet enflasyonunu arttırarak likidite sorunu- nu da ağırlaştıracak, buna karşılık hiç olmazsa bir bölüm sanayiye bu sorunlardan dış pa- zarlara yönelerek kurtulmak olanağını getirecektir. Böyle bir devalüasyon, Türkiye ekono- misinin geniş anlamı ile dışa açılma sürecine ilk adımları attığına işaretir.

Önümüzdeki günlerde bu almasıklardan hangisinin tercih edileceğini kesinlikle bilme- miz mümkün değil. Tercih, en geniş anlamı ile iktisat politikasının sınırlarını aşan bir bo- yuta sahiptir; hatta beraberinde ekonomiyi yöneten kadrolarda bir değişmeye bile yol açabilir. Dikkat edilirse, ilk iki almasığın sonuçlarını kesinlikle öngörebiliyoruz; buna kar- şılık üçüncü almasığın etkilerinin ne olacağı belirsiz.

* * *

Türk ekonomisinin tekrar hızlı büyüme rayına oturabilmesi açısından önemine rağmen, dış ticaret sorunlarının nisbeten muğlak kalmasında, tartışmaların soyut ve genel strateji kavramları çerçevesinde ele alınmasının çok büyük payı var. İhracatın arttırılması kısa dö- nemde ekonominin % 6 - 7 gibi büyüme hızları tutturması için zorunlu olduğu halde, ikti- satçılarımız 'ithal ikamesi' ya da 'ihracata yönelme' gibi uzun dönem tercihlerini kısa dö- nem iktisat politikaları yokmuşcasına çoğu duygusal polemiklere konu ediyorlar. Türkiye ekonomisinin 1930'lerden bu yana tarihine kısa bir göz atış 'ihracata yönelik' büyüme al- maşığının Türkiye için hiç bir zaman söz konusu olmadığını, hiç bir zaman da söz konusu olamayacağını gösterecektir. Türkiye'nin bir Güney Kore, Tayvan ya da Singapur olabilece- ğini düşleyebilmek gerçek-dışı bir tutumdur. Buna karşılık, 1979 ve öncesine geri dönüşün olmadığı da anlaşılmalıdır. İhracatı engelleyen bir ithal ikamesi politikası, bundan böyle sıfır ve hatta negatif büyüme demektir.

Şu halde önümüzdeki strateji tercihi 'ithal ikamesi' ile 'ihracata yönelme' arasında değil almasığık 'ithal ikamesi' politikaları arasındadır. Bu ise başta koruma politikaları, Türkiye ekonomisinin yönlendirilmesinde kullanılan bütün iktisadi araçların sağduyu ile gözden ge- çirilmesini ve aralarından ihracatı (ve dolayısı ile büyümeyi) engelleyenlerin ayıklanmasını gerektirmektedir. Sanayileşme sürecinde ihracat artış hızı ile 'başarı' arasındaki ilişkiyi red- detsek bile durağan bir ihracatın 'başarısızlık' anlamına geldiğini kabul etmek zorundayız. 1980'li yıllarda Türkiye ekonomisinin tekrar hızlı büyümesi için zorunlu olan 'ithal ikamesi' stratejisi ancak ve ancak ihracatının bu büyümeyi destekleyecek düzeylere gelmesi ile müm- kündür; benim hesaplarım bu düzeyin 1981 fiyatları ve 1981 Milli Geliri için 9-10 milyar dolar olduğunu gösteriyor. İhracat bu düzeye çıkmadıkça, ne ithal ikamesi mümkündür, ne de hızlı büyüme. Halen uygulanan politikaların başarısızlığı bu noktada tescil edilmiştir.

Başvuru:

Kutlay Ebiri: "Turkish Apertura - Part I" (ODTÜ Gelişme Dergisi, cilt 7, sayı 3-4, 1980) Türkiye'de uygulanan yanlış ithal ikamesi politikasının duygusal ve gereksiz polemığe ka- çan bir eleştirisini getirmektedir. Ebiri'nin tam zıttı görüşler için Haldun Günelp: "Türkiye'- de ithal ikamesi bunamalı ve dışa açılma" (ODTÜ Gelişme Dergisi, cilt 7, sayı 1-2, 1980) ve bu yazıya Hasan Olgun'un eleştirisine (Ebiri'nin yazısı ile aynı yerde) bakılabilir. Taner Berksoy: "Uluslararası ticaret, iktisadi kalkınma ve ithal ikamesi" (Toplum ve Bilim, 13, Bahar 1981) bence bu konuda yazılmış en aklı başında makalelerden biridir. 24 Ocak ka- rarlarının genel bir değerlendirilmesi için Mete Durdağ: "1980 yılı uygulaması ışığında istik- rar programının genel bir değerlendirilmesi" (Toplum ve Bilim 14, Yaz 1981) çok yararlı olacaktır.

Konforlu ve güvenli yakın ulaşım için:

OTOMARSAN O 309 D Mercedes-Benz midibüs

Bugüne kadar, unlu O 302 Mercedes-Benz otobuslarıyla uzun mesafe yolcu taşıma sorununu çözen Otomarsan, şimdi de konforlu ve güvenli yakın ulaşım için, 22 kişilik yepyeni O 309 D Mercedes-Benz midibüsü hizmetinize sunuyor.

Otomarsan O 309 D Mercedes-Benz midibüs il-ilçe, ilçe-köy arası ulaşımı; fabrika, okul, otel ve çeşitli kuruluşların personel taşıma hizmetleri; turizm; otobüs ve uçak terminal seferleri ve belediyelerin yolcu taşıma hizmetleri için en ideal araçtır.

Mercedes-Benz

OTOMARSAN

"Yurt dışına taşan kuruluş"

PK 2 Davutpaşa - İstanbul Tel 76 05 55

ULUSLARARASI ESNEK KUR SİSTEMİ VE TÜRKİYE'NİN DIŞA AÇILMASI

Gülten Kazgan*

I – Giriş

Bretton Woods anlaşmasının getirdiği sabit fakat ayarlanabilir kur sistemi, 1968'e kadar belli başlı dünya paraları arasındaki paritelerde önemli değişimler olmadan yürüdü (1), ortaya çıkan kur değişimleri ise, genel istikrarlı büyüme ortamında sorun yaratmadan masedilebildi. (2) İzleyen yıllarda, B. Avrupa paraları (başta İsviçre frangı ve B. Alman markı) ve Japon yeni'nin dolar karşısında değer kazanması, dolar devalüasyonları ve doların altından kopması ya da bu paraların dalgalanmaya bırakılması (3), 1974'e kadar yaşanan boom havası ile birlikte gitti. Kurlardaki şiddetli değişimler, dünya hammadde fiyatlarının - değeri düşen dolarla- yukarı tırmanması, uluslararası ticaret hacmindeki olağanüstü genişlemeyi durduramadı. Bu boomda, az gelişmiş ülkelerin ihracat geliri artışı, genişlemeye ayrı bir ivme kazandırdı. (4) Türkiye de bu istikrarsızlık içinde genişleme döneminden payını aldı. Artan ihracat ve işçi geliri sayesinde - 1947'den bu yana ilk kez - 1973'de cari işlemler dengesini sağlayabildiği gibi, 2 milyar doları aşan tutarda döviz rezervi de biriktirebildi. 1979 sonuna kadar olan dönem doların DM, İsviçre frangı, Avusturya şilini ve İskandinav ülkeleri paraları ve Japon yeni karşısında değer kaybetmesiyle belirdi. Katlanarak artan (dolarla ifade edilmiş) petrol fiyatları - petrol alımları dolarla ödendiği için - kısmen dolar değerinin düşmesiyle telafi edildi. Paraları değerlenen ve döviz gelirleri bu paralar üzerinden olan ülkeler, böylece petrol fiyatlarındaki artışın etkisini hafifletebildi. Bol ve düşük faizli kredi olanakları, dolar borçlarının reel değerinin azalması gibi etkenler, az gelişmiş ya da yeni gelişen ülkelerin ekonomik sorunlarına geçici ve kısmi de olsa çözümler getirebildi. Türkiye ise ekonomi politikasının yığılan hatalarını borçlanarak çözmeye çalıştı.

ABD'de R.Reagan'ın iktidara gelmesiyle başlattığı "değerli dolar" politikası ise son 15-

20 yılın trend'ini tersine çevirdi. Bir yandan uluslararası finans piyasasında faiz hadleri yükselirken, bir yandan da ABD'de yüzde 20'ye varan faiz hadleriyle birlikte (5) dolar değeri tırmanmaya başladı.

24 Ocak 1980 kararlarını izleyerek ekonomisini "dışa açmak" için çalışan Türkiye, uluslararası esnek kur sistemi çerçevesinde ortaya çıkan değişimleri, etkilerini anlamak ve olumsuz etkilerini azaltmak için önlemler almak durumundadır. Ekonominin dışa açılması dış dünya ile Türkiye arasındaki mal-hizmet, kapital, emek hareketlerinin artması, dolayısıyla dış dünyadaki değişimlerden daha fazla etkilenmek demektir. Nitekim, bu sistemin en gözle görülür bir sonucu, T.C. Merkez Bankası tarafından TL'nin günlük olarak saptanıp ilan edilen döviz kurlarının uygulamaya konması olmuştur.

II – Esnek Kur Sisteminin Etkileri:

A) Belirsizlik Ortamı:

1960 - 79' döneminde B.Alman markı, İsviçre frangı, Japon yeni öncülüğünde diğer bazı konvertibl paralar dolar karşısında değer kazanırken, bunu "satılma gücü paritesi" ile açıklamak mümkündür. Çift haneli enflasyon yaşanan ABD için doların değer kaybedeceği öngörüsü de kolayca yapılabilirdi. Bu değişime ise Türkiye gibi üçüncü ülkeler açısından büyük belirsizlik yaratmıyordu. Enflasyon oranı farklarına göre oluşan kur değişimlerini öngörmek ve buna göre davranmak mümkündü. Aslında 1969 - 70 aralığında bu paralar karşısında sürekli değer kazanmıştı, paralar dalgalanmaya bırakıldıktan sonra günlük kur değişimleri ne olursa olsun, yıllık ortalamaya göre trend bu paraların lehine seyretmişti. (6) Bu da günlük ya da haftalıktan öte kur değişimleriyle ilgilenildiğinde, esnek kur sisteminin bir belirsizlik kaynağı olmasını önlüyordu. Tabii, bu trend 1980'de tersine dönmeğe başladığında daha önceki hesapları da altüst etti.

Bugün ise, kur değişiminin kısa vadede dolar lehine olma olasılığı yüksek olsa da orta ve biraz uzun vadede bu değişimin hangi para lehine olacağını kestirmek daha zor, tahminde yanılma olasılığı daha yüksektir. Çünkü doların yükselme trendini enflasyon oranı farkıyla açıklamak mümkün değildir. Sıkı para ve yüksek faiz politikasına rağmen, ABD'de iç fiyat artışı, B.Almanya ve İsviçre'den yine de daha yüksektir. ABD doları üzerindeki faiz hadlerinin yüzde 20'ye yaklaşması (Bkz. not 5) ile buna yönelen fon akımları bunun başlıca nedenidir. Kur değişimleri faiz politikasından etkilenince, yönünü ve oranını öngörmek olanaklı da yitirilmektedir, çünkü araya kısa sürede değişen siyasal kararlar karışmaktadır. B.Almanya, DM/\$ kuru 3 DM'nin de altına düşerse, faiz haddini düşük tutmağa devam eder mi? ABD ile faiz yarışına başlarsa bunun yoğunlaştıracağı işsizlik ve durgunluk B.Avrupa'da yaygın olan "sosyal devlet" anlayışınca kabul edilebilir mi? Ya da güçlü sol muhalefet buna olanak verir mi? ABD, B.Avrupa paraları üzerine bu baskıyı askeri ve siyasi nedenlerle yapmaktadır, bunu hangi noktaya kadar götürür? Bu gibi cevaplanması güç sorular nedeniyle, önümüzdeki 3 ay, 6 ay veya bir yada birkaç yıl içerisinde kurların hangi yönde değişeceği öngörülememektedir. Bu belirsizlik ise "dışa açılma" deyiminin içerdiği bütün işlemleri - dış borç almaktan rezerv tutmağa, ihracat için mal üretmekten başlıca ithal kalemlerinin maliyetine kadar - olumsuz yönde etkilemektedir. (Aşağıda çeşitli etkenler incelendiğinde, bu yargı daha iyi anlaşılacaktır.) Bu olumsuzluğun azaltılması ise yeni önlemler gerektirmektedir.

B) Dış Borcun Reel Maliyeti:

Türkiye'nin toplam dış borcu, dolarla ifade edildiğinde faiz dahil 25 milyar dolar kadardır. Yıllık borç taksit ve faiz ödemeleri (son yıllarda) 1.5 milyar dolardır. Yani, sırasıyla milli gelirin yüzde 44.5 ve ihracat gelirinin yarısı (ihracat artışı işçi gelirlerinin yüzde 30'u) kadar ağır bir yük ifade etmektedir (1980). Ne var ki dolarla ifade edilse de toplam dış borcun ve yıllık taksit ve faizlerin bileşiminde dolar dışında diğer yabancı konvertibl paralar da bulunmaktadır. Esnek kur-sisteminde bu paralar arasındaki değer değişimleri dola-

yısıyla, Türkiye'nin döviz gelirleri de değişik paralar üzerinden olduğu için, dış borcun ve yıllık taksit ve faiz ödemelerinin ekonomiye reel maliyeti değişmektedir. Aşağıda örnek olarak 1979 yılında alınan dış kredilerin değişik paralar üzerinden dağılımı gösterilmiştir. (Tablo I) (7)

Tablo I

1979 Yılında alınan kredilerin yabancı para cinsinden dağılımı (milyon)

Para cinsi	Hükümetlerarası kredi	Ticari kredi	Uluslararası kuruluş kredisi	Toplam
DM	510	38.1	36.5	584.6
\$	130	14.5	950.0	1094.5
FF	300	115.0	—	415.0
FS	200	1.7	17.0	218.7
NKr.	57	0.9	—	57.9
DKr.	25	—	—	25
B pound	15	—	—	15

1979 kurlarına göre \$ olarak toplam (Dolar) 1697.0
 1979 kuruna göre DM olarak toplam (DM) 3105.5
 1981 Ağustos kuruna göre DM olarak toplam (DM) 4242.5
 Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı "Yıllık Rapor:1979", Ankara 1980

Breetton Woods sistemi başlıca yabancı paralar arasındaki kurları sabit tuttuğu zaman dahi anlaşmalı marj içindeki oynamalar ya da yüksek oranlı devalüasyon ya da revalüasyonlar dış borcun reel maliyetini değiştirmekteydi. Türkiye'nin döviz gelirlerinin yaklaşık yarısı B.Avrupa paraları cinsinden olduğu için, bunların karşısında değerindeki değişme borcun reel maliyetini etkilemektedir.

Tablo I'de 1979 yılında alınan kredilerin 1979 kurlarına göre dolar ve DM olarak toplamı ve 1981 (Ağustos) kuruna göre DM olarak toplamı da görülebilir. Eğer Türkiye borcun tümünü dolar üzerinden almış olsaydı, buna karşılık döviz gelirinin tümü DM üzerinden olsaydı, bu yıla ait borcun reel maliyeti birbuçuk yıl içinde 1237 milyon DM tutarında ağırlaşmış olacaktı. Geçmişte Türkiye DM/\$ kurundaki yükselmenin, dolarla olan borçların reel maliyetini azaltıcı etkisinden yararlanmıştır, bugün ise ters yöndeki eğilim reel maliyeti ağırlaştırıcı bir etki yaratmaktadır.

Ancak (Türkiye serbest bir borçlanma politikası izleyebilse dahi)(8) kurların önümüzdeki yıllarda ne yönde değişeceğinin belirsizliği olayı ile karşılaşacaktır. Kaldı ki eğilimin belirli olduğu ve serbest seçim hakkı bulunduğu B.Avrupa piyasasından DÇM borçlanmaları 1975-77 arasında değeri artan DM ve SF ile yapılmıştır.(9)

Türk ekonomisinin dışa açılması denildiğinde öncelikle düşünülen borçlanma olanaklarının genişletilmesidir. Yukarıdaki örnekten anlaşılacağı gibi Türkiye dünya piyasa koşullarını yakından izleyip, borcun reel maliyetini azaltıcı önlemleri, bu açılımla birlikte almak durumundadır.

C) Döviz Rezervlerinin Reel Değeri

Dışa açık bir ekonomi, dışa kapalı bir ekonomiye oranla daha büyük bir döviz rezervi tutmak zorundadır, çünkü dış ticaret oranı daha yüksektir ve rezervlerinde mutlaka ithalatın en az 4 aylık tutarını karşılayabilecek düzeyde olması gerekir.

Dış dünyada para kurlarındaki değişimin yarattığı belirsizlik de rezerv düzeyini yükseltme gereğini güçlendirmektedir. Dış ticaret hadleri aleyhe dönerken, talep elastikiyeti çok düşük ithal mallarının ithalatın yarısından fazlasını oluşturması (10) ve ekonomi dışa açılrsa da durumda çok büyük değişiklik beklenmemesi de buna eklenmelidir.

Tıpkı dış borçlarda olduğu gibi başlıca yabancı paraların kur değişimleri döviz rezervlerinin reel değerini de değiştirici bir etki yaratır. Örneğin, Türkiye 1 milyar dolar tutarında rezervin yarısını DM üzerinde tutuyorsa, DM/\$ kuru da yüzde 10 DM aleyhine değişmişse, toplam rezervin reel satınalma gücü yüzde 5 oranında azalmış demektir.

Türkiye dışa açıldıkça dış borçlar için olduğu gibi döviz rezervleri için de kayıp rizikosunu azaltacak bir politika izlemek zorundadır, aynı şekilde belirsizlik ortamı bu konuda da etkindir.

D) Dış Ticaret Hadleri

I) İhracat Gelirleri:

Türk ekonomisini dışa açmanın en sağlıklı ve en güvenilir yolu mal ve hizmet ihracatını artırmaktır. İhracatın mal-hizmet açısından hem de pazarlar açısından çeşitlenmesi de bunun başlıca yoludur.

Dış dünyadaki esnek kur sistemi, çeşitli yollardan dışa açılma sürecinin aleyhine etki yaratmaktadır. Bir kere kur değişimleri ihracatçının rizikosunu artırmaktadır. Dış piyasalardaki vadeli döviz piyasalarından yararlanırsa dahi, ancak mukavele süresinde kur değişimlerinin etkisini azaltabilir, mukaveleler arasındaki sürede, fiyat değişimleri ihracatçıyı etkilemeye devam eder (11) İkincisi (iç piyasadaki fiyat değişimlerinden farklı olarak) bazı piyasalarda malların reel fiyatını arttırırken bazılarını da düşürmektedir. Örneğin, Türkiye'nin geleneksel tarım ürünlerinin fiyatlarının dünya piyasalarında dolar üzerinden "kote" edilir. Dolar değeri yükseldiği bir dönemde (bunların fiyatları telafi edici bir düşüş göstermediği sürece) parası dolar karşısında düşen ülkeler için - kendi paraları itibarıyla - pahalılaşmaktadır. Bu da (talep elastikiyeti katsayısına bağlı olarak) dolar fiyatını düşürmeyi gerektirmektedir, yani ihracatçı satabilmek için dolar fiyatını düşürmek zorunda kaldığında, bu özgürlüğe sahip olmalıdır. Ne var ki ihracatçılar arasındaki rekabet, fiyatı ihracatın karlı olmadığı düzeye kadar da düşürebilir.

Yukarıdaki örnek, bugün dolar karşısında paraları değer kaybeden B. Avrupa piyasalarındaki durum için geçerlidir. Buna karşılık ihracat geliri dolarla olan ve talebi dünya düzeyinde gayri elastik olan petrolün satıcıları için aynı durum söz konusu değildir. Diğer bir deyişle, üçüncü sorun, kur değişimlerinin ülkenin ihracat pazarlarında ortaya çıkardığı kaymalardır. Nitekim (Irak-İran savaşı, İran'daki iç karışıklıklar, taşıma maliyetinin ihracat pazarını etkileyen düzeye yükselmesi, B. Avrupa'daki durgunluğa karşı Ortadoğu pazarındaki boom, ticaret anlaşmaları çerçevesinde yürütülen Ortadoğu ticaretinin yarattığı belirlilik gibi etkenler yanında) kur değişimlerinin yarattığı bu etki de 1980 ve 1981'de dış ticaretin B. Avrupa'dan Ortadoğu'ya kaymasında etken olmaktadır.

Esnek kur sistemi ihraç mallarının reel satınalma gücünü nasıl etkilemektedir? Burada, akla ilk gelen cevap şudur; Fiyatı dolarla "kote" edilen ürünlerin reel satınalma gücü doların diğer paralar karşısındaki değerine göre değişecektir, dolar değerlenirken artacak, değer kaybederken azalacaktır. Ne var ki tek tek ürünlerin arz-talep durumları, ihraç pazarlarında durgunluk ya da boom hali, talep elastikiyeti gibi o denli çok belirleyici etken vardır ki, herhalde bu konuda kesin birşey söylenemez. (12)

II) İşçi Döviz Gelirleri:

İşçi döviz gelirlerinin yüzde 90'nın B. Avrupa paraları (başta DM) üzerinden olması, dolarla bu paralar arasındaki kur değişimlerini önplana çıkartmaktadır. Bu konuda salt DM üzerinde durmak yeterli olacaktır.

1979 sonu ile 1981 Ağustos ayı arasında B. Alman parası dolar karşısında yüzde 35 değer kaybetmiştir, aynı dönemde B. Almanya'da genel fiyat seviyesi yüzde 10 artmıştır. İşçi ücretleri genel fiyat seviyesini izlediğine göre, bu gelirlerin reel satınalma gücü yüzde 25 azalmış demektir. Tabii bunun tam tersi eğilim, 1979'a kadar doların değer kaybı sürecinde ortaya çıkmıştır.

III) İthal Giderleri:

Esnek kur sistemi ithalatın reel maliyetini de belirlemektedir, ülkenin döviz gelirlerinin bileşimine giren yabancı paraların oranı ve bunlar arasındaki kur değişimi - diğer etkenlere ek olarak- bunda etkindir. Örneğin, DM fiyatı aynı kalan bir malın fiyatı, DM/\$ kuru aleyhe değişirken, döviz geliri dolarla olanlar için ucuzlamış demektir.

Dolar değerinin arttığı bugünkü ortam, Türkiye'nin ihracatını B. Avrupa'ya genişletme olanağını kısıtlarken ithalatı bu alana kaydıran bir etki yaratıyor olması beklenir.

Diğer yandan yükselen dolar değeri, dolarla ithal edilen petrol ve petrol ürünlerinin reel maliyetini sürekli yükseltmektedir. Talebin elastikiyeti (o) a yakın olduğu için de ithalat giderinin artan oranı bu hammadde tarafından massedilmektedir, öyle ki petrol dışı ithalat -bu ithal mallarının da fiyat artışı da gözönünde tutulduğunda- reel olarak gittikçe kıtlaşmakta ve pahalılaşmaktadır.

Gerek petrol gerek petrol dışı ithalatın reel maliyetindeki artış, ekonomiye "ithal ikamesi"nin karlı hale gelmesi demektir. Belirsizlik ortamı ve ihracata ilişkin gözlemlerle birlikte artan reel ithalat maliyeti, ekonomi dışı açılırken "ithal-ikamesi"nden vazgeçmenin akılcı ya da ekonomik bir çözüm olamayacağının kanıtıdır.(13)

Aşağıda 1963-73 ve 1974 sonrası yıllarda Türkiye'nin dış ticaret hadleri gösterilmiştir. (Tablo II)

Tablo II

Türkiye'nin safi ve gelir dış ticaret hadleri

(Endeks: 1967=100 ve 1973=100)

Yıllar	Safi DTH	Gelir DTH*
	(1967=100)	
1963	107.5	72.2
1965	91.8	93.0
1967	100.0	100.0
1968	101.5	97.0
1969	98.9	94.0
1970	95.1	107.0
1971	80.5	99.0
1972	87.5	126.0
1973	94.1	127.3
	(1973=100)	
1974	92.0	79.0
1975	77.7	64.8
1976	79.8	67.0
1977	79.4	56.3
1978	73.8	58.1
1979	73.7	56.7

*Not: Gelir DTH, 1963-73'de yalnız mal ihracatı, 1974 ve sonrası yıllarda mal ihracatı artışı işçi dövizleri üzerinden hesaplanmıştır.

Kaynak: 1963-73 için Ticaret Bakanlığı, 1974-79 için TÜSİAD

1963-68 dönemi istikrarlı büyüme ve sabit kur sisteminin Türkiye'ye nasıl yansıdığını ve bunun genelde olumlu olduğunu göstermektedir. 1968-73 döneminde (1971 sonrası de facto esnek kur sistemine rağmen diğer gelişen ülkelerle birlikte) Türkiye'nin de dış ticaret hadleri lehe değişmiştir. 1973 sonrası yıllarda ise gelişme sürekli aleyhedir. Bunun ne ölçüde Batı dünyasındaki durgunluk ne ölçüde esnek kur sistemiyle ilgili olduğu konusunda kesin bir şey söylenemez. Ancak, esnek kurların devrede olduğu 1974 sonrası dönemde gerek safi dış ticaret gerek gelir dış ticaret hadlerinin aleyhe seyretmesi, gerekse ithalat giderlerin-

de petrolün artan payı dolayısıyla petrol dışı ithalatın iyice kısıtlanması, ekonominin ithal ikamesine piyasa koşulları içerisinde iyici yönlendirilmesi demektir.

III – Esnek Kur Sisteminin Etkilerine Karşı Telafi Edici Ekonomi Politikası Önlemleri:

A) Borçlanma ve Rezerv Yönetimi Politikası:

Dış borçlarının reel yükünün yabancı paralar arasındaki değer değişimleri dolayısıyla artmasını önleyebilmek için çeşitli yöntemler uygulanabilir. Bunun en basit yolu borçlanılan paraları çeşitlendirmektir, öyle ki her bir yabancı paranın borçlanmadaki payı, Türkiye'nin cari işlemler gelirlerindeki payına eşit olmalıdır. Böylece, kurlardaki değişimin borç ödemelerine olan etkisi, mal ve hizmetler gelirlerine olan etkisiyle telafi edilebilir.

Aynı politika, döviz rezervleri için de izlenmelidir: Borç ödemeleri ve ithalatın ödeneceği yabancı paralar, döviz rezervlerinde buna tekabül eden oranda tutulmalıdır.

Yukarıdaki politikayı izleyebilmek için borç alınan paralar üzerinden ihracat yapmak gerekir. Böylece, kur değişimlerinin ne yönde olacağının bilinemediği belirsizlik ortamında, kur değişimlerinden doğan riziko azaltılabilir. Tabii, zaman içinde kur değişimlerinin ne yönde olacağı tahmin edilebiliyorsa, sorun yoktur, ele geçen döviz hangi cinsten olursa olsun (konvertibl olduğu sürece) değeri artması beklenen paraya çevrilebilir.

Bu konuda bir diğer ipucu "aşırı değerlenmiş" sayılan paralar üzerinden borç almaktır. çünkü, piyasa güçleriyle bunların zaman içinde değer kaybetmesi ve böylece borç taksit ve faizleri geri ödenirken borcun reel yükünün azalması beklenir. Buna karşılık rezervlerin "az değerlenmiş" sayılan ve zamanla değer kazanması beklenen paralar üzerinden tutulması rezervlerin -reel kazanç sağlama- sını mümkün kılar. Ancak, daha önce belirttiğimiz gibi, bugünkü ortamda hangi paranın aşırı, hangisinin az değerlenmiş sayılacağını kestirmek güç, yapılan tahminde yanılma olasılığı yüksektir.

Tabii, dış dünya olaylarını yakından izleyen uzmanların yetiştirilerek borç ve rezerv yönetiminde onlardan yararlanmak, hükümetten hükümete (yabancı paralar arasında seçim hakkı vermeyen) kredileri. ekonominin dış ticaret kesimini güçlendirerek bu seçimin kullanılabileceği ticari - serbest piyasa kredileriyle ikame etmek, pazarları ve mal - hizmet satışlarını çeşitlendirmek akla gelebilecek diğer yollardır. Bir yol da değeri düşmesi beklenen paralar üzerinden borç ve alacakları eşitlemektir.

B) Döviz Kuru Politikası:

Türkiye'nin dış işlemlerine giren başlıca konvertibl paraların esnek kur sistemine tabi olması. Türkiye'nin izleyeceği döviz kuru politikasında hesaba katılmayı gerektirir. Özellikle kur değişimlerinin satın alma gücü paritesiyle açıklanabilir olmaktan çıkması, TL'nin dış değeri ayarlanırken salt genel fiyat seviyesi değişimlerinden yola çıkmayı yetersiz hale getirmektedir, buna ek olarak yabancı paralar arası değer değişimlerini de gözönünde tutmayı gerektirmektedir. Açıklayalım:

Türkiye'nin dış ödeme (ithalat ve borç servisi) ve dış gelir (ihracat, işçi döviz ve krediler) açısından önemli yabancı paralar başta ABD doları, onu izleyerek DM ve 3. olarak da diğer B. Avrupa paralarıdır. Türkiye'nin halen uyguladığı T.C. Merkez Bankası'nın günlük kur saptama sistemi, bu üç başlıca para arasındaki değer değişimlerini hesaba katma olanağını vermektedir. (Tabii, enflasyon hızı farkları için düzeltme yapıldıktan sonra, bu işlem yapılmamıştır.)

Diyeelim ki doların dış işlemlerde payı yüzde 50, DM'nin yüzde 25 ve (hepsinin aynı yönde ve aynı oranda değeri değiştiğini varsaydığımız) B. Avrupa'nın diğer ülkelerinin payı da yüzde 25'dir. Eğer DM dolar karşısında yüzde 10, diğerleri de yüzde 20 değer kaybetmişse TL'nin reel değeri de $(0.50 \times 0) + (0.25 \times 10) + (0.25 \times 20) = 7.5$ dolar karşısında yüzde 7.5 düşmelidir. Böylece kur politikasında Türkiye'nin yakın ticaret ortaklarının paralarının dolar karşısında değer kaybı, bu paraların Türkiye'nin dış işlemlerindeki payı oranında gözönün-

de tutulmuş olacaktır. Bu da esnek kur sisteminin etkileri ile ilgili olarak belirttiğimiz pazar kaybı etkisini telafi edebilir.

C) İthal İkamesi Politikası:

Değeri artan dolara bağlı olarak reel maliyeti artan petrol ve türevlerini yerli enerji maddeleri ile ikame politikası ise bugünkü eğilime göre ithalatın hem reel maliyetini azaltmak hem de petrol dışı ithalat kapasitesini arttırmanın en etkin yoludur. İthalat kapasitesindeki azalma da (Tablo II) kısmen ihracat artışıyla telafi edilse de kısmen ithal ikamesiyle de telafi edilecektir.

IV – Sonuç

1968'e kadar sabit kur sisteminde istikrarlı büyüme, 1968-74 arası dünya ekonomisinde yerini istikrarsızlık içinde büyümeye bırakmıştır. Esnek kurların başlıca konvertibl paralar arası uygulamayı tanımladığı günümüze kadar olan dönem ise, istikrarsızlık içinde durgunlukla belirmektedir. Türkiye, ekonomisini dışa açmaya bu ortamda çalışmaktadır. Bu açılımda dolarla diğer paralar arasında ortaya çıkan eğilimler gözönünde tutulmalı ve ekonomiye gelebilecek ek reel yüklerle karşı bilnçli önlemler alınmağa çalışılmalıdır.

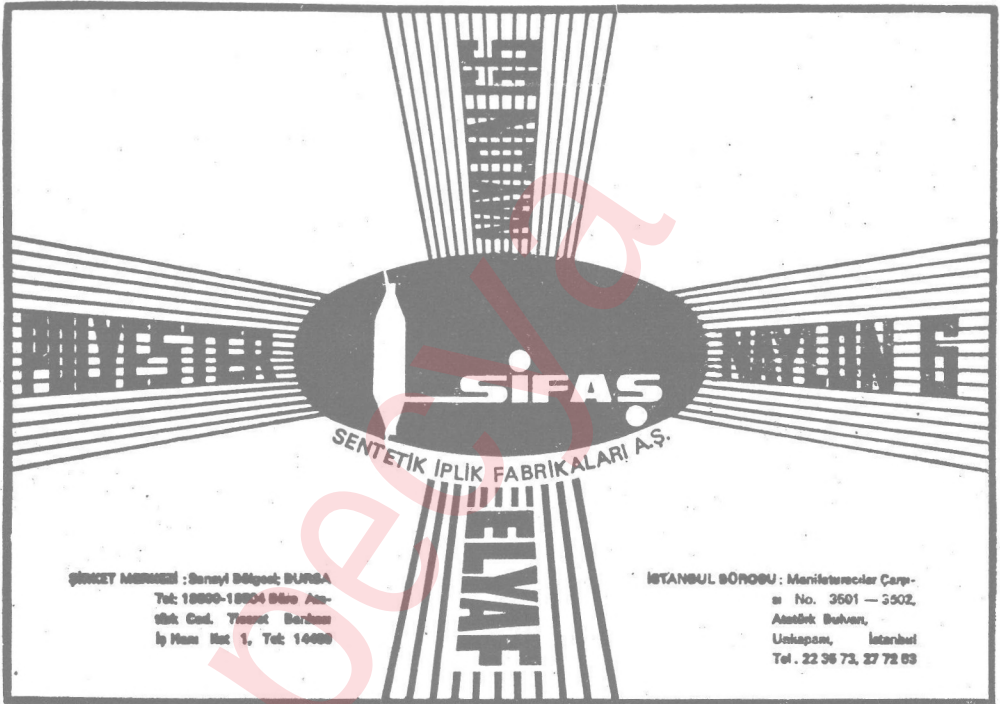
Bu yazımızda, dış piyasalar (B.Avrupa)daki durgunluğun, işsizliğin ve yaygınlaşan cari işlemler açıklarının dışa açılmaya etkilerini almadık, salt döviz kuru oynamalarının üzerinde durduk. Oysa, bu konuda kapsamlı bir inceleme durgunluk içinde istikrarsızlık olgusunun dışa açılmaya etkilerini tahlil etmek zorundadır.

Notlar ve Referanslar:

- 1) DM'de ufak bir revalüasyon dışında, bu dönemin en önemli olayı İngiliz poundunun Kasım 1967'de devalüe edilmesidir.
- 2) Sterlin devalüasyonunun, rezervlerini sterlinle tutan ülkelerde büyük kayıplara yol açtığı da bir gerçektir.
- 3) 1969-74 arası kur değişimleri bakımından çok fırtınalı bir dönemdir, Ağustos 1969'da FF devalüe edilmiş, Eylül 1969'de DM dalgalanmaya bırakılmış ve revalue edilmiş, Mayıs 1971'de SF revalüe edilmiş Ağustos 1971'de doların altına konvertibilitesi kaldırılmış ve paraların de facto dalgalanması başlamış ve izleyerek DM, yen ve diğer paralar revalüe, devalüe edilmiş, 1973 Şubatında dolar tekrar devalüe edilmiş izleyerek DM revalüe edilmiş, Haziran 1973'de DM tekrar revalüe edilmiş, Hollanda guildelerinin revalüasyonu onu izlemiştir.
- 4) 1965-71 aralığında AGÜ'nin yılda yüzde 10-15 arasında değişen yıllık ihracat artış hızı, 1972-74 aralığında yılda yüzde 45'e yaklaşmıştır.
- 5) Ağustos ortasında Avrupa finans piyasasında döviz faiz hadleri vadeye göre ABD doları için yüzde 17.7 - 19.7, sterlin için 12.5 - 14.3, B.Alman markı için yüzde 11.7 - 12.8'dir.
- 6) Kurlar 1960-79 aralığında şöyle değişmiştir:

Yıllar	\$ başına			
	DM	SF	FF	
1960	4.17	4.32	4.90	0.36
1965	4.00	4.33	4.90	0.36
1970	3.65	4.12	5.33	0.42
1973	2.67	3.17	4.45	0.41
1975	2.46	2.58	4.29	0.45
1979	1.83	1.65	4.25	0.47
1981 (Ağus)	2.48	2.16	5.9	0.54

- 7) Bu yazı bizden çok kısa sürede istendiği için Maliye Bakanlığından toplam dış borcun yabancı paralar itibarıyla dağılım rakamlarını öğrenmemiz mümkün olmadı.
- 8) Türkiye'nin aldığı hükümetten hükümete kredilerde seçim hakkı yoktur.
- 9) Bu paralar üzerinde faiz haddinin düşüklüğü ve dövizle ödeme yükümlülüğünün T.C.Merkez Bankasınca olması bunun başlıca nedenidir.
- 10) Petrol ve türevleri ile gübre ve gübre hammaddeleri kastedilmiştir.
- 11) Stanley W.Black "Exchange Policies for Less Developed Countries in a world of Floating Rates" Essays in International Finance no 119, Princeton University 1976, s.28 (Portfolior iktibas edilmiştir)
- 12) William R.Cline "Flexible Exchange Rates and the Developing Countries" International Monetary Reform and the Developing Countries, The Brookings Sustitution 1976 Bahis II, (Portfolio Vol. 4 no 5'de iktibas edilmiştir)
- 13) "Türkiye'de Dış Açığın Boyutları" (Bkz. G.Kazgan, Para—Kredi Dergisi, Ağustos 1981) başlıklı incelemede ihracat ve ithalat artış hızlarından hareketle aynı sonuca varmıştık. Dış Ticaret hadlerinde ki aleyhe dönüşüm, dünya piyasasından yansıyan fiyat göstergelerinin "ithal-ikamesi" yönünde işaret verdiği bilinen bir gerçektir, nispi fiyatlar ihracat malları aleyhine ve ithal malları lehine dönüyorsa, piyasa ekonomisi koşullarında ithal ikamesi daha karlı olmuş demektir.
- 14) Ticaret ve finans akımlarındaki paylar yanında her pazardaki talep elastikiyeti de ayrıca gözönünde tutulabilir.

İZMİR MERKEZİ : Sanayi Bölgesi, BURSA
Tel: 18800-18804 Söke Ana-
sokul Cad. Tuzluk Beldesi
İzmir No: 1, Tel: 14488

İSTANBUL BÖLGE : Manisaköy Çarşı-
No. 3501 — 3502,
Atatürk Bulvarı,
Unkapanı, İstanbul
Tel. 22 36 73, 27 72 63

DIŞ İLİŞKİLERLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE TÜRKİYE

Vural Savaş*

Uluslararası ekonomik ilişkiler "Ödemeler Bilançosu" içinde "döviz" cinsinden şekillenmekle beraber, bir ulusal ekonominin hem kısa ve hem de uzun dönemli "iç dengesi"ne göre belirlenir. "Ticaret Bilançosu" açık veren bir ekonomide, yani $İt > İh$ olan bir ekonomide, yurtiçi üretim yurtiçi tüketimi karşılamıyor demektir. Makro teorisinin basit milli gelir denge modeli yöntemiyle gösterirsek(1):

$MG = Tü + Ya + De + İh - İt$
dir. Eğer toplam talebi oluşturan unsurlar MG'den büyükse, yani

$$Tü + Ya + De > MG$$

ise MG denge seviyesinin sağlanabilmesi için:

$$İt > İh$$

olması gerekir. Daha açık bir deyişle, ticaret bilançosu açık veren bir ekonomi, ürettiğinden fazlasını tüketiyor demektir. Bir ülkenin ürettiğinden fazlasını tüketmesi, ancak, Ödemeler Bilançosunun ticaret bilançosu dışındaki "görünmeyen kalemler" net gelirleri ve "sermaye hareketleri" net döviz girişi ile sağlanır. Türkiye ekonomisi yönünden söylersek, ürettiğimizden fazlasını tüketmemiz, "işçi dövizleri" (görünmeyen kalemler) ve "dış borçlanma" (sermaye hareketleri) ile mümkün olmaktadır.

Bir ülkenin hangi nedenlerle ürettiğinden fazlasını tüketir hale geldiği bu çalışmamızın konusu dışındadır (2) Burada vurgulamak istediğimiz "dış ticaret açığı"nın (veya fazlasının); ulusal ekonominin "iç denge"sini yansıttığıdır.

Son dört yılda hızlı bir enflasyon süreci içinde yaşayan Türkiye ekonomisinde, bu nedenle "dış ticaret açığı"nın ve buna ilişkin politikaların ön planda gelmesini doğal karşılamak gerekir. Doğal olmayan, özelde dış ticaret açığı ile, genelde uluslararası ekonomik ilişkilerle ilgili tartışmalarda kavram kargaşası yaratıp, bu kargaşa içinde birbirimizin ne söylediğini anlamaz hale gelmemizdir.

Bu çalışmanın amacı, konuyla ilgili kavramları yeniden tanımlamak ve bu yoldan içinde bulunduğumuz bunalımı atlatacak politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında ulusal birliğin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Uluslararası Ekonomik İlişkiler: Konuya, en genel kavramla başlayalım. Ulusal ekonominin, yabancı ekonomilerle olan tüm ekonomik ilişkileri o ülkenin "uluslararası ekonomik ilişkileri"ni oluşturur. Bu ilişkilerin bir kısmı "mallar" ile ilgilidir. (ihracat ve ithalat gibi), bir kısmı "para" ile ilgilidir (sermaye akımı, dış borçlar, döviz kuru, hibe ve yardımlar gibi); bir kısım "üretim faktörleri" ile ilgilidir (işgücü ihracı, beyin göçü, doğal kaynakları işletme imtiyazı gibi) bir kısmı da maddesel olmayıp düşünsel niteliktedir (üretim teknolojisini içeren patent, know how, royalty vb. gibi ve eğitim öğretim gibi), bir kısmı da uluslararası sözleşmelerle oluşturulan, işbirliği, danışma ve yardımlaşma türünden olabilir, (OECD, Gatt, BM vb. gibi). Bu ilişkilerden tümü, birkaçı veya sadece bir tanesi varsa o ülke değişik derecelerde de olsa, "uluslararası ekonomik ilişkilere" sahiptir demektir.

Açık Ekonomi-Kapalı Ekonomi: Bir ülke yukarıda sıraladığımız uluslararası ekonomik ilişkilere sahipse bu ekonomiye "açık ekonomi" adı verilir. Bugün dünya üzerindeki tüm ekonomiler "açık ekonomi" halindedir. Hatta Sovyet Rusya'da komünizmin ilk yıllarında dış borçlanmaya başvurulduğu hatırlanırsa, dünya üzerinde hiç bir zaman uluslararası ekonomik ilişkilere (değişik derecelerde de olsa) sahip olmayan bir "kapalı ekonomi"nin var olduğu dahi öne sürülemez.

Dışa Açılma: Yukarıdaki tanımları Türkiye'ye uygularsak, Türkiye'nin her türden uluslararası ilişkiye sahip olduğu ve tanımına uygun ir şekilde "açık ekonomi" olduğu görülür. Öyleyse, özellikle son yıllarda sık sık sözü edilen "dışa açılma" ne demektir, bundan ne kastedilir? Açıkça söylemek gerekirse, bu satırların yazarı için, "dışa açılma"nın iktisat teorisi içinde geçerli ve güvenilir bir tanımını öğrenmek mümkün olmamıştır. Ancak bu sözü sık sık edenlerin fikirlerini dikkatle inceleyince "dışa açılma"nın bir anlam taşıdığı düşünülebilir. Eğer yanılmıyorsa "dışa açılma"dan sözedenler; ulusal sanayiın gümrük duvarlarının korumacılığında kaliteye önem vermeden üretimde bulunduklarını ve bu ürünleri yüksek kar oranlarıyla tüketiciye sattıklarını öne sürmekte ve burada durup çözümünü açık biçimde ortaya koymamaktadırlar. Onun için "dışa açılma"dan kastedilen fakat nedense açıkça ortaya konamayan çözümü bizim belirlememiz gerekiyor. Gümrük duvarları indirilmeli, sanayi dış rekabete açılmalıdır.

Bildiğimiz kadariyle, dünyanın hiç bir ülkesinde ulusal sanayi, kalitesini düzeltsin ve fiyatları düşürsün diye yabancı rekabetine açılmaz. Bu amaçlara ulaşmanın başka yöntemleri vardır. Esas olan ulusal sanayiın daha bol ve ucuz hammadde, enerji, doğal kaynaklar ve ara malı ile desteklenmesi (yatay entegrasyon); ve üretimini çeşitlendirici bir yapıya kavuşturulması (dikey entegrasyon)dur(3). Gümrük vergi ve resimleri, hiç kuşkusuz ulusal sanayiı güçlendirmek için kullanılmalıdır. Dolayısıyla yukarıda belirlenen nedenlerle öne sürülen bir "dışa açılma"nın ne teorik ne de deneysel bir anlamı olmamak gerekir.

Otarşik Ekonomi ve Kendine Yeterli Ekonomi: Yukarıda incelediğimiz "dışa açılma" görüşü, bazan da "kendine yeterli ekonomi" kavramını, artık iktisatta kullanılmayan "otarşik ekonomi" kavramı ile eşanlamlı sayanlar tarafından kullanılmakta ve "kendine yeterli ekonomii"nin karşıtı bir anlam verilmeye çalışılmaktadır. "Otarşik ekonomi" kavramı, aşırı ideolojilerin (faşizm, komünizm) egemen olduğu dönemlerde, yukarıda tanımladığımız "kapalı ekonomi" türünde ekonomi kurma gayretlerinin adı olup, 2. Dünya Savaşından sonra dünya üzerinde ne teorik ne de deneysel olarak görülmüştür. Türkiye'de "kendine ye-

terli ekonomi" ilkesine sahip çıkanların, ki bu satırların yazarı da bunlardan biridir, otarşik devlet anlayışıyla uzaktan yakından ilişkileri yoktur. Uluslararası ilişkiler kurmuş "kendine yeterli ekonomi"nin gayet açık bir tanımı vardır: "Kendine yeterli ekonomi", ya ithalatını ihracat geliriyle yapabilen ekonomidir. Yukarıda ticaret açığı ile ilgili açıklamalarımız uyarınca "kendine yeterli ekonomi"nin "iç denge" yönünden tanımının şöyle olacağı açıktır: "Kendine yeterli ekonomi", üretimi tüketimine denk ekonomidir. Kuşkusuz ihracat ile ithalat veya üretim ile tüketim her yıl birbirine denk olmayabilir. Hatta enflasyon, durgunluk ve işsizlik gibi iç dengesizlik durumlarının giderilmesi için, bunlar arasında bilerek denge-silik yaratılabilir. Bu nedenle yukarıdaki tanımlar bir veya iki yıl gibi kısa ve geçici süreler için değil, uzun dönemler için değerlendirmek gerekir.

Döviz darboğazı ve ihracat seferberliği: Türkiye gibi, sadece 2. Dünya Savaşına rastlayan birkaç yıl dışında ticaret bilançosu devamlı açık veren bir ekonomide; ithalatın artarak devamı kaçınılmaz bir zorunluluktur. devamlı ithalat fazlası, devamlı dış borçlanma demektir. Dış borçlanma olanaklarının daralması, bir gün tümüyle ortadan kalkabilir, ekonomiyi "döviz darboğazı" diye adlandırılan darboğaza sürükler. Döviz darboğazı dar anlamda ele alınca çözüm "ihracat seferberliği"nde aranır. Yani, madem ki ekonomide $İt > İh$ dir ve madem ki dış borçlanma olanakları azalmıştır, öyleyse yapılacak şey; döviz kazandırıcı işlemleri artırmaktır. Bunların da başında "ihracat seferberliği" gelir. Türkiye yönünden döviz kazandırıcı işlemlere "işçi dövizleri" ve "turizm patlaması(?)" da eklenir.

Yukarıdaki açıklamalarımız, döviz darboğazını gidaermek amacıyla ihracat seferberliğini yönelmenin yanlış bir politika olduğunu tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır. Zira, döviz darboğazı, zaten ulusal tüketim ulusal üretimden fazla olması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Üretimi kendi tüketimini karşılamayan bir ekonomi ihracatını nasıl arttırabilir? Türkiye 1980'in son iki ayı ile 1981'in ilk beş ayında ihracatını önemli ölçüde arttırmıştır. Doğrudur. Ancak bu ihracat artışı, tamamıyla yurt içi talebin düşmesinden doğmuştur. Bu nedenle geçicidir.

Döviz darboğazı tıpkı enflasyon gibi, kendisi bir hastalık olmayıp, bir hastalığın belirtisidir. Bu hastalık da sık sık tekrarladığımız gibi ulusal üretim-tüketim dengesizliğidir. Dolayısıyla döviz darboğazını giderecek çözümler, bu dengenin sağlanmasını sağlayacak çözümlerdir. Bunların bir kısmı üretim arttırıcı (yatırıma yönelecek kişi ve kuruluşların vergi indirimleriyle desteklenmesi, düşük faizli krediden yararlandırılması, döviz istemlerine öncelik verilmesi, KİT'ler tarafından üretilen enerji, ham madde ve ara mallarının düşük ve istikrarlı fiyatlarla temini gibi) bir kısmı da tüketim azaltıcı (tüketimin vergilendirilmesi, ücret maaş ve taban fiyatlarının dondurulması, gelir vergisinde oranlılığın hızlandırılması, para arzının sıkı şekilde kontrolü gibi) önlemleri içerecektir.

Bu tür önlemlerle üretim-tüketim dengesinin sağlanması yoluna başvurulmadıkça, döviz darboğazının aşılması olanaksız olduğu gibi, sorun gittikçe daha ağırlaşacak, çözümü daha zorlaşacaktır.

Dışa bağımlılık ve ithalat ikamesi: Türkiye'de döviz darboğazının üretim-tüketim dengesizliğinden kaynaklandığını biliyoruz. Bu dengesizlik döviz darboğazı üzerinde biri dolaylı, diğeri dolaysız olmak üzere iki türlü etki yaratmaktadır. Dolaysız etki, yurt içinde tüketilen fakat üretilmeyen malların ithal edilmesidir. Bu tür malların başlıcaları petrol, makineler ve gübredir. Dolaylı etki ise, yurt içinde üretiliyor görünen malların pekçoğunun ithal malı hammadde ve yarı mamul maddeye dayanmasıdır. Örneğin ihracat gücüyle öğündüğümüz tekstil sanayii, yıllık ihracat gelirine yaklaşan ithalat yapmaktadır. Yerli otomobil sanayii, "yerli malı kullanma zorunluluğu"na rağmen hala önemli ölçüde ara malı ithalatı yapmaktadır. Dayanıklı tüketim malları (çamaşır makinası, elektrik süpürgesi, buzdolabı, televizyon radyo, vb.) için ara malı ithali devam etmektedir. Teknik deyişle sanayimiz "dışa bağımlı" dir. Sanayinin dışa bağımlılığı "ithalat ikamesi" ile ilgili tartışmaları yoğunlaştırmıştır.

Önceleri yurt dışından ithal edilen malların yurt içinde üretimi için yatırım yapmaya

"ithalat ikamesi" denir. Bir ülkede sanayileşme ithalat ikamesiyle başlar. Türkiye'de şeker, çimento, tekstil, kağıt, büro malzemesi, demir-çelik, mobilya, inşaat malzemesi, gıda ürünleri vb. gibi bugün yurt içinde üretimini "doğal" karşıladığımız tüm ürünler "ithalat ikamesi" ile üretilir hale gelmişlerdir. Bu tür ithalat ikamesine kimsenin karşı çıkması sözkonusu değildir. Tartışılan, ithalat ikamesinin bazı yanlış uygulamalarıdır.. Örneğin yerli otomobil sanayii ve yukarıda saydığımız dayanıklı tüketim malları sanayii ithalat ikamesinin yanlış uygulamalarıdır. Gerçekten de bu sanayiler, yurdumuza önce "montaj sanayii" olarak gelmiştir. İktisat teorisinde "gümrük fabrikaları" diye adlandırılan bu sanayilerin ulusal ekonomiye geliş nedenleri çok basittir: Mamul olarak gelip, yüksek gümrük ödemektense, ulusal sanayiın ara malı olarak gümrüksüz hatta bazı hallerde, vergi iadesi gibi teşvik önlemleriyle ödüllendirilip girmek son derece "ticari"dir. Geride bıraktığımız ve bir daha dönme-yi kesinlikle istemediğimiz anarşi döneminin "oligarşi", "yeni sömürgecilik" ve "yabancı sermayenin işbirlikçileri" gibi ideolojik sloganları, bu tür ithalat ikamesinden kaynaklanmış, sonra yanlış ve haksız bir biçimde tüm ulusal sanayiye yönelmiştir. Bu tür ithal ikamesine yöneltilen bu tür eleştirilen sadece bu ideolojik sloganlardan ibaret değildir. Yukarıda açıkladığımız "dışa açılma" sloganının savunucuları da (içlerinde bu tür sanayi işletmelerine sahip olanlar çoğunluktadır(?)), bu uygulamayı eleştirmektedirler.

Bu eleştirinin özde doğruluğu açıktır. Ancak şimdi sorulması gereken soru şudur: Yanlış bir tercihle de olsa(4), kurulmuş bulunan bu tür işletmeler bir yandan belli bir tüketim düzeyini oluşturmuş, vatandaşı bu standartta alıştırmışken, öte yandan da yaygın bir istihdam ve üretim gücü oluşturmuşken "dışa açılma" veya "sanayii dışa bağımlılıktan kurtarma" nedeniyle (bir de son günlerin modası "bir ton buğday, bir ton petrol" sloganıyla bu sanayilere karşı çıkanlar var) gözden çıkarılabilir mi? Cevap kesinlikle "hayır"dır. Yapılması gereken bu sanayileri, dışa bağımlılıktan kurtaracak yeni sanayileri hızla kurmaktır. Çarpıcı bir deyişle, ithal ikamesinden doğan sakıncalar yine ithal ikamesiyle giderilebilir!

"Bir ton buğday – bir ton petrol" veya "Yeni stratejiler"

Türkiye'nin hem "iç denge"sini ve hem de "dış denge"sini sağlayacak yöntemler üzerinde düşünenler, büyük ölçüde güncel olaylardan etkilenecek yeni bir strateji öneriyorlar. Sloganlara karşı ulusça zaafımız burada da kendini göstermiş ve yeni strateji "Bir ton buğday bir ton petrol" sloganıyla formüle edilmiştir. Bu sloganı benimseyenlerin görüşleri, doğru anlamışsak şöyle özetlenebilir: Türkiye yıllardır yanlış bir sanayileşme politikası izlemiştir. Bugünkü dışa bağımlı sanayi döviz darboğazının temel nedenidir. (Yukarıda açıkladığımız yanlış ithal ikamesi seçimine dayalı eleştiri) Türkiye bu sanayileri terkedip (yukarıda açıkladığımız "dışa açılma" isteği) kendi doğal kaynaklarına ve tarıma öncelik veren bir strateji izlemelidir.

Bu görüşte önemli doğrular vardır. Bir kere döviz darboğazının "yapısal" nedenlerden kaynaklandığı bilinmektedir. İkincisi, dünyanın yakın bir gelecekte "tarımsal ürün darboğazı"na sürükleneceği ve bir ton buğdayın bir ton petrole denk geleceği yolundaki tahmin yerindedir. Üçüncüsü, ihracat seferberliğinin Türkiye için ancak tarımdan ve doğal kaynaklardan geçmesi gerektiğini kavramış bir gerçekçilik içindedir.

Bu doğrularına rağmen bazı yanlışları olan bu görüşün özünü koruyan, fakat onu ülke koşullarıyla tutarlı hale getiren bir genel çerçeveye oturtulması gerekir.

Önce yanlışları üzerinde duralım. Birincisi, yukarıda ele aldığımız "dışa açılma" yanlışlığı bu görüş taraftarlarında da vardır. Bu yanlışlıktan arınmaları gerekir. İkincisi, bununla ilgili olarak, yanlış ithal ikamesi uygulamasıyla doğmuş sanayilerin korunması gerektiğini kabullenmeleri gerekir. Bugün Türkiye'de "sanayi" adına varolanların hemen hepsi, bu tür sanayilere bağlıdır. Dolayısıyla ulusal sanayii yoketmek göze alınmadan bu işletmeler feda edilemez. Üçüncüsü ilk iki yanlışın bir devamı olarak tarımsal gelişmenin, sanayi, enerji ve ulaşım sektörlerinde belli bir gelişmeye bağlı olduğunu ihmal etmeleridir.

Türkiye'de ekonomik sorunlar tartışılırken yapılan yaygın hataların başında, sektörler-arası bağıllığın dikkate alınmaması gerekir. Henüz yayınlanmayan ve Input-Output tekniği ile yaptığımız bir araştırma şu sonucu vermiştir: 2 milyar dolarlık tarım ürünü ihracatı için önceden 600 milyon dolarlık, ithalat yapmak zorundayız. Bunun anlamı şudur: Tarım ürünü (doğal kaynaklar da aynı durumdadır) ihracatını arttırmak için önce üretimi arttırmak gerekir. Üretim artışı için de kimyasal gübreler ve tarımsal makineler başta olmak üzere yaklaşık 14 sektör ürününe "girdi" olarak gereksinme vardır. Bu 24 sektörü geliştirmeden tarım ürünü ihracatını arttırmaya kalkarsak, şimdiki durum tekrar karşımıza çıkar; ihracat artar ama ithalat ondan da hızlı artar ve "ihracat seferberliği" dış ticaret açığının başka sonuç vermez.

Özet ve Sonuç

Yeni stratejinin tutarlı hale getirilmesi için gerekli genel çerçeveyi, yukarıdaki analizlerimizin özetlenmesi ile ortaya koyabiliriz:

Türkiye, yoğun uluslararası ekonomik ilişkilere sahip açık bir ekonomidir. Dış ticaret açığı ve onun sonucu olarak ortaya çıkan döviz darboğazı, ulusal üretimle ulusal tüketim arasında dengesizlik olduğunun kanıtıdır. Bu nedenle dış ticaret açığını, basit bir döviz işlemi gibi görmemek, temeldeki dengesizliğe inmek gerekir. Bunun için de bir taraftan üretimi arttırıcı, diğer taraftan tüketimi kısıcı önlemlere başvurulmalıdır. Üretim arttırıcı önlemlerde öncelik, ulusal sanayiın dışa bağımlılığını azaltıcı yatırımlara verilmelidir. İhracatın yüksek bir düzeye çıkması ve bu düzeyde devamlı olması isteniyorsa, ki bu Türkiye ekonomisinin kendine yeterli hale gelmesi demektir, sektörlerarası bağıllığın gerekleri yerine getirilmek koşuluyla tarım, hayvancılık ve madencilik sektörlerine ağırlık vermek gerekir.

Sorun karmaşık, çözüm uzun vadeli. Bu nedenle ciddi bir planlama kaçınılmazdır.

DİPNOTLAR:

- 1) Semboller: Türkçe karşılıklarının ilk iki harfiyle gösterilmiştir. Buna göre MG: Milli Gelir, Tü: Tüketim, Ya: Yatırım, De: Devlet harcamaları, İh: İhracat, İt: İthalatı göstermektedir.
- 2) Bu konuda bkz. Vural Savas "Bunalım ve Çözüm" İ.İ.T.İ.A. N.Sayar Yayın Yardım Vakfı No: 344/577, İstanbul 1980
- 3) Bu konularda gelişmiş sanayi ülkelerinin nasıl davrandıkları konusunda Bkz. Wilfrid L.Kohl "Economic Foreign Policies of Industrial States" Lexington Books, Massachusetts, 1977
- 4) Bu tanımlı Leontief'e borçluyuz. Bkz. Wassily Leontief: "Input-Output Economies"
- 5) Bu tür sanayilerin kurulması "plancı tercihleri" ile değil "tüketici tercihleri" ile oluşmuştur. 1950'den sonraki "aşırı demokrasi tutkusu" ve ekonomik sistemimizin temel taşı "karma ekonomi ilkesi" başka tür bir tercihe olanak vermez de. Bu satırların yazarı bu nedenle "tercihlerin yanlışlığı"ndan değil "ulusal sanayiın iyi yönlendirilememesi"nden söz etmeyi daha doğru bulmaktadır.

Garanti sözü

**Yürürlükte olan en yüksek faizi
vermeyi garanti ediyoruz.**

Garanti'ye gelin, şartları siz seçin.

İster uzun, ister kısa vadeli tüm tasarruflarınız için;

**Gelin şubelerimize,
yüksek kazanç yollarını
birlikte arayalım.**

**TÜRKİYE
GARANTİ
BANKASI**

"RASTGELE İTHAL İKAMESİ"NDEN "RASTGELE DIŞA AÇILMA"YA MI?

Osman Ulagay*

"İthal ikamesi yoluyla sanayileşme" modelinin özellikle 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de uygulanan biçimi giderek kendi çıkmazlarını yaratmış ve aşılması güç bir darboğaza gelip tıkanmıştır. Son üç-dört yıl içinde yaşanan olaylar artık ne onun-bunun yardımı ya da kredisıyla, ne işçi dövizleriyle ve ne de yılda 2 milyon tonluk bir yerli petrol üretimiyle bu modeli sürdürmenin olanağı kalmadığını göstermiştir. Bu gerçek sanırım tartışma gerektirmeyecek kadar açıktır.

Tartışılması gereken konu, bu tartışılmaz gerçekten yola çıkarak "ithal ikamesi" modelini bütünüyle, genel olarak mahkum eden ve yerine "dışa açılma" modelini, "her derde deva" bir ilaç olarak geçirmeye çalışan yaklaşımların geçerlik derecesidir. "İthal ikamesi" uygulamasının Türkiye'de gelip tıkanıldığı noktada, ekonomiye hiç değilse yapay solunum sağlayacak fonları elinde bulunduran IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi kuruluşların yıllardan beri tüm "gelişmekte olan" ülkelere önerdikleri "dışa açılma" modelini bu fırsattan yararlanarak Türkiye'ye empoze etmelerinde şaşılacak bir yön yoktur. Şaşırtıcı olan, bu modeli tartışmasız benimseyerek "ithal ikamesi"ni bir çırpıda çöpe atmaya hevesli görünenler arasında hızlı yükselişlerini "ithal ikamesi"ne borçlu olanların da bulunmasıdır.

Bu konuyu peşin yargıların ötesinde tartışabilmek için öncelikle üç soruya yanıt aranmanın gerekli olduğunu düşünüyorum. Birinci soru şudur: Türkiye'de nasıl bir "ithal ikamesi" modeli uygulanmış ve bu model neden tıkanmıştır?

Türkiye'de uygulanmış olan "ithal ikamesi" modelini Taner Berksoy'un deyimiyle "rastgele ithal ikamesi"(1) olarak tanımlamak sanırım pek yanlış değildir. Türkiye'de Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması ve "planlı dönem"e geçişle "ithal ikamesi"ne yönelişin aynı döneme rastlamasına bakarak, gene Berksoy'un tanımıyla "planlanmış ithal ikamesi"

uygulandığını söylemek olanaksızdır. Türkiye'de "ithal ikamesi" uygulaması, belli süre sonra belli bir sanayi yapısına erişmeyi amaçlayan, öncelikleri buna göre saptayan, koruma ve teşvikleri buna göre yönlendiren bir uygulama olmamıştır. Tersine Türkiye'de "ithal ikamesi" uygulaması, gücü yeterli olanın üretmek istediği malın ithalatını yasaklayabildiği ve uluslararası maliyetlerle ilgisi olmayan bir maliyet yapısı içinde bu malı üretip iç piyasada satabildiği, böylelikle kısa sürede büyük tekel karları sağladığı bir uygulamaya dönüşmüştür.

Aşırı değerlendirilmiş bir döviz kuruyla da desteklenen bu uygulama, yatırımcı açısından en kolay ve karlı olan dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları üretimine yönelik bir sanayi yapısının oluşmasına ortam hazırlamıştır. Bu ortam içinde ihracata yönelik bir sanayi yapısı oluşturulması hiç düşünülmemiş, tüketim malı üreten fabrikaları kuranlar, tüm etkinliklerini iç pazarın çeşitli yöntemlerle canlı tutulması yönünde seferber etmişlerdir. Büyük ve masraflı reklam kampanyalarıyla tüketim özendirilmiş ve daha zengin toplumların tüketim kalıpları adeta model alınarak Türkiye için "lüks" sayılabilecek pek çok tüketim malı üretilmeye ve pazarlanmaya başlanmıştır.

"İthal ikamesi" adı altında böylesine çarpık bir sanayi yapısı oluşurken ham maddeleri, ara malları ve yatırım malları açısından büyük ölçüde ithal malı girdilere bağımlı olan bir sanayi yapısının döviz gereksinimleri hep kendi dışından sağlanmış; dış borçlanmayla, işçi dövizleriyle ve tarımsal ürünlerin sağladığı ihracat girdileriyle bu içe dönük sanayiinin dış finansman gereksinimleri karşılanmıştır. Petrol fiyatlarındaki artışın da etkisiyle, bu olanakların yetersiz kalması sonucunda ise iç pazarda aşırı maliyetler veya yüksek karlarla çalışan bu sanayiін ithalat gereksinimlerini karşılamak olanaksızlaşmış, kısacası Türkiye'de uygulanan "rastgele ithal ikamesi" modeli kaçınılmaz darboğazına gelip tıkanmıştır.

"İthal ikamesi-dışa açılma" tartışmasını geliştirmek için sorulması gereken ikinci soru da kanımca şudur: "İthal ikamesi"nin Türkiye'de uygulanan ve yukarıda özetlemeye çalıştığımız nedenlerle tıkanan biçiminin Türkiye'de kapitalizmin ve özellikle de sanayileşmenin gelişmesi açısından hiç bir yararı olmamış mıdır?

Bu soruyu olumsuz yanıtlamak, ortaya çıkan çarpık ve dış rekabet gücü olmayan, buna karşılık aşırı ölçüde döviz yutan sanayi yapısına bakarak Türkiye'de uygulanan "ithal ikamesi" modelinin ülkede sanayileşmenin gelişmesine hiç katkısı olmadı demek sanırım olanaksızdır. Tersine, ülkede politik etkinliği olan grupların belki bilinçli tercihlerini de yansıtan bu model içinde iç pazar olayının büyük bir öncelik kazanması, Türkiye'de "girişimcilik" ve "sanayicilik ruhu"nun doğup yaygınlaşması açısından büyük bir işlev görmüştür. Bir yandan büyük kaynak israfına, özenti yatırımlara, bugün büyük sorunlarla boğuşan ya da kapalı duran tesislerin oluşmasına yol açan bu süreç diğer yandan Türkiye'de "girişimcilik" olgusunun ve sanayileşmenin yaygınlaşmasına olanak hazırlamıştır.

Türkiye ekonomisinin 1960'lı ve 1970'li yıllarda erişmiş olduğu oldukça yüksek büyüme hızlarını ve hatırı sayılır sermaye birikimini de uygulanmış olan, iç pazara dönük "ithal ikamesi" sürecinden soyutlamak her halde olanaksızdır. Ayrıca iç pazarın canlı tutulması amacıyla halkın yaygın kesimlerinin ve bu arada ücretlilerin gelir artışlarına gereksinme duyulması, bu tamamen iç pazara dönük yapının politik boyutlarını belirleme açısından önemli bir etmen olmuştur. Bu yapı içinde sermaye kesiminin ücret artışlarını sınırlamak dürtüsüyle iç pazarı canlı tutmak dürtüsü arasındaki çelişki hep kendini göstermiş ve katı ücret politikalarına yönelmeyi caydıran etmenlerden biri olmuştur.

"İthal ikamesi-dışa açılma" tartışmasında sorulması gerekli üçüncü soru ise şudur: "Dışa açılma" acaba her sorunu çözecek bir "mucize reçete" midir ve "dışa açılma"nın yaratacağı yeni sorunlar yok mudur?

Bu soruyu yanıtlarken ilk düşünülmesi gereken şey, tıpkı her ülke için geçerli, adeta evrensel bir "ithal ikamesi" modeli olmadığı gibi, evrensel bir "dışa açılma" modelinin de bulunmadığı gerçeğidir. Güney Kore, Tayvan ve Singapur gibi "dışa açılma mucizesi"ni başarmış sayılan ülkelerin bu "başarı"larının altında yatan gerçek nedenlere ve bu ülkelerin

hangi dünya konjonktüründe ve hangi kendilerine özgü koşullar altında bu "başarı"yı gerçekleştirdiklerine dikkatlice bakıldığında söz konusu olayın hiç de basit ve tekrarlanabilir nitelikte olmadığı açıkça görülmektedir. Ayrıca söz konusu ülkelerin bu "başarı" için ödemiş oldukları toplumsal maliyeti ve bu "başarı"nın gerçekleşmesinde önemli rolü olan siyasal rejimleri, başka ülkelerin ve başka toplumların ne denli benimsemeye hazır oldukları da kuşkusuz ayrı bir tartışma konusudur.

Öte yandan son zamanlarda yapılan kimi değerlendirmeler(2) "dış açılma" dönüşümünü 1960 ve 1970'lerin çok daha elverişli koşullarında gerçekleştiren "gelişmekte olan" ülke ekonomilerinin bundan karlı çıktığını göstermektedir. Dış rekabet gücü de olan sanayiler kurmuş bulunan bu ülkelerin, 1973'den sonra yaşanan "dış şoklar"ı (petrol şoku ve ondan kaynaklanan resesyonları) geçiştirmekte, tamamen "içe dönük" bir sanayi yapısı oluşturmuş ülkelere oranla daha başarılı oldukları anlaşılmaktadır. İhracat pazarlarının daralmasından "içe dönükler" e oranla daha olumsuz etkilenen "dışa dönük" yapıdaki ülkeler buna karşılık ithalatlarında önemli pay alan tüketim mallarını ithal ikamesiyle karşılamak esnekliğini gösterebilmiş ve bu sayede, kabaran petrol faturalarına rağmen büyük dış ticaret açıkları vermekten kurtulabilmişlerdir. Dolayısıyla "dışa dönük" ülkelerin "dış şoklar"ı atlatmak için büyük ölçülerde dış kaynak bulmak, bu amaçla Uluslararası Para Fonu (IMF)ye başvurmak ve ekonomilerini uzunca sürelerle daraltıcı bir cendere içine sokmak gibi sorunları da olmamıştır.

Olaya bu açıdan yaklaşıldığında ilk bakışta çelişkili gibi görünen bir sonuç ortaya çıkmakta, dünya ekonomisiyle daha büyük ölçüde bütünleşmiş, "dışa açık" ekonomilerin dış şoklar karşısında daha fazla olan manevra yetenekleriyle daha az "dışa bağımlı" kalabildikleri görülmektedir. Başka bir ifadeyle bir tür "kendine yeterlilik" felsefesinden kaynaklanan ve zaman zaman bu gerekçeyle savunulan "ithal ikamesi" modellerinin uygulamada dışa bağımlılığı azaltmadığı tersine artırdığı ortaya çıkmaktadır.

Görülüyor ki, gerek "ithal ikamesi" gerekse "dışa açılma" konusunda önyargılı ve kategorik davranarak "ya bir i ya da diğeri" tutumuna yönelmek çeşitli sakıncaları da beraberinde getirmektedir. "İthal ikamesi" modelini Türkiye'de uygulanan biçimiyle savunmak ne denli zorsa bu model çerçevesinde alınan yolu yadsımak da o denli zordur. "Dışa açılma" modelinin evrenselliğini ve "içe dönük" yapıdan "dışa dönük" yapıya geçişin kolaylığını savunmak ne denli zorsa, "dışa açılma"nın hiç bir işe yaramadığını ve yalnızca "dışa bağımlılığı" artırdığını savunmak da o denli zordur. Kalkınma sürecinin aşamaları birbirinden farklı özellikler taşıyan bir süreç olduğu da hesaba katıldığında, akılcı yolun "ithal ikamesi" ile "dışa açılma"yı en iyi biçimde bağdaştırmaktan geçtiği sonucuna varılabilmektedir.(3)

"İthal ikamesi" sürecinde önemli i yol aldıktan sonra geldiği darboğazda "dışa açılma" zorunluğuyla karşılaşan Türkiye'de her halde ister istemez bu iki alternatif stratejiyi bağdaştırmanın yollarını aramak zorunda kalacaktır. Türkiye gibi sermaye olanakları sınırlı bir ülkenin "sınırsız dışa açılma" sloganıyla mevcut sanayi yapısını tümüyle yenilemeye kalkışmasının yol açacağı israfı kaldırması ekonomik olduğu kadar siyasal bakımdan da olanaksız görünmektedir.

Bu noktada sorulması gereken önemli soru kanımca şudur: Türkiye tamamen içe dönük, "ithal ikamesi" modelinden kısmen de olsa "dışa açık" bir yapıya nasıl geçecek, bu geçiş sürecinde öncelikleri ve varılacak yapıyı kim, nasıl belirleyecektir? Bu belirlemede hangi kıstaslar kullanılacaktır?

İşte bu noktada "dışa açılma"yı ekonomiyi kayıtsız şartsız piyasa güçlerinin yönlendirmesine bırakmakla özdeş tutanların tezleri devreye girmekte ve "efendim biz dışa açılmayı zorunlu hale getirecek olumsuz koşulları yaratalım, gerisini piyasa güçleri çözümler" denebilmektedir. Türkiye'de "ithal ikamesi" uygulamasını yozlaştırıp darboğazlara sürükleyen son çözümlemede, "planlama"yı fiilen etkisiz kılan "piyasa güçleri" olduğu anımsandığında bu yargıya katılmak bir hayli zorlaşmaktadır. "İçe dönük" bir ekonomik yapıdan

"dışa dönük" bir yapıya geçmek niteliği gereği zahmetli ve bir ölçüde israftır. "Rastgele ithal ikamesi"nin sonucu olan sanayileri bir noktada tasfiyeyi bile göze alarak yenilerini kurmaya kalkışırken tek belirleyici öğenin kısa vadeli kar potansiyeline bakarak hesap yapmaya alışmış "piyasa güçleri" olmasını kabul etmek pek akılcı bir seçim gibi görünmemektedir.

"Rastgele ithal ikamesi" uygulamasının meyvelerini toplamaya hazırlanırken acılarını ve düş kırıklıklarını tatmaya başlayan Türk toplumunun belki daha büyük özveriler gerektirecek "dışa açılma" sürecinin de "rastgele" olmasına katlanması beklenemez. Türkiye'nin "dışa açılma"da da çok sancılı darboğazlarla karşılaşması istenmiyorsa bu sürecin gerektirdiği yapı değişikliğinin ciddi bir planlamayla elele yürütülmesi şarttır. Konuya uzun vadeli bir perspektifle bakabilen "piyasa güçleri" de artık bunu kabul etmelidir.

(1) Bkz. Taner Berksoy, "Uluslararası Ticaret, İktisadi Kalkınma ve İthal İkamesi", Toplum ve Bilim, 13 (Bahar 1981).

(2) Örneğin Dünya Bankası uzmanı Bela Balassa'nın Meban tarafından düzenlenen bir seminerde sunduğu "Yeni Sanayileşmekte Olan Ekonomilerin 1973 sonrası Politika Deneyimi ve Türkiye" konulu bildiride bu konu ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

(3) Geçtiğimiz haftalarda İstanbul'da yapılan bir seminere katılan eski Dünya Bankası danışmanlarından Paul Streeten de bu noktanın üzerinde durmuştur.

PAUL STREETEN: "DIŞA AÇILMADA ÖNEMLİ OLAN ÜRETİMİN ARTTIRILABİLMESİDİR"

Boğaziçi Üniversitesi tarafından, 27-28 Ağustos günlerinde İstanbul'da, "Dışa Açılan Ülkelerde Sanayileşme Sorunları ve Politikaları" konulu bir seminer düzenlendi.

Seminerde bir bildiri sunan Boston Üniversitesi öğretim üyesi Dr. Paul Streeten dışa açılma stratejisinin, özünü, üretim artışının oluşturduğu, hem ithal ikameşi hem ihracatı teşviki içerek bir politikası paketi olarak ele alınması gerektiğini, söyledi. Streeten, Güney Kore ve Japonya gibi ülkelerde, dışa açılma sürecinde ithal ikamesinin de sürmüş olduğunu, Türkiye gibi ülkelerin de kendi yapılarına uygun olarak, kendi stratejilerini belirlemeleri gerektiğini, söyledi.

Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Dr. Tansu Çiller, Türkiye'de uygulanan ithal ikameşi politikasını eleştirirken, başarılı sayılan 1963-1968 dönemine göre, başarısız sayılan 1973-1977 döneminde para-

sal ve fiili korumanın artmış olduğuna değinerek, "Koruma ile ihracatın artması arasında, olumlu ve anlamsız bir ilişki görüldüğünü", öne sürdü.

İstanbul Üniversitesinden Dr. Akın İlkin, ekonominin dışa açılmasında ihtiyaç duyulan fonların dağılımında büyük erozyonlar görüldüğünü öte yandan sanayinin de elde ettiği fonları etkin olarak kullanamadığını, belirtti.

Gene İstanbul Üniversitesinden Dr. Erol Manisalı, 1980 yılının başından itibaren Türkiye'de sanayii ihracata yönelik faktörlerin, iç talebin kısılması sonucu iç piyasada sürüm imkanlarının daralması ve ihracatla ilgili olarak getirilen teşvikler olduğunu, ihracatta sürekliliği sağlayacak önlemlere gerek bulunduğunu, söyledi.

Seminer tebliğlerinin ve tartışmaların Boğaziçi Üniversitesi tarafından kısa sürede yayınlanacağı belirtildi.

nesilden
nesile

biraların ası
TEKEL birası

TEKEL
Birası

